T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE KORUMA STATÜLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma ONAT

BURSA- 2024

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE KORUMA STATÜLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şeyma ONAT

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KAYA

BURSA- 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Hukuku Anabilim, Milletlerarası Hukuk Bilim Dalı'nda 702080001 numaralı Şeyma Onat'ın hazırladığı "Uluslararası Hukukta İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve Koruma Statüleri" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, ……/……/20…. günü …… - ……..…….. saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ……..(başarılı / başarısız) olduğuna …….. (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KAYA

Üye
Dr. Öğr Üyesi Sercan REÇBER

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Neva ÖVÜNÇ ÖZTÜRK

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: ULUSLARARASI HUKUKTA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE KORUMA STATÜLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından olu
toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin, 05.02.2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programın
(Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik o
% 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygul
Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herh
bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu k
ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05.02.2024

Adı Soyadı:	Şeyma ONAT
Öğrenci No:	702080001
Anabilim Dalı:	Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Programı:	Milletlerarası Hukuk
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KAYA

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Uluslararası Hukukta İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve Koruma Statüleri" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

05.02.2024

Adı Soyadı: Şeyma ONAT

Öğrenci No: 70208001

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Milletlerarası Hukuk

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Şeyma Onat

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim/Anasanat Dalı: Kamu Hukuku

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: xiii+ 148

Mezuniyet Tarihi:

Danışman(lar)ı: Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm Kaya

ULUSLARARASI HUKUKTA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE KORUMA STATÜLERİ

Bu çalışma küresel bir sorun olan iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile zorunlu göç arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda iklim değişikliğinin etkisiyle zorunlu olarak göç etmek zorunda kalan kişilere mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde nasıl bir koruma sağlanması gerektiği konusunda çözüm yolları aranmıştır. Uluslararası göç ve sığınma hukuku, insan hakları hukuku ve çevre hukukunun birlikte ele alındığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde uluslararası sığınma hukukunun kavramsal ve tarihsel gelişimine değinirken ikinci bölümde iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik alınan önlemler uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilerek iklim krizi ve göç arasındaki ilişki incelenmiştir. Yerel mahkeme kararları ile uluslararası mahkeme kararlarından yararlanılarak çalışmanın içeriği zenginleştirilmiştir. Nihayetinde iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan yahut yakın bir gelecekte kalması beklenen kişilere uluslararası, bölgesel ve ulusal hukuk çerçevesinde tanınabilecek koruma statüleri ve çözüm önerileri üzerinde durulmuş ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ***Uluslararası göç ve sığınma hukuku, 1951 Cenevre Sözleşmesi, iklim değişikliği, iklim mültecisi, uluslararası koruma.***

ABSTRACT

Name and Surname: Şeyma Onat

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Public Law

Branch: International Law

Degree Awarded: Master

Page Number: xiii+ 148

Supervisor/s: Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm Kaya

MIGRATION AND PROTECTION STATUS DUE TO CLIMATE CHANGE IN INTERNATIONAL LAW

This study examines the relationship between the negative effects of the global problem of climate change and forced migration. In this context, solutions have been sought for providing protection to individuals compelled to migrate due to the impact of climate change within the framework of existing international law. This study, which considers international immigration and refugee law, human rights law and environmental law together, consists of three parts. While the first part deals with the development of the concept of international immigration and refugee law in the historical process, the second part deals with the relationship between the climate crisis and migration is examined by discussing the international measures taken to address climate change within the framework of international law. The study's content has been enhanced by incorporating local court decisions as well as international court decisions. Finally, the study is concluded with the protection status and solution suggestions that can be provided within the framework of international, regional and national law to people who are forced to migrate due to climate change or who are expected to stay in the near future.

Key Words: ***International immigration and refugee law, 1951 Refugee Convention, climate change, climate refugee, international protection.***

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince her daim bilgi ve deneyimi ile yolumu aydınlatan, karşılaştığım zorlukları aşmamda desteğini her zaman hissettiren değerli tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KAYA'ya,

Her daim yanımda olan annem Ayşe ONAT, babam Osman ONAT ve tezin her aşamasında beni destekleyen kardeşim Tarık ONAT'a,

En içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU iv
YEMİN METNİ v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
KISALTMALAR xii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 4
ULUSLARARASI GÖÇ VE SIĞINMA HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ 4
I. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA GÖÇ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ 4
A. Şemsiye Kavram Olarak Göç 4
B. Sığınma Kavramı 6
C. Sığınma Hakkı 9
D. Geri Göndermeme İlkesi 12
E. Göç ve Sığınma Hukukuna İlişkin Düzenlemeler 17
1. Uluslararası Düzenlemeler 17
a. 1948 Tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 18
b. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi 19
c. 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsü ile İlgili Protokol 21
2. Bölgesel Düzenlemeler 22
1. Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme 23
2. 1984 Tarihli Cartagena Mülteciler Bildirisi 24
F. Göç Hukukunda Statüler 25
1. Göçmen 25
2. Mülteci 26
3. Sığınmacı 29
4. Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler 31
5. Vatansız Kişiler 34
G. Türk Hukukunda Göç ve Sığınma 37
İKİNCİ BÖLÜM 41
ULUSLARARASI HUKUK, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GÖÇ 41

I. İklim Değişikliği ve Göç Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 41
A. İklim Değişikliği 41
B. İklim Değişikliğinin Kısa ve Uzun Vadeli Etkileri 45
1. Kuraklık 48
2. Deniz Seviyesinde Yükselme.....51
3. Aşırı Yağışlar Sonucu Oluşan Seller ve Fırtınalar.....54
4. Çatışmalar ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik.....55
C. İklim Değişikliği ve Çevresel Sorunların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi 60
1. Stockholm Konferansı ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Kadar Geçen Süreç 61
2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi.....62
3. Kyoto Protokolü.....64
4. Paris İklim Anlaşması 66
D. İklim Değişikliği ve Göç İlişkisi 69
1. İklim Değişikliği Nedeniyle Göçün Uluslararası Hukukun Gündemine Girmesi.....73
2. İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke İçi Göç 74
3. İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke Dışı Göç.....76
E. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişiler Bakımından Terim Karmaşası.....77
1. Çevresel Göçmen.....78
2. Çevre Mültecileri/İklim Mültecileri.....79
F. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi Kapsamında Değerlendirilmesi.....81
1. Mülteci Teriminin Kapsamı 81
2. İklim Değişikliği Zulüm Olarak Değerlendirilebilir Mi?.....82
3. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Eden Kişiler Belirli Bir Sosyal Grup Oluşturabilirler Mi? 84
4. Mülteci Terimi Genişletilebilir Mi? 86
G. BMMYK'nın İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Konusuna Yaklaşımı.....88
H. İklim Mülteciliği İçin Önemli Bir Dava: Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda.....89
1. Kiribati'nin Fiziksel Durumu.....90
2. Davaya Konu Olayın Özeti ve Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi Kararı 91
3. Yeni Zelanda Auckland Temyiz Mahkemesi Kararı 93
4. BM İnsan Hakları Komitesi Kararı.....94

I. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve Vatansızlık 96
İ. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve İnsan Hakları Hukuku 99
J. İklim Değişikliği Düzenlemeleri ve Türkiye 104
1. Türkiye'nin İklim Değişikliği Yönünden Karşılaşabileceği Problemler 104
2. Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Alanda İklim Değişikliği ile Mücadele İçin Attığı Adımlar 105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 108
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE GÖÇÜN YÖNETİMİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 108
A. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Eden Kişiler ve İklim Değişikliğinden Etkilenen Devletler 108
B. Uluslararası ve Bölgesel Düzeyde Atılabilecek Adımlar 108
1. Bölgesel Düzeyde Atılabilecek Adımlar 110
a. Afrika Birliği Örneği 111
b. Avrupa Birliği Örneği 112
2. Uluslararası Düzeyde Atılabilecek Adımlar 113
a. Mevcut Düzenlemelere Ek Protokol Düzenlenmesi Önerisi 114
b. Yeni Düzenlemelerin Oluşturulması 117
c. Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Metni (KMM)- Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat Metni (KGM) 119
C. Alternatif Koruma Yöntemleri 121
1. Tamamlayıcı Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Koruma 122
2. Geçici Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Koruma 123
3. Geri Göndermeme İlkesi Kapsamında Sağlanabilecek Korumalar 125
D. Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Korumalar 126
1. İkincil Koruma Kapsamında Koruma Sağlanıp Sağlanamayacağı 126
2. Geçici Koruma Kapsamında Koruma Sağlanıp Sağlanamayacağı 127
E. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişiler İçin İnsani Yardım Fonu/Uyum Fonu Kurulması 128
F. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişilerin Korunması İçin Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler İçin Tanınan Korumaların Örnek Alınması 129
G. Küçük Ada Devletleri İçin Çözüm Önerileri 130
SONUÇ 134
KAYNAKÇA 138

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABÖ: Afrika Birliği Örgütü

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BMİDÇS: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

CMB: Cartagena Mülteciler Bildirisi

COP: Taraflar Konferansı/ Conference of Parties

Ed.: Editör

IDMC: Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi

IDP: Internally Displacement Person/ Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kimse

ILA: International Law Association/Uluslararası Hukuk Derneği

ILC: International Law Commission/ Uluslararası Hukuk Komisyonu

IPCC: Intergovernmental Panel on Climate Change/ Hükümetlerarası İklim Paneli

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

KGM: Küresel Göç Mutabakatı

KMM: Küresel Mülteci Mutabakatı

MSHS: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UNDP: United Nations Development Program/ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNEP: United Nations Environment Programme/ Birleşmiş Milletler Çevre Programı

UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees

UNFCCC: United Nations Framework Convention on Climate Change/ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Çevresel sorunlar ve iklim değişiklikleri nedeniyle gerçekleşen göç esasen çok eski zamanlardan itibaren insanlığın karşı karşıya kaldığı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak özellikle Sanayi Devrimi sonrası insan eliyle gerçekleşen iklim değişikliklerinin (antropojenik iklim değişikliği) artan etkileri yer küre üzerinde birçok olumsuz sonuç meydana getirmektedir. İnsan eliyle gerçekleşen iklim değişiklikleri sonucu sıcaklıklar artmakta, deniz seviyesinde yükselmeler meydana gelmekte, aşırı yağışlar sonucu seller ve fırtınalar oluşmakta, uluslararası güvenlik tehdit altına girmektedir. Söz konusu değişikliklerin olumsuz etkileri sonucu kişiler kendi devlet ülkelerinin sınırlarını aşarak başka devlet ülkelerine göç ederek sığınma aramaktadırlar.

Uluslararası hukuk bugüne dek iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadele ve buna yönelik önlem planlarını daha çok sera gazı emisyonlarının azaltılması, sıcaklıkların düşürülmesi gibi hedefler üzerinde tutmuş iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri ve bu kişilere yönelik atılması gereken adımları göz ardı etmiştir. Ancak iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin sayısı her geçen gün artış göstermekte ve göç iklim değişikliği ile mücadelede bir uyum politikası haline gelmektedir. Ancak iklim değişiklikleri nedeniyle göç etmek zorunda kalarak sığınma arayan kişilerin uluslararası hukuk kapsamında ne şekilde korunacakları ve nasıl tanımlanacakları henüz belirli bir çerçeveye oturtulmuş değildir. İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göçler sosyal, ekonomik, hukuki ve politik açıdan birçok belirsizliğe yol açmaktadır. Uluslararası toplum sayıları her geçen gün artan iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler ve bu kişilerin sığınma talepleri ile yüz yüze kalmaktadır. Söz konusu nedenlerle ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda hızlı bir şekilde iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler ile ilgili olarak gerekli adımların atılması gerekliliği gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada iklim değişikliği ve iklim değişikliği nedeniyle göçün yönetimine ilişkin olarak uluslararası hukukta bugüne kadar atılan ve bugünden sonra da atılması gereken adımlar üzerinde durulacaktır. Çalışmada temelde iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin uluslararası hukuk bağlamında ne şekilde korunacakları incelenecektir. Kanaatimize göre, ulusal, bölgesel ve uluslararası iklim çalışmaların etkili bir şekilde işleyebilmesi için öncelikle sayıları her geçen gün artan ve iklim krizinin daha da derinleşmesine yol açan iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişilerin belirli bir hukuki tanımlarının yapılması ve uluslararası koruma altına alınmaları önemli bir gerekliliktir. Bu kapsamda uluslararası hukuk oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu kişilerin ilişkin korumaların sağlanması için öncelikle uluslararası hukukta yer alan belirsizliklerin sonlandırılması gerekmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası göç ve sığınma hukukunun tarihsel gelişiminden bahsedilerek, iklim değişikliği ve göç ilişkisinin daha net anlaşılabilmesi için sığınma, geri göndermeme ilkesi gibi belirli kavramlar açıklanacaktır. Göç ve sığınma hukukunda düzenlenen önemli bölgesel ve uluslararası belgelerden bahsedilerek söz konusu belgelerin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler açısından uygulanabilir olup olmadıkları tartışılacaktır. Ardından, uluslararası göç ve sığınma hukukunda mevcut uluslararası koruma statülerinin de aynı şekilde tanımları yapılarak iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler açısından bu statülerin uygunlukları tartışılacaktır.

İkinci bölümde iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişki incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle iklim ve iklim değişikliği kavramlarının tanımları yapılarak devamında insan kaynaklı nedenlerle gerçekleşen antropojenik iklim değişikliğinden bahsedilecektir. Ardından, iklim değişikliğinim etkilerinden ve iklim değişikliği ile mücadele için atılan ulusal, bölgesel ve uluslararası düzenlemelerde bahsedilecek ve Stockholm Konferansı'ndan Paris İklim Anlaşması'na kadar geçen süreç anlatılacaktır. Türkiye'nin de iklim değişikliği ve iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen

göçler karşısında mevcut tutumu ve karşı karşıya kalacağı problemlerden de kısaca bahsedilecektir. Sonrasında çalışmamızın ana konusunu oluşturan iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kişilere tanınabilecek hukuki statülerden bahsedilecek ve mülteci hukukunun temelini oluşturan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere uygunluğu üzerinde değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise, mevcut uluslararası hukukun iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler açısından uluslararası hukukta bölgesel ve uluslararası düzeyde atılabilecek adımlardan bahsedilecektir. Bölgesel adımlar için Afrika Birliği ve Avrupa Birliği'nden örnekler verilerek öneriler detaylandırılacak ardından uluslararası düzeyde mevcut düzenlemelere ek protokol düzenlenmesi önerisi, yeni düzenlemelerin oluşturulması önerileri üzerinde durulacaktır. Mevcut mülteci ve sığınma hukukunun yetersizliği karşısında alternatif koruma yöntemleri olan tamamlayıcı koruma, geçici koruma yöntemleri bağlamında sağlanabilecek korumalardan bahsedilecektir. Son olarak, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile karşı karşıya kalan devletler için çözüm önerilerinde bulunularak çalışma sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇ VE SIĞINMA HUKUKUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA GÖÇ KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

A. Şemsiye Kavram Olarak Göç

Göç, ekonomik, siyasal ve toplumsal bir olgu olarak yüzyıllar boyunca insanlık tarihinin bir gerçeği olmuştur. İnsanlık tarihinin bu en eski ve en acı gerçeklerinden olan göç, aynı zamanda sığınma hukukunun da temelini oluşturmaktadır[1]. Kişiler çeşitli nedenlerden dolayı göç etmekte ya da göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Göçler, genellikle ekonomik, sosyal ve siyasal sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Uluslararası anlamda göç ise devletler sisteminin ortaya çıkması ve devletlerin sınırlarını belirlemelerini sağlayan Westphalia Barışı ile 1648 sonrasında gündeme gelmeye başlamıştır. Uluslararası göç akımları, 21. yüzyılda küresel çaptaki ekonomik, toplumsal ve siyasal hareketlerin temelini oluşturmaktadır[2].

Uluslararası Göç Örgütü (International Organization For Migration- IOM) göçü şu şekilde tanımlamaktadır. Göç;

[1] Hamdi Gökçe Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler: Modern Devletin Bir Anomalisi*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2020), 60.

[2] Ayhan Kaya ve Murat Erdoğan, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015) 261.

"Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir[3]."

Bu bağlamda göç kavramı, devletler arası hem iradi hem de zorunlu bir şekilde gerçekleşen hareketliliği ifade eden şemsiye bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınır aşan hareketleri iradi bir şekilde gerçekleştiren kişiler genellikle *"göçmen"* terimiyle ifade edilirken, zorunlu bir şekilde vatandaşı oldukları veyahut daimî ikametinde bulundukları devletlerin sınırlarını aşan kişiler *"mülteci"*, *"sığınmacı"*, *"ülkesi içinde yerinden edilmiş"* gibi farklı terimlerle ifade edilmektedirler[4].

Zorunlu koşullardan dolayı vatandaşı oldukları veya daimî ikametinde bulundukları devlet ülkesini terk eden kişilerin başka devletlere sığındıkları kabul edilir. Çalışmamızın ana konusunu iklime dayalı nedenlerle gerçekleştirilen yer değiştirmeler oluşturmaktadır. Bu yer değiştirmeler zorunlu nedenlerle gerçekleşen göçler içerisinde yer aldıklarından çalışmamızın kapsamı uluslararası göç hukukunun bir alt dalı olarak kabul edilen sığınma hukuku ile sınırlı tutulacaktır. İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler, iklim değişikliğinden kaynaklanan doğal afetler, denizlerde ve okyanuslarda meydana gelen su seviyesindeki yükselmeler, seller ve yangınlar gibi ellerinde olmayan sebeplerle zorla yerlerinden edilmekte ve başka devletlerde sığınma aramaktadırlar.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) tahminlerine göre, 2024 yılının sonuna kadar zorla yerinden edilmiş veya vatansız kişi sayısının 130 milyonu

[3] Richard Perruchoud ve Jillyanne Redpath, ed, *Göç Terimleri Sözlüğü,* (Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları 2009), 22.

[4] Murat Saraçlı, "Uluslararası Hukuktaki Son Gelişmeler Çerçevesinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu", *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları,* der. Murat Saraçlı, (Ankara: Bigbang Yayınları, 2012*),* 131.

bulacağı tahmin edilmektedir[5]. Hali hazırda BMMYK'nın himayesi altında 36.4 milyon kişi mülteci statüsüne sahipken, 6.1 milyon kişi sığınmacı, 62.5 milyon kişi ise ülkesi içerisinde yerinden edilmiş kişi statüsüne sahiptir[6]. Bu sayı, günümüz şartlarında meydana gelen iç savaşlar, siyasi karışıklıklar, iklim değişikliğinin tetiklediği doğal afetler gibi çeşitli nedenlerle giderek artmaktadır. Artan sayılardan da anlaşılacağı üzere, göçü tamamen durdurmanın ve önlemenin ulusal ve uluslararası hukukta oldukça zor olduğu, bunun yerine göçü düzenlemenin ve kontrol altına almanın daha mümkün olduğu kabul edilmektedir[7].

Çalışmamızın ilk bölümünde sığınma ve sığınma hakkı kavramları üzerinde durularak, sığınmanın bireye ait hak olarak mı yoksa devlete ait bir hak mı olarak nitelendirilmesi gerektiği tartışılacaktır. Ardından, göç ve sığınma hukukunda düzenlenen evrensel nitelikteki belgeler ve sözleşmeler incelenecektir. Son olarak, uluslararası ve ulusal hukuk düzenlemeleri uyarınca gönüllü ve zorunlu şekilde gerçekleşen göç sonucunda uluslararası koruma prosedürleri kapsamında kişilerin aldıkları hukuki statüler incelenecektir.

B. Sığınma Kavramı

"Sığınma" kelimesi Latince kökenli olan *"asylum"* kelimesinden gelir ve "*esir edilmeme, yakalanmama, tecavüze uğramama"* anlamlarına gelmektedir[8]. Türkçe'de sığınma kelimesinin sözlük anlamı ise *"barınak, sığınak, iltica"* anlamlarına

[5] "BM: 2024 Sonunda Zorla Yerinden Edilenlerin Sayısının 130 Milyonu Aşması Bekleniyor", Anadolu Ajansı, Erişim 20 Ocak, 2023, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-2024-sonunda-zorla-yerinden-edilenlerin-sayisinin-130-milyonu-asmasi-bekleniyor/3073829.

[6] "Refugee Data Finder", UNHCR, Erişim 20 Ocak, 2024, https://www.unhcr.org/refugee-statistics/#:~:text=Data%20on%20some%204.4%20million,estimated%20to%20be%20significantly%20higher.

[7] Bülent Çiçekli, "Yasa Dışı Göç, İnsan Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele ve Türkiye", *Polis Bilimleri Dergisi*, 7/1 (2005), 46.

[8] Tevfik Odman, *Mülteci Hukuku*, (Ankara: AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:15, 1995), 189.

gelmektedir[9]. Türk Dil Kurumu sözlüğünde *"sığınmak"* kelimesi *"tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek, korunmak amacıyla bir yere veya birine başvurmak, başkalarının yardım ve korunmasına ihtiyaç duymak, genellikle siyasi sebeplerle kendi ülkesinden kaçıp başka ülkeye gitmek, iltica etmek"* şeklinde tanımlanmıştır[10].

Kişiler yüzyıllar boyunca tehlike altında olduklarında, kendilerine koruma sağlayabilecekleri yerlere sığınmışlardır[11]. Sığınma olgusunun en az 3500 yıldan beri var olduğu, eski toplumların geleneklerinde, kutsal kitaplarında, yazıtlarında sığınma olgusunun yer aldığı bilinmektedir[12]. Örneğin, Hitit Kralı, bir devlet ile yapmış olduğu anlaşmada kendi devlet ülkesine sığınan kişileri iade etmeyeceğini bildirmiştir[13].

Sığınma kavramının uluslararası hukukun gündemine girmesi 20. yüzyılda gerçekleşen iki dünya savaşı ile birlikte olmuştur. Sığınmacılara ilişkin ilk düzenlemeler I. Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti döneminde yapılmaya başlanmıştır. I. Dünya Savaşı, Balkan Savaşları ve devamında Kafkasya'da meydana gelen savaşlar milyonlarca kişiyi içeren büyük göç akımlarına sebep olmuş ve bu kişiler tüm dünyayı ilgilendiren ve çözülmesi gereken bir sorun haline gelmişlerdir[14].

Milletler Cemiyeti döneminde bu kişilerin korunması için Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği kurulmuştur[15]. Milletler Cemiyeti döneminde Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin görevlerinin bir kısmını veya tamamını yerine getirmek için Nansen Uluslararası Mülteciler Ofisi, Almanya'dan gelen Mülteciler Yüksek Komiserliği,

[9] "Türkçe- İngilizce Sözlük", Tureng, Erişim 26 Şubat, 2023, https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/asylum.

[10] "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", Erişim 1 Mart, 2023, https://sozluk.gov.tr/.

[11] Gökçe Konyalı, *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 25.

[12] Odman, *Mülteci Hukuku*, 5.

[13] Daha detaylı örnekler için bkz. Odman, *Mülteci Hukuku* 5-6; Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler,* 70.

[14] Göç eden kişi sayısının 1 ila 2 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Odman, *Mülteci Hukuku*, 15.

[15] Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, 74.

Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi gibi çeşitli kurumlar oluşturulmuştur[16].

Milletler Cemiyeti ilk olarak Sovyet Devrimi nedeniyle Rusya'dan ayrılan milyonlarca sığınmacının statülerinin belirlenmesi ve kalıcı olarak bir devlet ülkesine yerleştirilmeleri için çalışmalarda bulunmuştur[17]. Ardından Milletler Cemiyeti tarafından 1922 yılında Kurtuluş Savaşı'ndaki Türk-Yunan muharebeleri esnasında Anadolu'da yaşayan ve Yunanistan'a gitmek isteyen Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan ve Türkiye'ye gelmek isteyen Türklerin çeşitli yerlere gönderilmesi temin edilmiştir[18].

Milletler Cemiyeti döneminde Rus ve Ermeni sığınmacılar için uygulanması öngörülen 1933 tarihli *"Mültecilerin Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşme[19]"* akdedilmiştir. Sözleşme her ne kadar kapsamına alacağı kişileri tahdidi olarak saymış olması nedeniyle kısıtlı bir uygulama alanına sahip ise de mültecilerin uluslararası alanda korunması konusunda bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir ve 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi için bir model teşkil etmektedir[20]. Milletler Cemiyeti döneminde yapılan çalışmalar daha çok belirli bölgelerde yaşayan kişiler hakkında ve dar kapsamlı uygulamalar olarak kalmıştır[21]. II. Dünya Savaşının ardından da benzer sorunların yaşanması Milletler Cemiyeti döneminde getirilen çözümlerin yetersiz kaldığını göstermiş ve mülteci sorunu Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında ele alınmaya başlanmıştır[22].

---

[16] Gilbert Jaeger, "On The History of The International Protection of Refugees", 83/12 (2001), 727.

[17] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 57.

[18] Odman, *Mülteci Hukuku*, 16.

[19] "Convention of 28 October, 1933 Relating to The International Status of Refugees", Erişim 23 Mart, 2023. https://www.refworld.org/docid/3dd8cf374.html.

[20] Jaeger, "On The History of The International Protection of Refugees", 730.

[21] Bkz. 5.7.1922 ve 31.5.1924 tarihli Rus ve Ermeni Sığınmacılara Kimlik Belgesi Verilmesi Antlaşmaları, 30.6.1928 tarihli Rus ve Ermeni Sığınmacılar Hakkında Saptanan Kimi Kuralların Öteki Sığınmacılara Uygulanması Antlaşması, 28.10.1933 tarihli Mültecilerin Uluslararası Statüsü Antlaşması, 14.9.1939 tarihli Almanya'dan Gelen Sığınmacıların Statüsü ile İlgili Sözleşme.

[22] Murat Saraçlı, *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*, (İstanbul: Adalet Yayınevi, 2019), 64.

Uygulamada sığınma, ülkesel sığınma (territorial asylum) ve diplomatik sığınma (diplomatic asylum) olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir[23]. Ülkesel sığınma, kişinin vatandaşı olduğu yahut ikamet ettiği devlet ülkesi dışında başka bir devlet ülkesinde koruma araması anlamına gelirken, diplomatik sığınma, kişinin suç işlediği devlet ülkesi üzerindeki diplomasi temsilciliğine ve konsolosluk binalarına sığınarak koruma araması anlamına gelmektedir[24]. Günümüzde de uluslararası hukukta sığınma kavramından bahsedildiğinde genellikle ülkesel sığınma anlaşılmaktadır. Çalışmamız kapsamında da daha çok ülkesel sığınma üzerinde durulacak, çalışmanın konusu ile ilgili olduğu sürece diplomatik sığınmadan bahsedilecektir.

C. Sığınma Hakkı

Sığınma hakkı, temelde bir devletin kendi topraklarında veya yetkisi altındaki diğer yerlerde sığınma talep eden bireye güvenli bir ortam oluşturarak sağladığı koruma anlamına gelmektedir[25]. Sığınma hakkı, ülkesinde sığınma aranan devlete ait bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır, bireylerin sığınma hakkı diye bir durum söz konusu değildir[26]. Devletleri herhangi bir yükümlülüğe sokmayan *"sığınma hakkı verme"* karşısında kişiye tanınan hak *"sığınma talebinde bulunma"* hakkıdır. Ancak, özellikle 20. yüzyıldan itibaren sığınma, temel insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalan bireyleri korumak için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekliyle ele alındığında sığınma, kişiler lehine doğmuş bir uluslararası hak olarak karşımıza çıkmaktadır[27].

---

[23] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 72.

[24] Detaylı bilgi için bkz. Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 72- 82.

[25] Ahmed Abou-El Wafa, *The Right to Asylum between Islamic Shari'ah and International Refugee Law*, (Riyadh: Naib Arab University for Security Sciences, 2009), 38.

[26] Sığınma talep etme ve sığınılan ülkelerden yararlanma hakkında detaylı bilgi için bkz. s. 18-19; Kutluhan Bozkurt, *Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Göç Hukuku Mülteci Statüsü ve Sığınma*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018), 51.

[27] Pazarcı, *II. Kitap*, 190.

Sığınma hakkı çeşitli düzenlemeler ile koruma altına alınmış ise de uluslararası hukuktaki ana ilke uyarınca yabancıların ülkeye girişi ve ülkede kalması konusunda tek yetkili makam sığınılan devletlerdir[28]. Bu ana ilkeye göre devlet, ülkesine sığınan yabancılara sığınma hakkı tanıyıp tanımama hususunda uluslararası yükümlülükleri ve ulusal mevzuatı ile bağlıdır[29]. Eğer devlet, taraf olduğu uluslararası bir sözleşme ile yükümlülük altına girmişse, ülkesine sığınan sığınmacılara sığınma hakkı tanımak zorundadır. Ancak, devlet böyle bir yükümlülük altına girmediyse uluslararası hukuka göre devletlere yükümlülük getiren bir uluslararası hukuk mekanizması yoktur[30].

Devletler de ülkesel egemenlikten kaynaklanan yetkileri kapsamında kendi sınırlarının güvenliğini ve kontrolünü sağlarlar. Hukuksal anlamda yetki, uluslararası hukuk düzeninin hukuk kişilerinin iradelerini açıklamalarını sağlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır[31]. Uluslararası hukukun en önemli kişisini oluşturan devletin de uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülükleri mevcuttur. Uluslararası hukukta aksine bir düzenleme olmadıkça, devlet kendi ülkesi üzerindeki yasama yürütme ve yargı ile ilgili tüm işlemleri yapmakta tek yetkili kişidir ve devletin ülkesi üzerinde münhasır yetkisi mevcuttur[32]. Devlet, ülkesinde daimî ya da sürekli olarak yaşayan kişiler (vatandaş ve yabancı) ve taşınır ve taşınmaz bulunan tüm mallar üzerinde yetki sahibidir[33].

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), sığınma davası olarak da bilinen Kolombiya ve Peru (1950) davasında, devletlerce sığınmanın yasal bir yükümlülük nedeniyle değil, siyasi

[28] Neva Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), 51.
[29] Pazarcı, *II. Kitap,* 190.
[30] Pazarcı, *Uluslararası Hukuk,* 224.
[31] Hüseyin Pazarcı, *II. Kitap*, 29.
[32] Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk,* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 176.
[33] Pazarcı, *II. Kitap,* 31.

çıkar kaygısı gibi nedenlerle verildiğinden bahsederek sığınma hakkı tanıma hususunda devletlerin egemenlik yetkisi olduğunu vurgulamıştır[34].

Günümüzde uluslararası hukukun gelişmesiyle birlikte sığınma hakkı, temel insan haklarının korunması anlamına gelen bir korumayı ifade etmektedir[35]. Kanaatimizce de kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin tehlike altında olduğu durumlarda sığınma insan hakları temelinde değerlendirilmelidir. Göç kontrolü, devlet egemenliği gibi durumlar sığınma gibi acil durumlarda geri planda kalmalı ve öncelik insan hayatı olmalıdır[36]. Kanaatimize göre insan hakkı olarak değerlendirilmesi gereken sığınmanın, devlet çıkarları gözetilerek geri plana atılması sığınmanın asıl önemini görmemizi engellemektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) 14. maddesi ya da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 1967 tarihli *"Devlete Sığınmaya İlişkin Beyanname*" herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma hakkının bulunduğundan bahsetse de söz konusu belgelerin hukuksal olarak bir bağlayıcılığı yoktur[37]. Uluslararası hukukta sığınma hakkının kişiye ait bir hak olduğunu belirtecek bağlayıcı hukuksal bir koruma rejiminin eksikliği söz konusudur. Söz konusu nedenle sığınma hakkının bir birey hakkı olarak değerlendirilebilmesi için devletleri yükümlülük altına sokacak bağlayıcı yeni bir sözleşmeye ihtiyaç vardır[38].

Günümüzde devletlerin, sınır güvenliği gibi nedenlerle ülkesel egemenlik yetkilerini kullanarak sığınmacıları ülkesine almak ve yükümlülük altına girmek gibi konularda imtina ettikleri görülmektedir. Belirtmek gerekir ki devletler sığınma hususunda sınırsız

[34] Kolombiya v. Peru, Judgment Of November 20th, No: 7, (1950), 24.

[35] Guy S. Goodwin-Gill ve Jane McAdam, *The Refugee in International Law,* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 356.

[36] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 61.

[37] Pazarcı, *II. Kitap*, 190.

[38] Saraçlı, *"Uluslararası Hukuk"*, 73.

bir egemenlik alanına sahip değillerdir. Devletleri sınırlayan bazı uluslararası ilkeler mevcuttur. Bunlara 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde düzenlenen geri gönderilmeme (non-refoulement) yasağı[39], İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m. 5[40], AİHS m. 3[41], İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi m. 1[42] gibi uluslararası alandaki insan haklarına ilişkin düzenlemeler örnek olarak verilebilir.

D. Geri Göndermeme İlkesi

Geri göndermeme ilkesi, vatandaşı olduğu devletin ülkesinde yahut ikamet devlet ülkesinde meydana gelen olumsuz durumlardan kaçarak güvenli bir devlet ülkesine sığınan kişiler için koruma sağlayan bir uluslararası hukuk ilkesidir[43]. Geri göndermeme ilkesi uluslararası hukukun gündemine ilk defa 1933 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Antlaşma ile girmiş, ardından 1951 Sözleşmesi'nde iade yasağı şeklinde kabul edilerek uluslararası örf ve âdet hukukunun bir parçası haline gelmiştir[44]. Geri göndermeme ilkesi temel olarak insan haklarının korunması ile bağlantılı bir kavramdır ve pek çok ulusal ve uluslararası metinde yer almaktadır[45]. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde geri göndermeme ilkesi şu şekilde tanımlanmıştır: *"Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacakları ülkelerin sınırlarına, her ne*

[39] Md. 33.1 Hiçbir taraf devlet bir şahsı, işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek veya iade etmeyecektir.

2.Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.

[40] Bkz. 27.05.1949 Tarihli, 7217 Sayılı Resmî Gazete.

[41] Bkz. 19.03.1954 Tarihli, 8662 Sayılı Resmî Gazete.

[42] Bkz. 10.08.1988 Tarihli, 19895 Sayılı Resmî Gazete.

[43] Elif Uzun, "Geri Göndermeme (Non-Refouement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8/30 (2012), 25.

[44] Seda Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 217.

[45] Konyalı, *Sığınma Hakkı*, 64.

şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade (refouler) etmeyecektir[46]*."* Söz konusu madde uyarınca taraf devletler bu maddeyi çekincesiz olarak kabul etmek zorundadırlar[47].

Geri göndermeme ilkesine, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ek olarak, 1967 tarihli Ülkesel Sığınma Bildirisi, 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) yer verilmiştir[48]. 1967 tarihli Bildiri'nin 3(1) maddesine göre;

> *"Maddenin 1. paragrafında sözü edilen hiç kimse, sınırda reddedilme, ya da sığınma hakkı aradığı ülkeye daha önce girmiş ise sınır dışı edilme ya da zulme uğrayabileceği herhangi bir ülkeye zorla geri döndürülme gibi önlemlere maruz kalmayacaktır*[49]*."* 1984 tarihli Sözleşme'nin 3(1) maddesine göre *"Hiçbir Taraf Devlet bir şahsı, işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek veya iade etmeyecektir"*[50].

AİHS ise geri göndermeme ilkesine daha çok işkence yasağı üzerinden bir bakış getirmiştir. AİHS'in 3. maddesi uyarınca işkence ve kötü muamele emredici bir şekilde yasaklanmıştır[51]. AİHS devletlere, işkenceye maruz kalma ihtimali olan kişileri sınır dışı

---

[46] Bkz. 05.09.1961 Tarihli 10898 Sayılı Resmî Gazete.

[47] 1951 Cenevre Sözleşmesi m. 42: "Her Devlet, imzalama, onaylama veya taraf olma sırasında, Sözleşme'nin 1, 3, 4, 16 (1), 33, 36- 46. (Dahil) maddeleri dışındaki maddeler hakkında çekince koyabilir."

[48] Bülent Çiçekli, *6458 Sayılı Kanun'la Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteciler Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 268.

[49] "Declaration on Territorial Asylum" Erişim 4 Mart, 2023, https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html.

[50] Bkz. 10.08.1988 Tarihli,19895 Sayılı Resmî Gazete.

[51] Bkz. 19.03.1954 Tarihli, 8662 Sayılı Resmî Gazete.

veya iade edemeyecekleri yönünde yükümlülükler yüklemiştir[52]. Böylelikle uluslararası hukukta geri göndermeme ilkesi yalnızca mülteciler ile sınırlandırılmamış, işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele riski altında bulunan tüm yabancılar açısından öngörülmüştür[53].

Literatürde bazı yazarlar geri göndermeme ilkesini örf ve âdet hukuku (yapılageliş, teamül) kuralı olarak nitelendirirken bazı yazarlar ilkenin emredici (jus cogens) norm niteliğinde olduğunu kabul etmektedir[54]. Geri göndermeme ilkesi, bir örf ve âdet kuralı olarak kabul edildiği takdirde geri göndermeme ilkesini içeren 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü gibi uluslararası sözleşmelere taraf olmayan devletler de bu ilke ile bağlı sayılabilecek, emredici norm olarak kabul edildiği takdirde ise tüm devletlerin bu ilke ile bağlı olduğunun kabulünün yanında devletlerin ilkeye aykırılık ve istisna oluşturacak bir sözleşme oluşturamayacağı da kabul edilecektir[55].

Geri göndermeme ilkesinin örf ve âdet hukuku kuralı mı yoksa emredici norm mu olduğu konusuna geçmeden önce kısaca uluslararası hukuk literatüründe bu terimlerin ne anlama geldiğinden bahsedelim.

Uluslararası hukukta bir hukuk kuralının örf ve âdet kuralı oluşturabilmesi için maddi ve psikolojik olmak üzere iki temel öğesinin bulunması aranmaktadır[56]. Aynı durumlar karşısında aynı davranış ve tutumların tekrarlanması maddi öğeyi oluştururken, söz konusu davranış ve tutumların hukukun bir gereği olarak zorunlu olduğu konusundaki inanç ise psikolojik öğeyi oluşturmaktadır[57]. Emredici normlar ise uluslararası hukukta

[52] Geri göndermeme ilkesi ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları için bkz. Jabari v. Turkey, 40035/98,11.07.2020; Soering v. United Kingdom, 14038/88, 7.7.1989; Saadi v. Italy, 37201/06, 28.2.2008; Mamatkulov and Askarov v. Turkey, 46827/99, 4.2.2005.

[53] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 217.

[54] Bkz. Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler,* 105.

[55] Uzun, "Geri Göndermeme İlkesi", 41.

[56] Pazarcı, *Uluslararası Hukuk,* 109.

[57] Pazarcı, *Uluslararası Hukuk,* 109-117.

1969 tarihli BM Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesinde tanımlanmıştır. 53. madde emredici normları şu şekilde tanımlamaktadır; emredici norm, *"Bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur[58]."*

Geri göndermeme ilkesinin örf ve âdet hukuku kuralı olduğunu iddia eden yazarlardan Lauterpacht ve Bethlehem'in görüşüne göre, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'ne taraf olmayan devletlerin geri göndermeme ilkesi ile ilgili yükümlülüklere resmi olarak bağlı olmamaları mültecilere ilişkin yükümlülüklerden muaf oldukları anlamına gelmemektedir[59]. Nitekim mültecilere ev sahipliği yapan gelişmiş devletlerden bazıları 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne veya 1967 Protokolü'ne taraf olmamakla birlikte uzun yıllardır uygulamaları ile geri göndermeme ilkesinin gerekliliklerine uymuşlardır[60].

Lauterpacht ve Bethlehem aynı zamanda geri göndermeme ilkesinin emredici norm niteliğinde olduğunu hiçbir devlet uygulaması ve hiçbir antlaşmanın bu ilkenin aksine bir uygulama getiremeyeceğini belirtmişlerdir[61]. BMMYK İcra Komitesi de 1982 yılında vermiş olduğu 25 numaralı kararında geri göndermeme ilkesinin giderek uluslararası hukukun emredici bir kuralı haline geldiğini belirtmiştir[62]. 1984 Cartagena Bildirisi'nin 4. maddesi zulüm riski olan yere geri gönderilmemenin mülteciler için çok önemli

[58] Kuran, *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*, 99.

[59] Sir Elihu Lauterpacht Qc and Daniel Benthlehem, "The Scope And Content Of The Principle Of Non-Refoulement: Opinion", *Refugee Protection in International Law*, ed. Erika Feller, Volker Türk and Frances Nicholson, (Cambridge University Press, 2003), 141, para 195.

[60] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 515.

[61] Lauterpacht and Benthlehem, 141, para 195.

[62] General Conclusion on International Protection, No. 25 (XXXIII) (1982), para: b.

olduğunu ve bunun uluslararası hukukta emredici norm olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirmektedir[63]. Ancak her iki belgede uluslararası hukuk açısından bağlayıcı değildir.

Goodwin-Gill ve McAdam, geri göndermeme ilkesi ile ilgili olarak BMMYK İcra Komitesi ve BM Genel Kurulu'nda kabul edilen kararlar ve beyannameler ile uzun süredir devam eden bir hukuk görüşü olduğunu ve ilkenin uluslararası örf ve âdet hukukunun bir parçası haline geldiğini ifade etmektedirler[64]. Goodwin-Gill ve McAdam 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinin ve 1984 İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 3. maddesinin, genel olarak hukukun üstünlüğünün temelini oluşturduğunu kabul ederek, bu maddelerin temel bir norm oluşturucu bir karaktere sahip olduğunu belirtmişlerdir[65].

Geri göndermeme ilkesi, sığınılan devletin, sığınan kişileri zulüm gördükleri ülkeye göndermekten kaçınmaları koşuluyla, sığınma talebini reddetmesine ve başka bir ülkeye göndermesine engel değildir[66]. 1951 Cenevre Sözleşmesi m. 33(2)'de geri gönderme yasağının istisnaları belirtilmiştir. Bu madde uyarınca bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlike oluşturduğu yönünde ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olan kişiler geri göndermeme ilkesinden yararlanamazlar. Goodwin-Gill ve McAdam'a göre; 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde istisnai durumlarda geri göndermeye izin verilebileceği, bu ilkenin teamül hukuku kuralı olmasını etkilemez[67]. Yazarlara göre bu durum daha çok takdir yetkisinin sınırlarını gösterir[68].

---

[63] 1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi Tam Metni İçin Bkz.: Erişim 12 Şubat, 2023, https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc19084/cartagena-declaration-refugees-adopted-colloquium-international-protection.html.

[64] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 515.

[65] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 515.

[66] Walter Kalin ve Jörg Künzli, *The Law of International Human Rights Protection*, (UK: Oxford University Press, 2019), 548.

[67] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 515.

[68] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 515.

Kanaatimize göre, kişiler, insan onuruna yakışır şekilde menşe devlet ülkesinde yahut sığınılan devlet ülkesinde yaşam hakları tehdit altında olmadan yaşamalıdırlar ve kişiler bu durumun tehdit altında olduğu devlet ülkelerine geri gönderilmemelidirler. Ancak bu durum, geri göndermeme ilkesini, uluslararası hukukta mevcut emredici normlardan kabul edilen soykırım ve ırk ayrımcılığı, işkence yasağı, köleliğin yasaklanması emredici normları gibi hiçbir devlet uygulaması ve hiçbir antlaşmanın bu ilkenin aksine bir uygulama getiremeyeceği hale getirmemektedir[69]. Geri gönderme ilkesi emredici normların aksine daha çok davranış yükümlülükleri ve bu yükümlülüklerin sonuçlarının bir tezahürüdür.[70] Geri göndermeme ilkesinin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde istisnalarının bulunması, kamu düzeni, kamu güvenliği kamu güvenliğini tehdit edici durumlarda kişilerin haklarının sınırlandırılarak kişilerin geri gönderilebilmesi geri göndermeme ilkesini emredici norm olarak nitelendirmemizi engellemektedir. Aynı zamanda geri göndermeme ilkesinin emredici norm olduğunu iddia eden BM kararlarının, bölgesel sözleşmelerin tüm devletler için bağlayıcı olmaması gibi nedenlerle bu ilkenin emredici norm olduğunu iddia etmek emredici normun doğası ile bağdaşmayacaktır. Özetle; geri göndermeme ilkesi mutlak bir kural olarak karşımıza çıkmadığından bu ilkenin uluslararası örf ve âdet kuralı olarak kabul edilmesi daha yerinde olacaktır.

E. Göç ve Sığınma Hukukuna İlişkin Düzenlemeler

1. Uluslararası Düzenlemeler

Yukarıda da değindiğimiz üzere, sığınmacıların koruma altına alınması Milletler Cemiyeti Dönemi ile başlamış, devamında da BM bünyesinde hazırlanan hukuki metinlerle sığınmacılara koruma sağlanmaya devam edilmiştir[71]. BM döneminde Uluslararası Mülteci Örgütü ve BMMYK kurulmuş, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

[69] United Nations, Report of The International Law Commisison, A/73/10, (2018); Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee,* 518.

[70] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 519.

[71] Esra Yılmaz Eren, *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 23.

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsü ile İlgili Protokol yayınlanmıştır[72].

a. 1948 Tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB), 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen 30 maddelik bir bildiri olarak yayınlanmıştır. İHEB, bütün insanlara tanınması gereken değerleri içine alan bir ideal haklar listesidir[73]. İHEB'in 14. maddesinde sığınma bir hak olarak belirlenmiştir. İHEB m. 14'e göre: *"Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma talebinde bulunma ve sığınmacı muamelesi görme hakkı vardır[74]."* Madde metninden de açıkça anlaşılacağı üzere İHEB, kişilere doğrudan sığınma hakkı tanımamakta, kişilerin sığınmaya erişimi talep etme haklarının bulunduğundan bahsetmektedir[75]. İHEB, sığınma talep etme ve sığınılan ülkelerden yararlanma hakkını garanti etmekle birlikte sığınma elde etme hakkını garanti etmez[76].

İHEB, BM Genel Kurulu'nun bir kararı olup uluslararası hukuk açısından antlaşma niteliği taşımadığından taraf devletler açısından bağlayıcı olmayıp yol gösterici niteliktedir[77]. Ancak bildirge, tarihi ve politik açıdan büyük bir öneme sahiptir ve uluslararası hukukta devletlerin bildiriye uymaları beklenmektedir[78]. Uygulamada da bildirge, birçok ülke tarafından dikkate alınmakta ve kendisinden sonra gelen birçok uluslararası düzenlemeye kaynaklık etmektedir. Öyle ki bildirgede yer alan haklar

[72] Odman, *Mülteci Hukuku,* 15.

[73] Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2021); Muhlis Öğütçü, "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*", Dokuz Eylül Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi,* 7 (2005), 569.

[74] Kuran, *Uluslararası Hukuk Temel Metinler,* 197.

[75] Konyalı, *Sığınma Hakkı*, 91.

[76] Kalin ve Künzli, *The Law of International Human Rights Protection*, 546.

[77] Durmuş Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 38.

[78] Odman, *Mülteci Hukuku,* 28; Konyalı, *Sığınma Hakkı*, 92.

uluslararası hukukta örf ve âdet kuralı olarak kabul görmektedir[79]. Kanaatimizce de İHEB'de sığınmanın bir hak olarak düzenlenmiş olması sığınma hukukunun gelişimi açısından son derece önemlidir.

b. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi

1951 Cenevre Sözleşmesi, mülteci hukukundaki düzenlemeler arasında en temel metin olarak kabul edilmektedir. Bu sözleşme ile uluslararası hukukta mültecilerin statüleri, hakları ve sorumlulukları belirli bir çerçeveye oturulmuştur[80]. Aynı zamanda mültecilerin sığınma talebinde bulundukları devletlere de belirli yükümlülükler, haklar ve yaptırımlar getirilmiştir[81]. Aynı zamanda 1951 Cenevre Sözleşmesi ile mültecilerin korunması ile ilgili uluslararası standartlar belirlenmeye başlamıştır[82]. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde sığınma ile ilgili açıkça bir terim yer almamakla birlikte mülteci statüsünün hangi şartların varlığı halinde tanınacağının belirtilmesi bir nevi sığınma hakkının varlığının kabulü anlamına gelmektedir[83]. Çünkü mültecilik statüsü sığınma arayan kişilere verilen hukuki bir statüyü ifade etmektedir.

İHEB, bireyin sığınma hakkı olduğunu düzenlerken, 1951 Cenevre Sözleşmesi devletlerin sığınma hakkı olduğundan bahseder[84]. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci terimi üzerinde durularak, mültecilik statüsünün hak ve yükümlülüklerinden bahsedilmiş olsa da bu kullanım genel bir kullanım olup sığınmacıları da içerisine almaktadır[85].

---

[79] Neslihan Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu,* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2018), 24.

[80] Sercan Reçber, "Hayatın Yok Yerindekiler: Mülteciler ve Sığınmacılar", (VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, Kasım 10-11, 2014), 250.

[81] Nilüfer Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), 2021, 86.

[82] Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler,* 93.

[83] Konyalı, *Sığınma Hakkı*, 94.

[84] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 100.

[85] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 111.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1A(2) maddesinde mülteci kavramı tanımlanmakla birlikte kimlerin hangi şartlar altında mülteci olarak sayılacağı tahdidi bir şekilde belirlenmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin orijinal metninde mülteci olarak kabul edilebilmek için ayrıca tarihi ve coğrafi ölçütler getirilmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ilk halinde *"1 Ocak 1951'den önce"* denilerek tarihi kısıtlama, *"1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar nedeniyle"* denilerek de ihtiyari coğrafi kısıtlama getirilmiştir[86]. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni 29.08.1961 gün ve 359 sayılı yasa ile onaylamış, 1951 Cenevre Sözleşmesi 30.03.19692'den beri Türkiye'de yürürlüğe konmuş ve Türkiye hem ulusal hem de uluslararası hukukta bu sözleşme ile bağlı hale gelmiştir[87].

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde kişinin mülteci olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle haklı nedenlerle zulüm korkusu taşıması gerektiği belirtilmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre zulüm korkusu; ırk, din, tabiiyet, belirli bir sosyal gruba mensubiyet ve siyasal düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Haklı korku ve zulmün temelini oluşturan, ırk, din, vatandaşlık, sosyal gruba mensubiyet ve siyasi düşüncelerin ne demek olduğu ve zulüm kavramının neye karşılık geleceği hakkında kesin tanımlara yer verilmemiştir[88]. BMMYK tarafından yayınlanan 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin nasıl uygulanacağını anlatan el kitabında, zulmün evrensel bir tanımının olmadığı söylenmekle birlikte zulümden ne anlaşılması gerektiğinden bahsedilmiştir[89]. El kitabına göre her bir olay kendi sübjektif durumu içerisinde zulüm tehdidi altındaki ilgili kişinin duygu ve düşünceleriyle birlikte değerlendirilmelidir[90]. Sözleşmeyi hazırlayan kişilerce zulüm kavramı bilinçli bir şekilde tanımlanmamıştır. Böylece gelecekte meydana gelebilecek

[86] Özkan, *Göç ve Vatandaşlık,* 122.

[87] Bkz. 05.09.1961 Tarihli, 10898 sayılı Resmî Gazete.

[88] Özkan, *Göç ve Vatandaşlık,* 117.

[89] UNHCR, *Handbook On Procedures And Criteria For Determining Refugee Status and Guidelines On International Protection; Under The 1951 Convention and 1967 Protocol Relating To The Status Of Refugees,* (Cenevre: 2019), para. 51.

[90] UNHCR, *Handbook For Determining Refugee,* para. 51-53.

zulüm çeşitlerinin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamı dışında kalmaması sağlanmıştır[91].

1951 Cenevre Sözleşmesi sığınmacıların haklarının korunması açısından önemli olmakla beraber yetersizdir. Sözleşme, kişilerin mülteci sayılabilmeleri hususunda yalnızca insan kaynaklı zulmü kapsamına almakta, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında sayılan haklı zulüm kapsamında olmadığı sürece kişilere koruma sağlanamamaktadır. Ancak kişilerin ülkelerinden ayrılmalarını gerektiren sebepler sözleşmede sayılan beş ana sebepten çok daha fazlası olabilmektedir[92]. Bugün gelinen noktada sığınma talepleri 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımlardan ziyade iç savaş, doğal afet ve ağır insan hakları ihlalleri veya ekonomik sıkıntılar gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır[93]. Tüm bunlara rağmen, 1951 Cenevre Sözleşmesi mültecilerin hak ve yükümlülüklerine ilişkin olarak insan hakları hukukuyla da desteklenen en kapsamlı sözleşme olarak halen geçerliliğini korumaktadır[94].

c. 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsü ile İlgili Protokol

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tarihi ve coğrafi yönden kısıtlama nedeniyle ve aynı zamanda uluslararası alanda giderek artan mülteci sayısına 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin yetersiz gelmesi nedeniyle ek bir protokol yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak, aynı koşullarda bulunan kişilerin farklı muamelelere tabi tutulmaları da dünya kamuoyunda rahatsızlık yaratmış ve mülteci statüsünde değişiklik

[91] Bülent Çiçekli, *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009), 53.

[92] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 19.

[93] Uzun, "Geri Göndermeme İlkesi", 47.

[94] "Seven Reasons the UN Refugee Convention Should Not Include 'Climate Refugees", Erişim 4 Kasım, 2023, https://disasterdisplacement.org/staff-member/seven-reasons-the-un-refugee-convention-should-not-include-climate-refugees/.

yapma ihtiyacı doğurmuştur[95]. 1967 Protokolü BM Genel Kurulu tarafından inceledikten sonra devletlerin imzasına açılmış ve 4 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir[96].

Devletler 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tarih sınırlamasına bakmaksızın bu protokolle 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki şartları tanıyan kişilere mülteci statüsü tanımayı taahhüt etmişlerdir. Protokol yalnızca tarih sınırlamasını kaldırmamış aynı zamanda 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde getirilen coğrafi kısıtlamayı da kısmen kaldırmıştır. Böylelikle 1967 Protokolü'ne taraf devletler 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan mülteci tanımını, tarih kısıtlaması ve coğrafi kısıtlama olmaksızın kabul edebilecekleri gibi coğrafi kısıtlamayı devam ettirerek de kabul edebileceklerdir.

2. Bölgesel Düzenlemeler

1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü mülteci hukuku açısından çok önemli gelişmeler kaydetseler de mülteci tanımını çok dar bir alana hapsetmeleri nedeniyle iç karışıklıklar, kıtlık ve doğal afetler gibi nedenlerle meydana gelen zorunlu yer değiştirmelere bir karşılık verememişlerdir[97]. Söz konusu nedenlerle uluslararası alanda bölgesel nitelikli antlaşmalar düzenlemesi ihtiyacı doğmuştur. Genel anlamda, bölgesel mülteci hukuku rejimlerinin temel özelliği BM'nin Mülteci Sözleşmesi'ni tamamlamak üzere tasarlanmış olmalarıdır[98]. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden sonra yapılan bazı bölgesel sözleşmelerde daha geniş ve kapsamlı mülteci tanımlamaları yapılmıştır[99].

Aşağıda sığınma ve mülteci hukuku açısından oldukça önemli sayılan "Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme" ile "1984 Tarihli

[95] Odman, *Mülteci Hukuku,* 41.

[96] Bkz. 05.08.1968 Tarihli, 12968 Sayılı Resmî Gazete.

[97] Odman, *Mülteci Hukuku,* 46.

[98] James C. Hathaway, *The Rights Of Refugees Under International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 67.

[99] Övünç Öztürk, *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, 95-96.

Cartagena Mülteci Bildirisi" detaylı olarak anlatılmıştır. Ancak bölgesel sözleşmeler aşağıda yer alan iki sözleşme ile sınırlı değildir. Sığınma hakkında ve sığınmacıların korunmasına ilişkin bir takım bölgesel antlaşmalara 1954 tarihli "Karakas Ülkesel Sığınma Sözleşmesi", 1994 tarihli "Arap Ülkelerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Arap Sözleşmesi", 20.04.1959 tarihli "Sığınmacılar İçin Vizenin Kaldırılması Avrupa Sözleşmesi", 1977 Avrupa Konseyi Ülkesel Sığınma Bildirisi, "1966 Sığınmacı Statüsü ve Muamelesi Konusunda Bangkok İlkeleri" göç ve sığınma hukukunda düzenlenen bölgesel sözleşmelere örnek verilebilir [100].

1. Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme

1950'li yıllarda Afrika'da başlayan savaşlardan ve iç çatışmalardan kaçan mülteci sayısının artmasıyla birlikte Afrika Birliği Örgütü tarafından *"Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sorunlarının Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme"* 10 Eylül 1969 tarihinde imzalamıştır[101]. Sözleşme mülteciler konusunda yapılan ilk bölgesel sözleşme olarak kabul edilmektedir. Sözleşme taraf devletler üzerinde hukuken bağlayıcıdır.

1969 tarihli Sözleşme'nin 1. maddesi mülteci terimini tanımlamaktadır. Sözleşme'de 1951 Cenevre Sözleşmesi temel alınarak bir mülteci terimi yapılmış olsa da 1969 tarihli Sözleşme m. 1(2) uyarınca mülteci kavramının kapsamı genişletilmiştir. Buna göre mülteci; "*kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde, dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle, menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimî ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes"* şeklinde tanımlanmıştır[102].

[100] Detaylı bilgi için bkz. Pazarcı, *II. Kitap*, 183.

[101] Eren, *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma,* 34.

[102] Afrika Birliği Örgütü Mültecilerin Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme, 1969.

1969 tarihli Sözleşme kuraklık, açlık, sel felaketi gibi durumları da mülteci statüsünün içine sokarak mülteciler ile bazı olumsuz koşullar sonucu göç etmek zorunda kalan diğer kişiler arasındaki statü farkını ortadan kaldırmıştır[103]. Sözleşme'nin en önemli özelliği 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci olmanın ön koşulu olarak öne sürülen zulüm ve haklı nedenle korku şartı olsun olmasın yerlerini terk etmek zorunda kalan kişilerin koruma altına alınarak ülkelerine geri gönderilmemelerinin öngörülmüş olmasıdır[104]. 1969 tarihli Sözleşme her ne kadar 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesine göre mülteci tanımını genişletmiş olsa da Sözleşme pratikte çok fazla uygulanmamakla beraber çalışmamızın ana konusunu oluşturan kuraklık, deniz seviyesi yükselmesi, seller ve fırtınalar gibi doğal ve insan kaynaklı iklim değişiklikleri sebebiyle göç eden kişiler için de bir koruma sağlamamaktadır[105].

2. 1984 Tarihli Cartagena Mülteciler Bildirisi

Orta Amerika ülkeleri[106] arasında imzalanan 1984 tarihli Bildiri, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne paralel bir mülteci tanımı yapmış olsa da 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımını genişletmiştir. 1984 tarihli Bildiri, mülteci tanımını 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde yapılan mülteci tanımlarına ek olarak, yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacak şekilde düzenlemiştir[107].

---

[103] Yücel Acer, İbrahim Kaya ve Mahir Gümüş, *Türkiye'nin İltica Stratejisi: Küresel ve Bölgesel Perspektiften*, (Ankara: Usak Yayınları, 2010), 46.

[104] Odman, *Mülteci Hukuku,* 51.

[105] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 120; Alice Edwards, "Refugee Status Determination in Africa", *African Journal of International and Comparative Law,* 14 (2006), 227.

[106] 1984 Tarihli Cartagena Mülteci Bildirisi'ne taraf ülkeler Belize, Kolombiya, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama ve Venezuela'dır.

[107] 1984 Cartagena Mülteciler Bildirisi, para. 3.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız bölgesel ve uluslararası düzenlemeler ile göç ve sığınma hukukunun bir çerçevesi çizilmeye çalışılmış, göç eden ve göç etmek zorunda kalan insanlar bu hukuk düzenlemeleri ile korunmaya çalışılmıştır. İlerleyen bölümde göç eden kişilerin mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri uyarınca tanınan hukuki statülerinden bahsedilecektir.

F. Göç Hukukunda Statüler

Göç hukuku ile ilgili çalışmalar hakkında etkili bir değerlendirme yapabilmek için genel anlamda göç eden kişilerin statülerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmamız iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerle sınırlı olduğundan kendi isteğiyle yer değiştiren kişiler için kullanılan göçmen statüsü üzerinde fazlaca detaya girilmeden kısaca durulacak ardından göç etmek zorunda kalan kişileri tanımlamak için kullanılan statüler üzerinde detaylı bir şekilde durulacaktır.

1. Göçmen

Göçmen, ekonomik, sosyal ve siyasal sebepler gibi çeşitli sebeplerle kendi ülkesinin sınırlarını terk ederek başka ülkeye giden kişiler için kullanılan bir kavramdır. Göçmenliğin iki önemli unsuru olmakla birlikte, bunlar; yerleşmek niyeti ve kişinin kendi rızası ile göçmesi olarak belirlenmiştir[108]. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre uluslararası ölçekte kabul edilmiş bir göçmen tanımı bulunmamaktadır[109]. Göçmen terimi genellikle, kişinin ekonomik, siyasal, dini vb. sebeplerle menşe ülkesini gönüllü bir şekilde terk ederek, yerleşmek niyetiyle başka ülkeye gitmesini kapsar şekilde anlaşılmaktadır[110]. Devletler tehlikeye maruz kalmayan, yalnızca ekonomik amaçlı yer değiştiren ve

[108] Işıl Özkan, *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020), 107.
[109] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 37.
[110] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 37.

uluslararası hukukun koruması altında olmayan göçmenleri kabul edip etmeme hususunda serbesttirler[111].

Türk Hukukunda göçmenliğe ilişkin düzenlemeler 5543 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesinin d bendine göre düzenlenmektedir. Bu madde uyarınca göçmen; *"Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlar"* olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre Türk Hukuku'nda göçmen terimi yalnızca Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne bağlı kişiler için kullanılabilmektir. İskân Kanunu, göçmenleri *"serbest göçmen"*, *"iskanlı göçmen"*, *"münferit göçmen"* ve *"toplu göçmen"* olarak dört farklı kategoride sınıflandırmıştır. Göçmen terimi gönüllü göç eden kişileri ifade eden bir terim olduğundan sığınmacı ve mülteci kapsamına girmemekte ve uluslararası sığınma hukuku mekanizmalarıyla korunmamaktadır[112].

2. Mülteci

Uluslararası hukukta mülteci kavramı göçmen kavramı haricinde zorunlu göçleri içerisine alması nedeniyle oldukça dar bir kapsama sahip olup daha öznel durum ve koşulları ifade etmektedir[113] Açıklamak gerekirse göçmen kavramı gönüllü bir şekilde ülkesini terk eden kişiyi tanımlarken, mülteci, kendisi için katlanılması zor ve dayanılmaz hale gelen koşullardan kaçıp kurtulmak isteyen kişiyi ifade etmektedir[114]. Mülteciler, kendi istekleri dışında ve kontrol edemedikleri durumlardan dolayı (objektif unsur), katlanılamaz sebepler (sübjektif unsur) dolayısıyla bulunduğu yerden kaçan kişiler olarak

[111] Eren, *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*, 56.
[112] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 40.
[113] Bozkurt, *"Avrupa Birliği Politikaları",* 36.
[114] Bozkurt, *"Avrupa Birliği Politikaları"*, 36.

tanımlanmaktadır[115]. Bir tanıma göre mültecilerin *"diğer yerdeki cenneti aramak için değil, yaşadıkları cehennemden kaçmak için göç ettikleri"* ifade edilmiştir[116].

BMMYK'nin 2013 yılında yayınladığı el kitabı uyarınca evrensel düzeyde mülteci statüsü, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü uyarınca belirlenmektedir[117]. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1A(2) maddesinde mülteci kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

> *"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır. Birden fazla tabiiyeti olan bir kişi hakkındaki "vatandaşı olduğu ülke" ifadesi, tabiiyetini haiz olduğu ülkelerden her birini kasteder ve bir kişi, haklı bir sebebe dayalı bir korku olmaksızın, vatandaşı olduğu ülkelerden birinin korumasından yararlanmıyorsa, vatandaşı olduğu ülkenin korumasından mahrum sayılmayacaktır.[118]"*

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci tanımı yapılırken "1 Ocak 1951'den önce gerçekleşen olaylar" denilerek tarihi bir kısıtlama yapılmış olmakla birlikte bu sınırlama 1967 Protokolü ile kaldırılmıştır.

---

[115] Neva Övünç Öztürk, "Uluslararası Hukuktaki Mülteci Tanımının Mülteci Kavram ve Tanımın Oluşum Süreci Açısından Değerlendirilmesi", *Prof Dr. Tuğrul ARAT'a Armağan*, (2012), 922-923.

[116] Tom Kuhlman, *Towards a Definition of Refugees*, (Oxford: Refugee Studies Centre Documentatiton, 1991), 8.

[117] Michel Moussalli, *Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı*, (BMMYK, 2013), 4.

[118] Nuray Ekşi, *Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat*, (İstanbul: Beta Basım, 2010), 4.

1951 Cenevre Sözleşmesi uyarınca bir kimse yukarıda belirtilen şartlara uyduğu andan itibaren mülteci sayılmaktadır. Mülteci statüsü devletler tarafından kişiye yasal olarak sağlanmadan önce kişi bu durumu fiilen elde etmiş sayılmaktadır. Bu nedenle devletlerin kişiye mülteci statüsü vermesi yalnızca bu statünün açıklanması anlamına gelmektedir. Hukuki bir statü olan mültecilik "bildirici" nitelikte olup "kurucu" bir işlem sayılmamaktadır[119].

Uluslararası hukuk kişiye mülteci statüsünün sağlanabilmesi için iki ana kriter belirlemiştir. Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir:

- Vatandaşlık bağı bulunan ülkenin dışında bulunma,
- Haklı nedenle zulüm korkusu[120]

Bu kriterler kişiye mülteci statüsünün verilebilmesi için var olması gereken zorunlu koşulları ifade etmektedir[121].

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinin f bendinde mülteci statüsü dışında kalan kişiler belirlenmiştir. Bu durumda 1951 Cenevre Sözleşmesi "*a) barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi suçlar için hükümler koyan uluslararası belgelerde tanımlanan bir suç işlediğini; b) mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi olmayan suç işlediğine; c) Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden suçlu olduğunda işleyenler dair hakkında ciddi kanaat mevcut olan kişiler*" hakkında uygulanmayacaktır.

[119] Çiçekli, *Yabancılar Hukuku,* 245.
[120] Ekşi, *Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat*, 4.
[121] Bozkurt, *Avrupa Birliği Politikaları*, 45.

Sözleşme'nin 1. maddesinin c bendi ise mülteci statüsünü sona erdiren nedenleri belirtmektedir. Bu madde uyarınca;

(1) *"Vatandaşı olduğu ülkenin korumasından kendi isteği ile tekrar yararlanırsa;*
(2) *Vatandaşlığını kaybettikten sonra kendi arzusu ile tekrar kazanırsa;*
(3) *Yeni bir vatandaşlık kazanmışsa ve vatandaşlığını yeni kazandığı ülkenin himayesinden yararlanıyorsa;*
(4) *Kendi arzusu ile terk ettiği veya zulüm korkusu ile dışında bulunduğu ülkeye kendi arzusu ile tekrar yerleşmek üzere dönmüşse;*
(5) *Mülteci tanınmasını sağlayan koşullar ortadan kalktığı için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaktan sakınmaya artık devam edemezse*[122]*"* kişinin mülteci statüsü sona erecektir.

Ulusal hukukumuz bakımından da 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda (YUKK) mülteci tanımı 1951 Cenevre Sözleşmesi ile paralel bir şekilde yapılmıştır. Ancak Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan coğrafi kısıtlamayı kaldırmadığından Türk Hukuku açısından yalnızca Avrupa'da yaşanan olaylar neticesinde Türkiye'ye gelen kişiler mülteci olarak tanımlanmaktadır.

3. Sığınmacı

Sığınmacı, uluslararası hukuk düzenlemeleri uyarınca sığınma hakkı elde etmek ve mülteci olabilmek için başvurusunu yapmış ancak henüz idari ve hukuki işlem süreci tamamlanmamış kişiyi ifade etmektedir[123]. Sığınmacı, mülteci tanımında olduğu gibi *"zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik*

[122] Ekşi, *Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat*, 5.
[123] Bozkurt, *Avrupa Birliği Politikaları,* 51.

arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi" olarak tanımlanmıştır[124].

İngilizcede yer alan "*refugee"* kelimesinin Türkçe karşılığı hem mülteci hem de sığınmacı terimlerine karşılık gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne bakıldığında da sığınmacı teriminin *"sığınık, mülteci, başka bir ülkeye veya yere sığınmış olan kişi,"* şeklinde mülteci terimi ile aynı anlamı karşılamak üzere kullanıldığı görülür[125]. "*Asylum seeker"* kelimesinin Türkçedeki karşılığı sığınma arayan kişi anlamına gelmektedir.

Genel anlamıyla ifade etmek gerekirse mülteci, ülkesindeki zulümden kaçarak başka bir devlet ülkesinde yaşayan ve belirli hukuki statüye sahip kişileri tanımlarken, sığınmacı kavramı, tehlike altında olduğu ülkesini terk ederek başka bir devlet ülkesinde koruma arayan ancak mültecilik statüsüne henüz sahip olmayan kişileri tanımlamaktadır[126]. Sığınma arayan kavramı ise sığınma başvurusunda bulunmasına rağmen sığınma başvurusu henüz sonuçlanmamış kişileri ifade etmektedir[127]. Pazarcı, sığınmacı teriminin karşılığı olarak mülteci *refugees* terimini kullanmış, sığınma arayan kişiler için ise *asylum seekers* terimini kullanmıştır[128]. Odman'ın tanımına göre, mültecilik, sığınma hakkı sonucunda kazanılan hukuki bir statüyü belirtirken, sığınmacı terimi ise hukuki bir statüden ziyade bulunduğu ülkedeki haklardan kısa süreli yararlanmayı sağlayan fiili bir durumu belirtmektedir[129].

Sığınmacı statüsü, vatandaşlık bağı olan ya da ikamet ettiği devletin ülkesinden kaçış ile başlamakta, sığınılan devlet ülkesindeki başvuru sonuçlanana kadar devam etmektedir[130].

---

[124] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 74.

[125] "Türk Dil Kurumu Sözlükleri".

[126] Konyalı, *Sığınma Hakkı,*36.

[127] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 36.

[128] Pazarcı, *Uluslararası Hukuk,* 225-229.

[129] Odman, *Mülteci Hukuku,* 189.

[130] Saraçlı, *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler,* 76.

Mülteci statüsü devletler tarafından kişiye yasal olarak sağlanmadan önce kişi bu durumu fiilen elde etmektedir. Devletlerin, sığınma başvurusunu uluslararası hukuk ve iç hukuk kurallarına uygun bir şekilde değerlendirerek sığınma hakkını verdiği kişi mülteci statüsünü kazanmaktadır. Bu nedenle Uluslararası Mülteci Hukuku'nda sığınmacı "*de facto mülteci"* olarak ifade edilmekte, fiili durum olan mülteciliğin tespiti sonrası "*de jure mültecilik"* halini almaktadır[131].

Sonuç olarak, sığınmacı mültecilik başvurusu henüz tamamlanmamış kişiyi ifade etmektedir. Nihayetinde her sığınmacı mülteci olarak kabul edilmeyebilir fakat her mülteci başlangıçta birer sığınmacıdır[132].

4. Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler

Ülke içinde yerinden edilmiş kişi, gördüğü baskı ve zulüm sonucu yahut çektiği acı ve sıkıntılar sonucu yerlerinden olan ancak belli başlı bazı sebeplerle ülkesi dışına çıkamayan kişileri tanımlamak için getirilen bir kavramdır[133]. Soğuk savaş sonrası dönemde, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiler kavramı, mülteci ve sığınmacı kavramlarına göre daha yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır[134]. Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, herhangi bir ülke sınırını aşmadan kendi devlet ülkelerinin sınırları içerisinde yer değiştirdiklerinden bu kişilere kendi devletlerinin koruma sağlaması beklenmekte, uluslararası koruma kapsamının dışında tutulmaktadırlar[135].

---

[131] Eren, *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*, 55.

[132] Gökhan Taneri, *Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi*, (Bilge Yayınevi, 2012), 18.

[133] Saraçlı, *Uluslararası Hukuk*, 202.

[134] Konyalı, *Sığınma Hakkı,* 40.

[135] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 14.

Ülke içinde yerinden edilmiş kişi, uluslararası alanda ilk defa 1992 yılında BM tarafından ele alınmıştır. BM giderek artan sayıda ülke içinde yerinden edilmiş kişinin var olması nedeniyle bu kişilerin haklarını koruma ve bu kişilerin karşılaştıkları zorluklara karşı bir çözüm üretmek amacıyla 1992 yılında İnsan Hakları Komisyonu'nu görevlendirmiştir[136]. Komisyon tarafından kabul edilen "Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Kılavuz İlkeler[137]" bu alanda hazırlanan ilk uluslararası metin olarak kabul edilmektedir. Kılavuz İlkeleri'n 2. maddesi yerinden edilmiş kişiyi şu şekilde tanımlamaktadır, yerinden edilmiş kişi;

> *"Özellikle silahlı çatışmaların etkilerinden, genel olarak şiddet içeren durumlardan, insan hakları ihlallerinden veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için evlerini veya sürekli yaşamakta oldukları yerleri zorla ve zorunda kalarak terk eden ve uluslararası kabul görmüş devlet sınırlarını geçmeyen kişi ya da kişi gruplarıdır.[138]"*

Kılavuz İlkeler içerisinde kişilerin zorla yerinden olmaktan korunması, yerinden olmaları halinde koruma ve destek sağlanması, geri dönüş, yeniden yerleştirme ve entegrasyon şeklinde başlıklar halinde devletlere yol gösterecek ilkeler belirlenmiştir. Kılavuz İlkeler taraf devletlere yükümlülük getirmez bu nedenle de hukuksal açıdan bağlayıcı değillerdir. Kılavuz İlkelerde yer alan ülke içinde yerinden edilmiş kişi tanımı hukuksal bir tanım olmayıp belirli şartlar altındaki kişileri belirtmek için oluşturulmuş açıklayıcı bir tanım olarak kabul edilmektedir[139].

Tanımın üzerinde durduğu esas noktalar ve bir kişinin ülke içinde yerinden edilmiş kişi sayılabilmesi için belirlenen kriterler şunlardır:

- Kişiler kendi ülkelerinin sınırları içerisinde kalmalıdırlar,

---

[136] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 125.

[137] "Guiding Principles on Internal Displacement", Erişim 3 Mart, 2023, https://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html.

[138] "Guiding Principles on Internal Displacement".

[139] Saraçlı, *Uluslararası Hukuk*, 169.

- Ülke içi kaçış veya yer değiştirme zorlayıcı bir sebeple olmalıdır[140].

Devlet ülkesi içinde yer değiştirmelerin çeşitli nedenleri bulunsa da ülke içi silahlı çatışmalar ve insan hakları ihlalleri ve doğal ve/veya insan kaynaklı felaketler bunların başında gelmektedir[141]. Kılavuz İlkelerde de bu yaklaşıma paralel şekilde ülke içinde yerinden edilmiş kişiler için mülteci tanımından daha geniş bir tanım getirilmiş ve çatışma, genelleştirilmiş şiddet durumları, insan hakları ihlalleri, doğal veya insan kaynaklı felaketlerden dolayı evlerini veya mutat meskenlerini terk etmeleri gibi çeşitli nedenler sayılmıştır.[142]. Uygulamada, ülke içinde yer değiştirmelerin genellikle iç çatışmaların bir sonucu olarak meydana geldiği kabul edilmektedir[143].

Ülke içinde yer değiştirmiş kişilerin korunması ile ilgili bölgesel düzenlemelere baktığımızda, *"Afrika'da Ülke İçerisinde Yer Değiştirmiş Kişilerin Korumasına Dair Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi"* (Kampala Sözleşmesi) karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme, ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin hukuki bir statüye sahip olmalarını amaçlamaktadır[144]. Sözleşme, Kılavuz İlkeler temel alınarak oluşturulmuşsa da yerinden edilen kişilerin haklarından çok devletlerin yükümlülüklerine vurgu yapmaktadır[145].

Mülteci ve sığınmacıların aksine, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler kendi ülkelerinin sınırları içerisinde kalırlar ve bu nedenle menşe ülkelerinin korumasının yerini alan uluslararası korumaya ihtiyaç duymazlar[146]. Uluslararası hukuk açısından bakıldığında, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin korunması ve onlara yardım edilmesi konusundaki

[140] Kalin and Künzlı, *The Law of International Human Rights Protection,* 539.

[141] Saraçlı, *Uluslararası Hukuk*, 161.

[142] "Guiding Principles on Internal Displacement".

[143] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 129.

[144] Nasıh Sarp Ergüven ve Beyza Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62/4 (2013), 1022.

[145] Kalin and Künzlı, *The Law of International Human Rights Protection, 539.*

[146] Kalin and Künzli, *The Law of International Human Rights Protection,* 538.

birincil sorumluluk, egemenliği ve müdahale etmeme ilkesi nedeniyle ülke devletine ait kabul edilmektedir[147].

5. Vatansız Kişiler

Vatansızlık, uluslararası göç hukuku kapsamında bir uluslararası koruma statüsü olarak yer almamasına rağmen yakın bir gelecekte iklim değişikliğine bağlı olarak topraklarının tümünün sular altında kalması beklenen gelişmekte olan küçük ada devletlerinin vatandaşları için vatansızlık statüsünün gündeme gelmesi beklenmektedir. Söz konusu nedenle çalışmamızın kapsamı açısından da oldukça önemli olan vatansızlık statüsü "Göç Hukukunda Statüler" başlığı altında incelenecektir.

Vatansız kişi, hiçbir devletin korumasından yararlanamayan ve hiçbir devletin hukuku altında vatandaşı olarak kabul edilmeyen kişi olarak tanımlanmıştır[148]. Uluslararası Göç Örgütü vatansız kişiyi *"Vatandaşlığın getirdiği haklardan; Devletin sağladığı diplomatik korumadan, ikamet edilen Devlette doğal olarak kalma hakkından ve seyahat etmesi halinde ülkeye dönüş hakkından mahrum olan kişiler"* olarak tanımlamıştır[149]. 1954 Tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme vatansız kişiyi *"kendi yasalarının işleyişi kapsamında hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak kabul edilmeyen kişi"* olarak tanımlamıştır[150]. Öncelikle, bir kişinin vatandaş olarak kabul edilmesi için bağlı olması gereken devlet kavramından ve devlet olmanın unsurlarının ne anlama geldiğinden bahsedeceğiz.

Devlet, maddi, hukuki, tarihi, ekonomik ve toplumsal açıdan karmaşık bir olgudur ve bu nedenle devletin tanımı üzerinde farklı görüşler mevcut olup uzlaşılmış ortak bir tanımı

[147] Goodwin-Gill ve McAdam, *The Refugee*, 129.
[148] Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler,* 60.
[149] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 95.
[150] 1954 Tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme.

bulunmamaktadır[151]. Ancak devletin tanımı üzerinde her ne kadar uzlaşı bulunamasa da devletin unsurları açısından uzlaşı mevcuttur.[152] Avrupa'da yetişmiş en önemli kamu hukukçularından Georg Jellinek tarafından devletin üç unsuru teorisi ortaya atılmış ve teori geçerliliğini koruyarak bugünlere kadar gelmiştir[153]. Jellinek'e göre, devletin üç unsuru, ülke, insan topluluğu ve egemenliktir[154]. Bu üç unsurdan hareketle, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan ve egemen bir güç tarafından yönetilen insan topluluğunun oluşturduğu varlığı devlet olarak tanımlayabilmekteyiz.

Devlet kavramının uluslararası hukukta nasıl ele alındığına ilişkin olarak başvurabileceğimiz en temel ve önemli belge 1933 Haklar ve Devletlerin Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi'dir.[155] 1933 Montevideo Sözleşmesi'nin 1. maddesinde devlet olmanın asgari şartları sayılmıştır[156]. 1933 Montevideo Sözleşmesi'ne göre devlet; sürekli bir nüfus, sınırları belirli bir toprak parçası, hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girebilme kapasitesine sahip olmalıdır[157]. Hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girebilme şartları egemenlik ya da bağımsızlık gibi tek bir başlık altında da incelenebilmektedir[158].

Vatansızlık kavramı ve vatansızlığın azaltılması ile ilgili uluslararası hukukta birçok düzenleme ve uluslararası sözleşme yapılmıştır. Bunlardan Vatansızlığın Azaltılmasına Dair 1961 Sözleşmesi ve 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme en önemli olanlarıdır.

---

[151] Rona Aybay ve Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 150.

[152] Gülsüm Kaya, *Uluslararası Hukukta Kişilik*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 93.

[153] Birden Güngören Bulgan, *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 1.

[154] Güngören Bulgan, *Hak ve Devlet Kuramı,* 130.

[155] UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı,* (Cenevre, 2014), 11.

[156] Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevido Sözleşmesi Tam Metni İçin Bkz. Erişim 20 Mart, 2023. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/231925.

[157] Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevido Sözleşmesi.

[158] Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevido Sözleşmesi.

Uluslararası Hukuk Komisyonu 1954 tarihli Sözleşme ile belirtilen vatansız kişi tanımının alışılagelmiş bir uluslararası hukuk kuralı olduğunu belirtmiştir[159]. 1954 tarihli Sözleşme, devletlerin hukuki işlemleri ve kişilerin gönüllü feragatleri bağlamında vatansızlığı hukuki (de jure) vatansızlık olarak kabul etmektedir[160]. Buna karşılık devlet topraklarının ya da tamamen kaybolması halinde oluşabilecek fiili (de facto) vatansızlık hallerini kapsamına almamaktadır[161]. 1961 tarihli Sözleşme ile de fiili (de facto) vatansızlık durumu koruma altına alınmamıştır.

1948 Tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 15. maddesinde, *"Herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamaz, kimsenin uyrukluğunu değiştirme hakkı yadsınamaz[162]"* şeklinde vatandaşlıkla ilgili bir düzenleme mevcuttur. Uluslararası Hukuktaki yaygın düşünceye göre; bir devlet ülkesine vatandaşlık bağı ile bağlı olmak vatansızlığa tercih edilmektedir[163].

Vatansız kişi yaşamı boyunca aynı ülke sınırlarında yaşayarak bu statüye sahip olabileceği gibi vatansızlık statüsü göç durumlarında da meydana gelebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, ikamet ülkesinin vatandaşlığını almadan yabancı bir ülkeye göç ederek kendi tabiiyetini kaybeden kişiler olabileceği gibi göç halinde vatandaşlıktan çıkarılabilen kişiler de olabilmektedir. Vatansız bir kişi aynı zamanda mülteci de olabileceği gibi son bölümde detaylı olarak bahsedeceğimiz tamamlayıcı koruma, geçici koruma gibi alternatif uluslararası koruma statülerinden de faydalanabilmektedir[164].

---

[159] International Law Commission, "*Draft Articles on Diplomatic Protection with Commentaries*" 2006, Erişim 26 Şubat, 2023. https://www.refworld.org/docid/525e7929d.html.

[160] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 110.

[161] UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı,* 5; Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 110-111.

[162] Kuran, *Uluslararası Hukuk Temel Metinler,* 197.

[163] UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı*, (Cenevre, 2014), 10.

[164] Tamamlayıcı koruma rejimleri hakkında bilgi için bkz: BMMYK Yürütme Komitesi 103 (LVI) Sayılı 2005 Tarihli Kararı.

Mülteci hukukun temel sözleşmesi olarak kabul edilen 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ile birbirini kapsayıcı bir durumdadır. 1954 tarihli Sözleşme ile 1951 Cenevre Sözleşmesi karşılaştırıldığında, 1954 tarihli Sözleşmede yer alan çok sayıda hükmün 1951 Cenevre Sözleşmesi'nden birebir alınmak suretiyle ya da az bir değişikliğe uğrayarak düzenlendiği görülür. Bunun ana nedeni ise her iki metninde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından göç ve vatansızlık gibi konularla ilgilenmek üzere görevlendirilen *Ad Hoc* bir Komite'nin çalışmaları sonucu ortaya çıkmış olmalarıdır[165]. Bu nedenle her iki Sözleşme siyasi kırılganlıklar üzerinde durmuş, iklim değişiklikleri nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin bir hukuki koruma öngörmemiştir[166].

G. Türk Hukukunda Göç ve Sığınma

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle gerek sığınma ülkesi olarak gerek geçiş ülkesi olarak her zaman sığınma hareketlerine sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu zamana topraklarından edilmiş insanlar Anadolu'ya sığınmışlardır[167]. Özellikle 1980 sonrası, 1988-1991 İran-Irak Savaşı, 1990-1991 Körfez Savaşı ve Arap Baharının etkisiyle son dönemlerde Ortadoğu'da yaşanan karışıklıklar sonrası Türkiye yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır[168]. Son olarak 2011 yılın mart ayında Suriye'de başlayan Suriye İç Savaşı sonrası binlerce insan kitlesel akın halinde Türkiye'ye sığınma başvurusunda bulunmuştur.

Uluslararası Hukuk açısından Türkiye, 1951 Sözleşmesi[169] ve 1967 Protokolü'ne[170] taraftır. Türkiye, 1967 Protokolü'nü 01.07.1968 tarih ve 6 sayılı Kararname ile

[165] UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı,* 46.
[166] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 114.
[167] Ergüven ve Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", 1011.
[168] Ergüven ve Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", 1025-1026.
[169] Bkz. 05.09.1961 Tarihli, 10898 Sayılı Resmî Gazete.
[170] Bkz. 05.08.1968 Tarihli, 12968 Sayılı Resmî Gazete.

onaylayarak taraf olmakla birlikte, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1951 tarihinden önceki olaylarla ilgili olma şartını kendi açısından kaldırmış ancak coğrafi kısıtlamayı kaldırmayarak sözleşmeyi coğrafi kısıtlama ile devam ettirmiştir. Bu durumun sonucu olarak Türkiye yalnızca Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucu Türkiye'ye gelen kişilere mülteci statüsü tanıyacağını belirtmiştir[171]. Türkiye gibi coğrafi kısıtlamayı halen uygulayan üç devlet daha bulunmaktadır. Bu devletler; Kongo, Madagaskar ve Monako'dur. Ancak bu dört devlet arasından coğrafi kısıtlamayı fiilen uygulayan yalnızca Türkiye kalmıştır[172]. Bu hususta Türkiye aleyhine birçok eleştiri yapılıyor ve konunun uzmanları tarafından tartışılıyor olsa da bu konu çalışma konumuzun kapsamı dışında kalacağından ayrıca incelenmeyecektir[173].

Ulusal hukukumuzda sığınma ile ilgili yapılan en kapsamlı düzenleme, 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) olarak kabul edilmektedir[174]. YUKK öncesi dönemde sığınma ve mülteci hukuku ile ilgili düzenlemeler 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun[175], 1994 Tarihli Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik[176], 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu[177], gibi çeşitli düzenlemeler ile dağınık bir şekilde düzenlenmekteydi. YUKK sonrası sığınma ve mülteci hukukuna ilişkin tüm düzenlemeler tek bir kanun çatısı altında toplanmıştır. YUKK, 5 kısım ve 124 maddeden oluşmaktadır. Birinci kısım amaç, kapsam, tanımlar ve geri gönderme yasağını; ikinci

[171] Ergüven ve Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", 1031.

[172] Kaya ve Erdoğan, *Türkiye'nin Göç Tarihi*, 322.

[173] Detaylı bilgi için bkz: Yücel Acer, İbrahim Kaya ve Mahir Gümüş, *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Türkiye'nin İltica Stratejisi*; M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler; Toplumsal Kabul ve Uyum*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018).

[174] Bkz. 11.04.2013 Tarihli, 23615 Sayılı Resmî Gazete.

[175] Bkz. 24.07.1950 Tarihli, 7564 Sayılı Resmî Gazete.

[176] Bkz. 30.11.1994 Tarihli, 22127 Sayılı Resmî Gazete.

[177] Bkz. 12.06.2009 Tarihli, 27256 Sayılı Resmî Gazete.

kısım yabancıları; üçüncü kısım uluslararası korumayı; dördüncü kısım yabancılar ve uluslararası korumaya ilişkin ortak hükümleri; beşinci kısım Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş, görev ve yetkilerini düzenlemektedir.

YUKK 1951 Cenevre Sözleşmesi ile konulan coğrafi kısıtlamayı devam ettirmektedir. YUKK'un Uluslararası Koruma şeklinde düzenlenen üçüncü kısmında uluslararası koruma statüleri tanımlanmıştır. YUKK m. 61'de yalnızca Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar sonucu yer değiştiren kişilerin mülteci olarak tanımlanacağı belirtilmiştir[178]. Avrupa dışı ülkelerde meydana gelen olaylardan dolayı ülkelerini terk ederek Türkiye'ye gelen kişilere ise şartlı mülteci statüsü verilmiştir[179]. Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen ancak geri göndermeme ilkesi kapsamında menşe ülkesine ya da ikamet ülkesine gönderilemeyen kişilere ilişkin bir uluslararası koruma türü olarak da ikincil koruma tanımlanmıştır[180].

YUKK'ta uluslararası korumanın düzenlenmesinin haricinde dördüncü bölümde kitlesel akın halinde sığınma talep eden kişiler için geçici koruma statüsü düzenlenmiştir. YUKK m. 91 uyarınca; *"Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil*

[178] YUKK m. 61: *"Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir."*

[179] YUKK m. 62: *"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir."*

[180] YUKK m. 63: *"Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir."*

ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir." Geçici korumaya ilişkin en önemli örneği 2011 yılında Suriye İç Savaşından kaçarak gelen Suriyeliler oluşturmaktadır. 31 Aralık 2023 itibariyle Türkiye'de geçici koruma statüsü altında kayıtlı 3 milyon 214 bin 780 Suriyeli bulunmaktadır[181].

[181] "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Aralık 2023", Mülteciler Derneği, Erişim 20 Ocak, 2024, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/#:~:text=Türkiye%27de%20kayıt%20altına%20alınmış,yılın%20en%20düşük%20seviyesine%20gerildi.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GÖÇ

I. İklim Değişikliği ve Göç Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

A. İklim Değişikliği

İklim değişikliğinim etkilerinden ve iklim değişikliği ile mücadele için atılan ulusal, bölgesel ve uluslararası adımlardan bahsetmeden önce iklim ve iklim değişikliği kavramlarının tanımını yapmak çalışmamızın amacının anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde iklim, *"yeryüzünün herhangi bir yerinde hava olaylarına bağlı olarak gerçekleşen etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durumu"* olarak tanımlanmıştır[182]. Avrupa Birliği tarafından "İklimin İçin Rehber" ismiyle yayınlanan rehberde, iklim, *"yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama durumu, ya da daha sistematik bir yaklaşımla, belirli bir alandaki hava koşullarının, atmosfer elemanlarının değişkenlikleri ve ortalama değerleri gibi uzun süreli istatistikleri ile tanımlanan sentezi*" şeklinde tanımlanmıştır[183].

Dünyanın iklimi tarih boyunca değişmiş, iklim değişikliği Dünya'nın doğal değişkenliğinin normal bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu değişkenlikler atmosfer, okyanus ve topraktaki etkileşimin yanı sıra dünyaya ulaşan güneş ısısı miktarındaki değişimlerden de meydana gelmektedir[184]. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS) 1. maddesinde iklim değişikliği, "*karşılaştırılabilir zaman*

[182] "Türk Dil Kurumu Sözlükleri"

[183] "İklimin İçin Rehber", Erişim 20 Mart, 2023, https://www.iklimin.org/ikliminicinrehber.pdf.

[184] Michael Berlemann ve Max Friedrich Steinhardt, "Climate Change, Natural Disasters, and Migration-a Survey of the Empirical Evidence", *CESifo Economic Studies*, 63/4 (2017), 355.

dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucu iklimde oluşan değişiklik" olarak tanımlanmıştır[185].

İklim değişikliği sera gazlarının ortaya çıkması ve ozon tabakasının incelmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. İklim Gönüllüleri terimler sözlüğünde sera gazları şu şekilde tanımlanmıştır;

> *"Atmosferde sera etkisinin oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan hem doğal oluşumlu hem de çeşitli insan etkinliklerinden kaynaklanan ışınımsal olarak etkin gazlardır. Sera gazları, yeryüzünden, atmosferden ve bulutlardan salınan kızılötesi ışınım spektrumu içerisinde yer alan belirli dalga uzunluklarındaki ışınımı emer ve yeniden salar. Gazların bu özelliği, sera etkisine neden olur. Su buharı (H_2O), karbondioksit (CO_2), diazot monoksit (N_2O), metan (CH_4) ve ozon (O_3), Yerküre atmosferindeki en önemli birincil sera gazlarıdır*[186]."

Sera gazları, dünyadan uzaya yansıyan ve kızılötesi ışın olarak adlandırılan ısının bir kısmını geri yansıtarak dünyanın ısısının artmasına neden olmaktadırlar. Sera gazları aslında başlı başına dünyamız için zararlı değillerdir. Hatta bilim adamlarına göre, sera gazları yer küremizde hiç var olmasaydı, 15 santigrat derece olan yeryüzü sıcaklık ortalaması -18 santigrat derece olacak ve bu sıcaklıkta canlı yaşamı mevcut olmayacaktı[187]. Bu nedenle sorun sera gazlarının varlığı değil insan etkisiyle giderek artan sera gazı oranıdır.

Sera gazlarının atmosferde birikmesi sonucu sera etkisi, sera etkisi sonucu küresel ısınma, küresel ısınma sonucunda da iklim değişikliği meydana gelmektedir. Özellikle Sanayi

[185] Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1994.

[186] "Terimler Sözlüğü", İklim Gönüllüleri, Erişim 25 Mart, 2023. http://climatevolunteers.com/?page=sozluk.

[187] Mehmet Öztürk ve Arzu Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/4 (2019), 528.

Devrimi sonrası doğal kaynakların orantısız bir biçimde tüketilmesi, ormanların tüketim için tahrip edilmesi gibi insan faaliyetleri atmosferdeki sera gazı oranının artmasına neden olmuştur[188].

İklim değişikliği, BMİDÇS'nin 1. maddesinde açıklandığı gibi doğal veya insan kaynaklı nedenlerle oluşabilmektedir. Bu nedenler tek başlarına iklim değişikliğine sebep olabileceği gibi insan kaynaklı faaliyetler ile doğal nedenlerin etkileşim içerisine girmesi ile birlikte de iklim değişikliğine sebep olabilmektedirler[189]. Doğal nedenlere, dünyanın jeolojik tarihi süresince dünya yörüngesinde meydana gelen değişimler, volkanik patlamalar gibi örnekler verilebilirken, insan kaynaklı nedenlere fosil yakıt kullanımına dayalı artan sera gazları ve savaşlar örnek olarak verilebilir.[190]

Çoğu iklim bilimci, son 50 yılda ortalama yüzeye yakın sıcaklıktaki artışın olağanüstü olduğunu, iklim değişikliğinin yalnızca doğal süreçlerin sonucu olmadığını, son buzul çağının yaklaşık 11.700 yıl önce sona ermesiyle birlikte modern iklim çağının başladığını belirtmektedir[191]. Denilebilir ki; iklim değişikliği 1800'lerin ortalarından bu yana açıkça insan faaliyetlerinin bir sonucudur ve bu değişiklikler son bin yılda daha önce görülmeyen bir hızla ilerlemektedir[192]. Antropojenik iklim değişikliği olarak da adlandırılan insan kaynaklı iklim değişiklikleri, insanoğlu dünyada var olduğundan bu yana etkisini göstermeye başlamış olsa da bilim insanları insan kaynaklı iklim değişikliklerinin asıl başlangıcını Sanayi Devrimi olarak kabul etmektedir[193].

[188] Nilüfer Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", 46.
[189] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 128.
[190] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 531.
[191] Berlemann ve Steinhardt, "Climate Change, Natural Disasters, and Migration", 355.
[192] "How Do We Know Climate Change Is Real?", Erişim 11 Mart, 2023, https://climate.nasa.gov/evidence/.
[193] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 6.

Antropojenik iklim değişikliği temelde aşırı karbondioksit salımı olarak ifade edilmekte iken insan nüfusunun giderek artması da antropojenik iklim değişikliğinin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1991-2011 yılları arasında yapılan çalışmalarda iklim değişikliği ve küresel ısınmanın insan kaynaklı olduğu konusunda iklim bilimciler arasında %97,1 oranda ortak bir fikir birliği oluşmuştur[194]. Bilim insanları, 20. yüzyılın ortalarından beri gözlemlenen küresel ısınma eğilimini, atmosferin Dünya'dan uzaya doğru yayılan ısıyı hapsetmesi sonucu ortaya çıkan ısınma olan ve daha çok insan faaliyetleri sebebiyle oluşan sera etkisine bağlamaktadırlar[195]. Bu durumun temelinde ise kömür, petrol, doğal gaz vb. gibi fosil yakıtların yakılmasına dayanan sanayileşme bulunmaktadır.

İklim değişikliğine uyum ve mücadele hususunda bilimsel çalışmalar yürüten Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) 2013 yılında yayınlamış olduğu 5. Değerlendirme Raporu'nda önceki raporlarının aksine varsayımsal değerlendirmeleri bir kenara bırakarak iklim değişikliğinin %95 oranla kesin olarak insan faaliyetlerinden kaynaklandığını açıklamıştır[196].

Çalışmamızın esas konusunu da tüm çevre felaketleri ve iklim değişiklikleri değil, insan eliyle gerçekleşen antropojenik iklim değişiklikleri ve antropojenik iklim değişikliği nedeniyle meydana gelen göçler oluşturmaktadır. Çalışmamızda ilk olarak insan kaynaklı nedenlerle meydana gelen küresel ısınma ve iklim değişikliği ve bunların olası etkileri incelenecek ardından iklim değişikliği ve göç ilişkisi ele alınacaktır. Doğal kaynaklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan doğal afetler ve çevresel bozulmalardan iklim değişikliği ile bağlantılı oldukları sürece çalışmamız kapsamında bahsedilecektir.

---

[194] John Cook, Dana Nuccitelli ve Sarah A. Green. "Quantifying The Consensus On Anthropogenic Global Warming in The Scientific Literature", *Envionmental Research Letters*, 8/2 (2013), 1.

[195] "The Causes of Climate Change", Erişim 11 Mart, 2023, https://climate.nasa.gov/causes/.

[196] IPCC, *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*, (Newyork: Cambridge University Press, 2013), v.

B. İklim Değişikliğinin Kısa ve Uzun Vadeli Etkileri

İklim değişikliği tek başına canlı yaşamını ve yaşam alanlarını yok etmese de yaşanabilir alanları oldukça daraltmaktadır. Sera gazlarının atmosferde birikmesi sonucu oluşan küresel ısınma bugün dünyanın en önemli çevresel ve toplumsal sorunu olarak kabul edilmektedir[197]. Günümüzde on doğal felaketten dokuzu iklim ile ilişkilendirilmektedir[198].

Modern uygarlığımızın dayandığı endüstriyel faaliyetler, atmosferik karbondioksit seviyelerini 1750'den bu yana yaklaşık %50 artırmıştır[199]. Dünyanın ısısı da 1800 yılından bu yana 1.1 santigrat derece artmıştır[200]. 2006-2015 yılları arasında küresel ortalama yüzey sıcaklığındaki artış, 1850-1900 yılları arasına göre 0,87 santigrat derece artış göstermiş ve bu hızlı yükselmenin sonucu olarak küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin oluşturduğu etkilerde artış göstermiştir[201]. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin Altıncı Değerlendirme raporunda, atmosferdeki karbondioksit, metan ve nitröz oksit artışının sanayi çağının bir sonucu olduğuna ilişkin kesin bilgilere ulaşılmıştır[202]. Raporda, insan kaynaklı ısı tutucu gaz emisyonlarının, 1750'li dönemlerden itibaren iklimi yaklaşık 1,1 santigrat derece (2 fahrenhayt derece) ısıttığı ortaya konulmuştur[203]. Küresel ortalama sıcaklığın önümüzdeki birkaç on yıl içinde 1,5 santigrat dereceye ulaşması veya bu sıcaklıkları aşması beklenmektedir.[204]

---

[197] Muammer Tuna, "Çevresel Sorunların Küreselleşmesi", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1/2 (2000), 7.

[198] UNHCR, "Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: a UNHCR Perspective", (2008), 3.

[199] "The Causes of Climate Change".

[200] "Global Temperature", Erişim 11 Mart, 2023. https://climate.nasa.gov/.

[201] Marco Bindi ve Sally Brown, Impacts of 1.5°C of Global Warming on Natural and Human Systems, (IPCC, 2019), 177.

[202] "The Causes of Climate Change".

[203] "The Effects of Climate Change", Erişim 11 Mart, 2023, https://climate.nasa.gov/effects/.

[204] "The Effects of Climate Change".

Dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan birçok bölge Sanayi Devrimi öncesine göre çoktan 1.5 santigrat derece ısınmaya ulaşmış durumdadır[205]. Artan sıcaklıkların sonucu olarak su kaynakları kurumakta, bitki ve otlaklar yok olmaktadır[206]. Kaliforniya Üniversitesi'nden bazı araştırmacılar, gelecek yıllarda Meksika'da sıcaklıklardan kaynaklanan ölümlerin sayısının trafik kazaları ve uyuşturucudan kaynaklanan ölümlerin sayısını geçeceğini tahmin etmektedirler[207]. Araştırmacılar, sıcaklıktan kaynaklanan ölüm sayılarının 1.5 milyona ulaşacağını, bu sayıdan daha fazla kişinin ise, açlıktan veya gıda ve suya erişimdeki sıkıntılardan kaynaklı çatışmalardan öleceğini tahmin etmektedirler[208]. Tüm bunlara ek olarak, küresel ısınmaya bağlı olarak Kutup bölgelerinde yer alan Kuzey Kutup Buzulları, Antarktika ve Grönland'da eriyen buz tabakaları ve deniz suyunun ısındıkça genleşmesi deniz seviyesinin yükselmesine neden olmakta, deniz seviyesi her yıl 3,3 milimetre yükselmektedir[209]. Son 20 yılda Akdeniz kıyılarında deniz seviyesi 6 santimetre yükselmiştir[210].

İklim değişikliğinin en belirgin sonuçları hava kirliliği, deniz seviyesinde yükselme, yeni hastalıkların ortaya çıkması, ekilebilir tarım arazilerinin azalması, temiz ve içilebilir suya erişimin azalması, çölleşme ve ormansızlaşma olarak sayılabilmektedir. İklim değişikliği aynı zamanda fırtına, kasırga, aşırı yağış ve seller gibi şiddetli hava olaylarının daha sık meydana gelmesine de neden olmaktadır[211]. Tüm bunların yanında iklim değişikliğinin

[205] Fatih Bilal Gökpınar, "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi), 2020, 47.

[206]Christian Rochman, "İklim Değişikliği ve İnsan Hakları", çev. Engin Fırat, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70/4 (2021), 1166.

[207] "The New York Times'in Küresel Göç Dosyası | Büyük İklim Göçü", Görüş, Erişim 26 Mart, 2023, https://gorus21.com/buyuk-iklim-gocu/.

[208] "The New York Times'in Küresel Göç Dosyası | Büyük İklim Göçü".

[209] "Sea Level", Erişim 11 Mart, 2023, https://climate.nasa.gov/; "Deniz Seviyesinin Yükselmesi", Erişim 17 Ağustos, 2023, http://climatechange.boun.edu.tr/deniz-seviyesinin-yukselmesi/.

[210] "İklim Krizi Araştırması: Son 20 Yılda Akdeniz'de Deniz Seviyesi 6 Santimetre Yükseldi", Yeşil Gazete, Erişim 17 Ağustos, 2023, https://yesilgazete.org/iklim-krizi-arastirmasi-son-20-yilda-akdenizde-deniz-seviyesi-6-santimetre-yukseldi/.

[211] Mehmet Levent Kurnaz, "İklim Değişikliği ve Uyum Süreçlerinde Türkiye", *Dirençlilik Dergisi,* 7/1 (2023), 200.

siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları da bulunmaktadır[212]. İklim değişikliği nedeniyle oluşacak kuraklık, gıda eksikliği, doğal afetler ve ekonomisi, teknolojisi gelişmiş devletlerin neden olduğu çatışmalar nedeniyle kırk ülkeden kuzey yarım küreye doğru 700 milyonluk bir göç dalgası beklenmektedir[213].

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri arttıkça dezavantajlı gruplar başta olmak üzere birçok insan, gıda, su ve geçim kaynağı, güvenlik sorunları, kültürel kimlik kaybı, sağlık sorunları gibi orantısız zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır[214]. İklim değişikliği ele alınırken insan hakları, sağlık hakkı, gelişme hakkı ile yerel topluluklar, göçmenler, kadınlar, engelliler gibi dezavantajlı konumdaki kişilerde dikkate alınmalı ve bu kişilerin sahip oldukları haklara, saygı duyulmalıdır[215]. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetler, gıda kıtlığı ve iklimle ilgili bulaşıcı hastalıklar nedeniyle mevcut sağlık risklerinin arttığını kaydetmektedir[216]. Bu durumun sonucunda vatandaşı olduğu devlet ülkesinde yeterli sağlık hizmetine ulaşamayan, salgın hastalıklarla mücadele eden kişilerin başka devletlere göç edeceğine ve iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göçlerin artacağına işaret edilmektedir. İklim değişikliği nedeniyle göç, küresel iklim değişikliğine en az katkıda bulunan, sanayisi ve yeniden yerleşme için teknik alt yapısı yetersiz yoksul ülkelerde meydana gelmektedir[217].

İklim değişikliğinin küresel bir sorun olduğu ve tüm dünyayı etkileyeceği kabul edilse de bu değişikliklerden asıl zarar görecek ülkeler küresel ısınmaya en az katkı sunan kıyı

---

[212] Buket Ökten Sipahioğlu, "Küresel İklim Değişikliğinin Bir Sonucu Olarak İklim Göçü", *Akademik Hassasiyetler*, 9/20 (2022), 546.

[213] Işıl ÖZKAN, *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*, 32.

[214] "Social Dimensions of Climate Change", World Bank, Erişim 2 Nisan, 2023, https://www.worldbank.org/en/topic/social-dimensions-of-climate-change.

[215] Süheyla Suzan Gökalp, "Paris Anlaşması ve Türkiye'ye Yansımaları", ed. Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, Kutluhan Bozkurt ve Duygu Kulaç, *İklim Krizi ve Hukuk*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2022, 12.

[216] World Health Organization, *Protecting Health From Climate Change: Global Research Priorities*, (Switzerland: WHO Press, 2009), 6.

[217] Nükhet Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* 139 (2018), 295.

devletleri ile küçük ada devletleri olmaktadır. Güney Halkları ile gelişmiş Kuzey'in sosyoekonomik olarak az gelişmiş ve yoksul halkları küresel ısınmanın olumsuz etkileri ile daha çok karşı karşıya kalmaktadırlar. İklim değişikliğinin etkilerinden yukarıda bahsi geçen bölgelerin daha çok etkileneceği bir gerçek olsa da unutulmamalıdır ki derin ekoloji açısından tüm yerküre bir bütündür ve bugün dünyanın bir yerinde meydana gelen bir iklimsel sorun nihayetinde dünyanın diğer bölgelerini de etkileyecektir[218].

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri çeşitli bölge ve devletlerde, bölgelerin özelliklerine ve belli başlı bazı faktörlere göre farklı şekillerde hissedilmektedir. Örneğin, Avrupa ülkeleri aşırı sıcak ve soğuk hava değişiklikleri ile; ada ülkeleri yükselen deniz seviyesinde meydana gelen değişiklikler ile; Afrika ülkeleri kasırga ve seller ile iklim değişikliğinin etkilerini hissetmektedirler. Bu durumun sonucu olarak uluslararası toplumda iklim değişikliği çalışmalarının tek bir çatı altında toplanması da oldukça zorlaşmaktadır. Çünkü her devlet, iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı kendi çıkar ve politikaları doğrultusunda bir tutum sergilemektedir.

Özetle, iklim değişikliğinin başlıca kısa ve uzun vadeli etkileri kuraklık, tatlı su kaynaklarının azalması, deniz seviyesinde yükselme, aşırı yağışlar, seller, fırtınalar ve doğal kaynakların giderek azalması sonucu meydana gelen silahlı çatışmalar olarak sıralanabilir. Aşağıda yer alan alt başlıklarda iklim değişikliğinin söz konusu etkileri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

1. Kuraklık

İklim değişikliğinin yer küremiz üzerindeki en belirgin etkilerinden birisi, bozulan yağış düzenleri sonucu oluşan kuraklıklardır. Günümüzde iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen felaketler daha sık ve yoğun hale gelirken, kuraklıklar daha uzun

[218] Muammer Tuna, "Çevresel Sorunların Küreselleşmesi", 3.

sürmektedir[219]. Çalışmamızın esas konusunu oluşturan iklim değişikliği ve göç arasındaki ilişki açısından incelediğimizde ise sel, fırtına gibi aşırı hava olayları ve kuraklık, afetlerden kaynaklı tüm yer değiştirme nedenlerinin %90'ını oluşturmaktadır[220].

İklim değişikliğinin sonucu oluşan kuraklıkların en belirgin etkisi özellikle Afrika Bölgesi'nde hissedilmektedir. Sıcaklıkların yüksek olduğu Afrika Bölgesi, uzun yıllardır kuraklık ile mücadele etmektedir. [221]. Dünya çapında, 700 milyon ile 1.5 milyar insan su sıkıntısı çekerken; Afrika'da artan sıcaklıklar ve kuraklıktan dolayı milyonlarca hayvan ve yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir[222]. Afrika kıtasında yer alan Etiyopya uzun yıllardır kuraklıkla mücadele etmektedir. 2019 yılı verilerine göre, Kasım ayında Cibuti'de iki yıl boyunca yalnız tek bir gün yağmur yağmış, 150.000 kişi insani yardıma ihtiyaç duymuştur[223].

Kuraklık aynı zamanda göç hareketleri için de tetikleyici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı ve Orta Afrika'da yaşayan milyonlarca insan Çad Gölü'ne bağlı olarak yaşamasına rağmen son 40 yılda artan sıcaklıklar, kuraklık, yanlış sulama teknikleri gibi insan kaynaklı nedenlerle gölün hacmi %90 oranında azalmış ve Batı ve Orta Afrika'dan yaklaşık 2,6 milyon kişi göç etmek zorunda kalmıştır[224]. Uluslararası toplum, bu durumunun nedeninin Çad, Kamerun, Nijerya ve Nijer'de uzun yıllardır süregelen güvenlik krizi ve çatışmalar olduğunu ifade etse de Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi asıl nedenin gölün %90 oranında kuruması sonucu tarım arazilerinde

---

[219] Jane McAdam ve Marc Limon, *Human Rights, Climate Change and Cross-Border Displacement: The Role of The International Human Rights Community in Contributing to Effective and Just Solutions*, (Universal Rights Group, 2015), 13.

[220] "Her Üç Kişiden Biri 2070'te İklim Göçmeni Olabilir", Yeşil Hat, Erişim 24 Ocak, 2024, https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/vg/video-galeri/her-uc-kisiden-biri-2070te-iklim-gocmeni-olabilir/92831.

[221] "Africa's "Climate Refugees" Are Already Here- And There", Africa Times, Erişim 18 Eylül, 2023, https://africatimes.com/2019/12/24/africas-climate-refugees-are-already-here-and-there/.

[222] Nuray Ekşi, "İklim Mültecileri", *Göç Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 20.

[223] "Africa's "Climate Refugees" Are Already Here- And There".

[224] Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", 96.

verimin düşmesi ile bağlantılı olarak meydana gelen küresel iklim krizi olduğunu belirtmiştir 2019 yılı verilerine göre değişen iklim koşulları ve kuraklık nedeniyle Afrika Kıtası genelinde 425.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır[225].

İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göçlerinin büyük çoğunluğunun gelişmekte olan yerler olan Sahra Altı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'da gerçekleşeceği tahmin edilmektedir[226]. Yaklaşık 50 yıl sonra gibi yakın bir gelecekte ise dünyada mevcut olan aşırı sıcak bölgelerin beş kat kadar artacağı ve her üç kişiden birisinin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalacağı da tahminler arasında yerini almaktadır[227]. Tahminlere göre; Sahra Altı Afrika'dan 86 milyon, Güney Asya'dan 49 milyon, Latin Amerika'dan da 17 milyon insan aşırı sıcaklıklar ve kuraklık nedeniyle göç etmek zorunda kalacaklardır[228].

İklim değişikliği sonucunda su mevcudiyetinin azalması yalnızca ekilebilir arazi ve kuraklık şeklinde düşünülmemelidir. İklim değişikliği aynı zamanda kişilerin tatlı su kaynaklarına erişimlerini de gitgide zorlaştırmaktadır. BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 2050 yılına kadar Asya'da kişilerin tatlı suya erişimlerinin giderek azalacağını ve yaklaşık 1 milyar kişinin de bu durumdan etkileneceğini öngörmektedir[229]. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü, 2022 yılında tüm dünya nüfusunun yalnızca %73'ünün, bu oranın karşılığı 6 milyar kişiye tekabül etmektedir, temiz ve sağlıklı içme suyuna

[225] "Africa's "Climate Refugees" Are Already Here- And There".

[226] "Millions on The Move: What Climate Change Could Mean for Internal Migration", Juergen Voegele, Erişim 2 Nisan, 2023, https://blogs.worldbank.org/voices/millions-move-what-climate-change-could-mean-internal-migration.

[227] "Her Üç Kişiden Biri 2070'te İklim Göçmeni Olabilir", Anadolu Ajansı, Erişim 16 Mayıs, 2022, https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=her+%C3%BC%C3%A7+ki%C5%9Fiden+biri+2070%27TE+%C4%B0KL%C4%B0M+G%C3%96%C3%87MEN%C4%B0&ie=UTF-8&oe=UTF-8.

[228] "Millions On The Move".

[229] Jane Steffens, "Climate Change Refugees in the Time of Sinking Islands", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 52/3 (2019), 732.

eriştiğini, geriye kalan 2 milyar kişinin dışkıyla kirlenmiş içme sularını kullandığını kaydetmiştir[230].

2. Deniz Seviyesinde Yükselme

İklim değişikliğinin yerküremizdeki etkilerinden bir diğeri Kuzey Kutup Buzulları, Antarktika ve Grönland'da eriyen buz tabakaları ve deniz suyunun ısındıkça genleşmesi ile meydana gelen deniz seviyesindeki yükselmelerdir. Bilim insanları, her yıl dünya yüzeyinde 259 milyar ton buzulun eridiğini, erimenin bu hızla devam etmesi halinde 2100 yılında gelindiğinde, erimeler sonucunda deniz seviyesinin 1 metrelere kadar yükselme göstereceğini tahmin etmektedirler[231].

Bilim insanlarınca, Tuvalu, Kiribati gibi Pasifik'te yer alan ada ülkelerinin yükselen deniz seviyesi nedeniyle tamamen sular altında kalarak yok olacağı; Nil Deltası'nın deniz seviyesindeki yükselme ve tarım alanlarındaki tuzlanma nedeniyle risk altında olduğu; Afrika'da deniz seviyesindeki yükselmeler nedeniyle ekilebilir tarım arazilerinin %12 ile %15 arasında kaybedilebileceği ve 2050 yılına kadar deniz seviyesindeki yükselmelerden 5 milyon kadar insanın etkileneceği kaydedilmiştir[232].

Deniz seviyesindeki yükselmelerin deniz hukuku, çevre hukuku ve insan hakları hukuku gibi uluslararası hukukun birçok dalını etkileyen sonuçları da bulunmaktadır[233]. Dünya yüzeyinin 3'te 1'ine karşılık gelen 70'ten fazla devlet, deniz seviyesindeki

---

[230] "Drinking-water", World Health Organization, Erişim 25 Ekim, 2023, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water.

[231] Ahmet Ulutaş, "Deniz Seviyesinin Yükselmesinin Uluslararası Hukuk Bakımından Etkileri ve BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları*", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 31/1 (2023), 327.

[232]European Commission, "Climate Change and International Security: Paper From The High Representative and The European Commission to The European Council", S113/08 (2008), 9.

[233] International Law Commission Annual Reports, "Chapter IX: Sea-lever Rise in Relation to International Law", A/77/10 (2022), 329.

yükselmelerden halihazırda etkilenmekte veya etkilenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır[234]. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 2019 yılında 'Değişen İklimde Okyanus ve Kriyosfere İlişkin Özel Rapor' yayınlamış ve bu raporun deniz seviyesi yükselmelerine ilişkin dördüncü bölümünde, küresel ortalama deniz seviyesinin her geçen yıl arttığını, 1970'ten bu yana da küresel ortalama deniz seviyesi artışının baskın nedeninin antropojenik iklim değişikliği olduğunu belirtmiştir[235].

Deniz seviyesinde meydana gelen yükselmeler küçük ada ülkelerinde yaşan kişiler ve bu kişilerin gerçekleştirecekleri iklim göçleri açısından da oldukça dikkat çekici bir konumdadır. Ancak önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, iklim değişikliği tüm dünyayı tehdit eden küresel bir tehlikedir[236]. Bununla birlikte gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerini çok daha yoğun bir şekilde hissettikleri göz ardı edilemez bir gerçektir.

Çeşitli araştırmalara göre deniz seviyesinden biraz yüksekte bulunan devletlerde, deniz seviyesi yükselmelerinin 21. yüzyıl sonunda 28-43 cm ve 40-150 cm civarlarında olacağı öngörülmektedir[237]. Orta Pasifik, Güney Pasifik ve Hint Okyanusu'ndaki ada ülkeleri ile Bangladeş'ten Mısır'a kadar yer alan bölgeler 21. yüzyılın ortalarına kadar kısmen veya tamamen sular altında kalma riskiyle karşı karşıya kalma tehdidi altındadır[238]. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından hazırlanan rapora göre, 2050 yılına kadar Tuvalu, Kiribati gibi ada ülkelerinin tamamen sular altında kalarak yok olacağı,

[234] International Law Commission, *Yearbook of The International Law Commission: Report of the Commission to the General Assembly on The Work of Its Seventieth Session Volume II Part Two*, (United Nations: New York and Geneva, 2022), 224.

[235] IPCC, Chapter 4: Sea Level Rise and Implications for Low-Lying Islands, Coasts and Communities, 323.

[236] Nuray Ekşi, "İklim Mültecileri", *Göç Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2016), 20.

[237] Elizabeth Burleson, "Climate Change Displacement to Refugee", *Journal of Environmental Law and Litigation*, 25/19, (2010), 19-36; Külüşlü, "İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu", 1181.

[238] Mc Adam ve Ben Saul, "An Insecure Climate for Human Security? Climate-Induced Displacement and International Law" *Sydney Law School Research Paper*, 8/131 (2009), 1.

200 milyon kişinin ise ülke dışına göç etmekten başka çaresinin kalmayacağı tahmin edilmektedir.

Son yıllarda iklim değişikliği nedeniyle deniz seviyesinde meydana gelen yükselmeler uluslararası toplumun da ilgisini çekmeye başlamıştır. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (International Law Commission- ILC) uluslararası hukuk ve deniz seviyesi yükselmeleri konusunda araştırma yapması için deniz hukuku, zorunlu göç ve insan hakları, devlet unsuru ve uluslararası güvenlik konularına odaklanan bir komite kurmuştur[239]. Aynı şekilde Uluslararası Hukuk Derneği (International Law Association – ILA) yürütme konseyi tarafından deniz seviyesi yükselmesinin olası etki ve sonuçlarının araştırılması için Kasım 2012'de Uluslararası Hukuk ve Deniz Seviyesinde Yükselme Komitesi kurulmuştur[240]. Uluslararası Hukuk ve Deniz Seviyesinde Yükselme Komitesi deniz seviyesinin yükselmesinin uluslararası hukukta yarattığı zorlukları üç ana başlık altında sınıflandırmış ve çalışmalarını bu başlıklar çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu üç tema; deniz hukuku, zorunlu göç, insan hakları ve uluslararası hukuk bağlamında devlet ve vatandaşlık konularıdır[241]. Komite, deniz seviyesindeki yükselmelerin uzun bir süreç olduğunu, onlarca yıl alacak bu süreçte etkilenen kıyı devletlerinin, devletin unsurları olarak saydığımız ülke, egemenlik ve insan topluluğu unsurlarının farklı zamanlarda farklı şekillerde ve ciddi bir şekilde etkilenmesinin beklendiğini belirtmektedir[242]. Nihayetinde, Komite bu uzun süreçte etkilenen devlet nüfusunun insan haklarının yeterli düzeyde korunması gerektiğini de belirtmektedir[243].

Çalışmamızın iklim değişikliği ve göç ilişkisinin incelendiği ikinci bölümde ve üçüncü bölümümüzde hem Uluslararası Hukuk Derneği'nin hem Uluslararası Hukuk

[239] International Law Commission, *Yearbook of The International Law Commission*, 225.

[240] International Law Association, Lısbon Conference Report: International Law and Sea Level Rise, 2022, 1.

[241] ILA, Committe On International Law and Sea Level Rise; Working Season, 20.06.2022, 2.

[242] ILA, Committe On International Law and Sea Level Rise, 7-8.

[243] ILA, Committe On International Law and Sea Level Rise, 7.

Komisyonu'nun deniz seviyesinde meydana gelen yükselmeler ve göç ilişkisine ilişkin olarak mevcut duruma, sorunların tespitine, etkilenen ülkelere ve uluslararası topluma yönelik çözüm önerilerine üçüncü bölümde detaylı bir şekilde yer verileceğinden bu bölümde bu kadar açıklama ile yetinilecektir.

3. Aşırı Yağışlar Sonucu Oluşan Seller ve Fırtınalar

İklim değişikliği etkisi ile bozulan yağış düzenleri sonrası yeryüzünün bazı bölgelerine olması gerekenden fazla yağış miktarı düşmekte ve bu aşırı yağışlar selleri ve tropik fırtınaları oluşturmaktadır. Aşırı yağışlar sonucu oluşan seller, özellikle Asya Bölgesi'nde nüfusun fazla olduğu kıyı şeritlerini tehdit etmektedir.

Seller ve fırtınalar mevcut yaşamı tehdit ederken bir yandan da kişileri zorunlu göç etmeye mecbur bırakmaktadır. Örneğin; 2005 yılında ABD'de meydana gelen Katrina Kasırgası, 2009 yılında Hindistan'da meydana gelen Aila Kasırgası, 2013 yılında Filipinler'de meydana gelen Haiyan Tayfunu sonucu birçok kişi yaşamını yitirirken birçok kişide yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalmıştır[244].

Topraklarının büyük bir bölümü Asya'da yer alan Türkiye de son yıllarda yağış düzensizlikleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Dere yataklarına yapılan yerleşimler aşırı yağış durumlarında sellere neden olmakta ve insan yaşamını tehdit etmektedir. Yağış rejimlerinin değişmesi, çarpık şehirleşme gibi nedenlerle meydana gelen sellerden Türkiye'de son 50 yılda 1,8 milyon kişi etkilenmiştir[245]. Son olarak, 06.09.2023 tarihinde meydana gelen kuvvetli sağanak sele dönüşerek İstanbul'da 2, Kırklareli'nde 6 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur[246]. Selin etkisi yalnızca insan yaşamı ile sınırlı

[244] Dilan Ünver, "Hukuksal ve Çevresel Boyutlarıyla İklim Mültecileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2023), 31.

[245] Kurnaz, "İklim Değişikliği ve Türkiye", 203.

[246] İstanbul ve Kırklareli'nde Sel: Hayatını Kaybedenlerin Sayısı 8'e Yükseldi, BBC News Türkçe, Erişim 12 Eylül, 2023, https://www.bbc.com/turkce/articles/cgr5gj9gy3xo.

kalmamış, yağışlardan 1754 ev ve işyeri etkilenerek sular altında kalmış ve kullanılamaz duruma gelmiştir[247].

BMMYK çalışanlarından Pankaj Singh, verdiği bir röportajda, 30 Mart 2023 tarihinde küresel sıcaklıkların halen artmaya devam ettiğini, bu durumun hem sel hem de kuraklık koşulları da dahil olmak üzere aşırı iklim olaylarına yol açtığını ve bunun gelecek yıllarda daha da artarak durumun giderek kötüleşeceğini ifade etmiştir.[248]. Nitekim 2023 yılı eylül ayında Libya'nın Derna kentinde başlayarak Libya'nın doğusunda etkili olan Daniel Fırtınası'nın yol açtığı sel felaketinde üç binden fazla kişi hayatını kaybetmiştir[249]. Uluslararası Kızıl Haç Örgütü sel felaketi sonrası kayıp kişi sayısının on binlere ulaştığını ifade etmiştir[250]. Libya Hükümeti yetkilileri fırtınanın etkisiyle gerçekleşen yağış miktarının 400 milimetreye ulaştığını ve bu miktarın Libya'da 40 yıldan uzun zamandır kaydedilen en yüksek miktar olduğunu ifade etmişlerdir[251].

4. Çatışmalar ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik

İklim değişikliği başlığı altında bahsettiğimiz üzere, Sanayi Devrimi'nin başlangıcı, hızlı nüfus artışı ve insanların doğal kaynakları bilinçsiz tüketimiyle birlikte çevresel bozulmalar artış göstermeye başlamıştır. Çevresel bozulmalar ve iklim değişikliğinin

---

[247] "İstanbul'u Sağanak Vurdu: Ev ve İşyerlerini Su Bastı, Sele Kapılan 2 Kişi Hayatını Kaybetti", NTV, Erişim 12 Eylül, 2023, https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/istanbulu-saganak-vurdu-ev-ve-is-yerlerini-su-basti-sele-kapilan-2-kisi-hayatini-kaybetti,UirV0JQwNEeH_Y14ZDvsdQ.

[248] "Recurring Floods in Sudan Displace Refugees and Their Host Communities", Erişim 6 Nisan, 2023, https://www.unhcr.org/news/stories/2023/3/642549064/recurring-floods-sudan-displace-refugees-host-communities.html.

[249] "Libya'da Sel Felaketi: 3 Binden Fazla Ölü, 7 Bin Kayıp", NTV, Erişim 12 Eylül, 2023, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/libyada-sel-felaketi-3-binden-fazla-olu-7-bin-kayip,5nFxL_2Bq0C9IXMvlJrJhg.

[250] "Kızılhaç: Libya'daki Sel Felaketinde Kayıp Kişi Sayısı 10Bine Çıktı", Dünya, Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.dunya.com/dunya/kizilhac-libyadaki-sel-felaketinde-kayip-kisi-sayisi-10-bine-cikti-haberi-704572,

[251]"Libya'daki Selde Ölü Sayısı 3 Bine Çıktı", TRT Haber, Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyadaki-selde-olu-sayisi-3-bine-cikti-794931.html.

ekosistem, devlet ve toplumlar üzerinde baskısını arttırması ile bu konular güvenlik kapsamında da ele alınmaya başlanmıştır[252].

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi soğuk savaş sonrası dönemde, BM Antlaşması'nın VII. Bölümünde yer alan, barış ve güvenliği tehdit eden unsurların kapsamını genişletmiş ve iklim değişikliğini küresel güvenlik sorunu olarak görmeye başlamıştır[253]. 2009 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu A/RES/63/282 sayılı kararı ile BM'nin tüm organlarına iklim değişikliğinin küresel güvenlik sorunu olduğunu ve iklim değişikliği konusunda çabalarını yoğunlaştırmaları gerektiğini bildirmiştir[254].

İklim değişikliğine bağlı olarak sıcaklıklarda meydana gelen artış, deniz suyunun ısınması ile deniz suyu seviyesinde meydana gelen yükselmeler özellikle ada ülkelerinde yaşayan kişilerin yaşam alanlarına, egemenliklerine ve ulusal güvenliklerine tehdit olarak görülmektedir[255]. Okyanusya'da yer alan bir ada ülkesi olan Fiji Cumhuriyeti'nin Başbakanı, 2019 yılında katıldığı bir toplantıda iklimle ilgili felaketlerin Fiji için bir numaralı ulusal güvenlik tehdidi olduğunu söylemiştir[256].

İklim değişikliği ile yağış düzeni de değişim göstermektedir. Yağış miktarının değişmesi sonucu dünya genelinde mevcut tatlı su miktarı azalmakta, yakın gelecekte de tatlı suyun %20-%30 oranında azalması beklenmektedir[257]. Tatlı su miktarının azalmasının bir sonucu olarak su kıtlığı yaşanmakta, tarımsal üretimde verimlilik azalmakta, özellikle

---

[252] Sezen Kaya ve Aslı Ilgıt, "İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği", *Alternatif Politika Dergisi*, 13/1 (2021), 180.

[253] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 531.

[254] United Nations General "Assembly, Climate Change And Its Possible Security Implications", A/RES/63/281, (2009).

[255]Kaya ve Ilgıt, "İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği", 183.

[256]"PM States Climate Related Disasters Are National Security Threat Number One For Fiji", Pratika Mala, Erişim 26 Eylül, 2023, https://fijivillage.com/news/PM-states-climate-related-disasters-are-national-security-threat-number-one-for-Fiji-29rks5/.

[257] European Commıssıon, "Climate Change and International Security", 5.

gelişmemiş ülkelerde gıda güvensizliği baş göstermektedir[258]. Beklenileceği üzere tüm bu değişimler toplumsal huzursuzluğa neden olmakta ve azalan kaynaklara erişimin siyasi olarak belirlendiği yerlerde mevcut çatışmalar daha da körüklenmektedir.

Çalışmamızın temel konusunu oluşturan göç hareketleri açısından incelediğimizde ise, iklim değişikliği nedeniyle meydana gelen çevresel bozulmalar ve bunların neticesinde meydana gelen zorunlu göçlerin şiddetli çatışmaların hem nedeni hem de sonucu olabileceği düşünülmektedir[259]. Geçtiğimiz yüzyıllarda zorunlu yer değiştirmelerin ana nedenleri devletler arasında gerçekleşen petrol, doğalgaz, ucuz madenler gibi kaynakların paylaşılmasından doğan çatışmalar olarak görülmekteydi. Nihayetinde bu çatışmalar neticesinde siyasi sorunlar baş göstermekte ve kişiler ülke sınırlarını aşarak yer değiştirmekteydi. Günümüzde gelinen noktada ise küresel iklim değişikliğinin tetiklediği çevresel felaketler ve bu felaketler sonucu gerçekleşen temiz su kaynaklarının azalması, verimli tarım alanlarının ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi nedenler uluslararası çatışmaları tetikleyerek zorunlu göçlere sebep olmaktadır.

İklim değişikliği nedeniyle toprak verimliliğinin azalması sonucunda ekilebilir araziler azalmakta, kırlardan kentlere, verimsiz topraklardan verimli topraklara göç gerçekleşmekte, kentleşme süreci hız kazanmakta, gıda kaynakları azalmakta ve tüm bunlar sosyal ve siyasi gerilim ve çatışmaları tetiklemektedir[260]. Aynı zamanda iklimde meydana gelen değişiklikler siyasi kurumlar ve beslenme gibi yaşam koşullarında da değişiklikler yaratarak göçü tetiklemektedir[261]. Denilebilir ki, iklim değişikliği göçün temel itici güçlerinden biri olup kıt kaynaklar üzerindeki çatışmaları körüklemektedir. Bu noktada, iklim değişikliğinin mevcut gerilimleri, istikrarsızlıkları ve çatışmaları

[258] European Commıssıon, "Climate Change and International Security", 5.
[259] Nina Greger, "Environmental Security", *Journal of Peace Research*, 3/1 (1996), 110.
[260] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 3.
[261] Berlemann ve Steinhardt, "Climate Change, Natural Disasters, and Migration", 366.

şiddetlendiren bir tehdit çarpanı olarak görülmesi mümkündür[262]. İklim değişikliği nedeniyle göç genellikle çatışmaya bağlı yerinden edilmeyle birleşerek, savaş ve şiddetin etkilediği halihazırda savunmasız olan bölgelerdeki durumu daha da kötüleştirmektedir[263]. BMMYK, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin çatışma ve şiddetle etkileşime girdiği durumlarda, devlet sınırlarını aşarak göç eden kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi veya bölgesel mülteci sözleşmeleri kapsamında mülteci olarak sayılabileceklerini bildirmiştir[264].

BM Mülteciler Yüksek Komiseri, 2007 yılında yaptığı bir açıklamada, iklim değişikliğinin, su ve ekilebilir tarım arazileri gibi giderek azalan kaynaklar üzerindeki çatışmaları kışkırtarak insanları yerinden edebileceğini ifade etmiştir[265]. Amerika Birleşik Devletleri, iklim kriziyle mücadele için yayınladığı İklim Değişikliği ile ilgili Ulusal İstihbarat Raporu'nda, Asya, Afrika ve Orta Doğu'da yer alan halihazırda gelişmemiş ve yoksul ülkelerde enerji, gıda, su ve sağlığın özellikle risk altında olduğunu ve devletlerin bu koşullara uyum sağlama konusunda zorlanmaları nedeniyle istikrarsızlık ve iç çatışmanın şiddetleneceğini belirtmiştir[266].

Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından 2009 yılında yayınlanan raporda, son 60 yılda meydana gelen ülke içi çatışmaların en az %40'ını iklim değişikliğinin oluşturduğu, çatışmaların çevresel tahribatlar ile ilişkili olduğu belirtilmiştir[267]. Ayrıca raporda iklim değişikliğinin su kaynakları, gıda güvenliği, kıyı sınırları üzerinde oluşturduğu tehlikeler

[262] European Commission, "Climate Change and International Security: Paper From The High Representative and The European Commission to The European Council", S113/08 (2008), 3.

[263] Joanna Apap ve Sami James Harju, "The Concept of 'Climate Refugee'; Towards a Possible Definition", *European Parliemantary Research Service*, (2023), 5. (Erişim 2 Nisan, 2023).

[264] "Key Messages and Commitments on Climate Change and Disaster Displacement", UNHCR, Erişim 31 Ekim, 2023, https://www.unhcr.org/uk/sites/uk/files/legacy-pdf/5e01e3857.pdf.

[265] "Conflicts Fuelled by Climate Change Causing New Refugee Crisis, Warns UN", The Guardian, Erişim 7 Nisan, 2023, https://www.theguardian.com/environment/2008/jun/17/climatechange.food.

[266] "ABD İstihbarat Raporu: "İklim Değişikliği Küresel Güvenliği Tehdit Ediyor"", BBC News Türkçe, Erişim 6 Nisan, 2023, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59005290.

[267] United Nations Environment Programme, *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*, (Kenya: UNEP, 2009), 8.

uluslararası güvenliğe tehdit olarak görülmüş, iklim değişikliğinin etkilerinin mevcut gerilimleri artırmakla kalmayıp potansiyel yeni çatışmalar doğurduğu da belirtilmiştir[268].

Bazı araştırmacılar tarafından, Mısır ve Libya'da meydana gelen Arap Baharı ayaklanmalarına ürün ve hasatlardaki kayıpların neden olduğu; Sudan'ın Darfur bölgesinde meydana gelen çatışmaları doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi sonrası verimli topraklarda ve tatlı su kaynaklarında yaşanan azalmaların tetiklediği iddia edilmektedir[269]. Bizde göçlerin temel nedeni olarak görülen siyasi çatışmaların temelinde tek etken olarak sayılamasa bile iklimin belirgin bir rolünün bulunduğunu düşünmekteyiz.

İklim değişikliğinin iç çatışmalara etkisine 2011 yılında Arap Baharı etkisiyle meydana gelen Suriye İç Savaşı örnek olarak gösterilmektedir. Suriye'de 2011 yılında başlayan ve milyonlarca insanı göç etmek zorunda bırakan iç savaş halen devam etmektedir. Suriye İç Savaşı temelde Arap Baharı ve Beşşar El-Esad'ın yönetimdeki yanlış politikaları gibi siyasi sebeplerle ortaya çıkmış gibi gözükse de Suriye İç Savaşı üzerine araştırma yapan uzmanlar, Suriye'de meydana gelen çevresel bozulmaların siyasi istikrarın bozulmasında büyük bir etken olduğunu düşünmektedirler[270]. 2011'de başlayan iç savaş öncesi halihazırda Suriye, 3 yıldır kuraklık ile mücadele etmekteydi[271]. Beşşer El-Essad yönetimince uygulanan yanlış sulama ve tarım politikaları da bu süreci giderek zorlaştırmış ve sürecin kötüye gidişini hızlandırmıştır[272]. Suriye gibi tarıma dayalı ekonomiye sahip bir ülkede oluşan uzun süreli kuraklık siyasi çatışmalara neden olarak nihayetinde siyasi iktidarsızlığı getirmiştir[273]. Suriye'nin milli gelirinin %32'si,

[268] UNEP, *From Conflict to Peacebuilding*, 8.

[269] "The New York Times'in Küresel Göç Dosyası | Büyük İklim Göçü".

[270] Mithat Arman Karasu, "Suriye'deki İç Savaşın Çevresel Kökenleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26/3 (2017), 71.

[271] Gökpınar, "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu", 84.

[272] Gökpınar, "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu", 84.

[273] Karasu, "Suriye'de İç Savaş", 75.

istihdamının %50'si tarım kaynaklıdır[274]. BM Gıda Hakkı Özel Raportörü Olivier De Schutter tarafından hazırlanan rapora göre; Suriye'deki iç karışıklıklardan önce halihazırda 2006-2010 yılları arasında yaklaşık üç milyon insan kuraklık nedeniyle daha da yoksullaşmış, 50.000 aile kırdan kente göç etmek zorunda kalmıştır[275].

Yukarıda belirtilen verilere rağmen iklim değişikliği ve tüm çevresel sorunların çatışmalara yol açacağı şeklinde bir çıkarım yapılmasının doğru olmayacağı kanısındayız. Kanaatimizce Suriye, Darfur, Mısır gibi halihazırda etnik ve siyasi karmaşanın yoğun olarak yaşandığı çatışmaya eğilimli ülkelerde çevresel bozulmalar ve iklim değişiklikleri siyasi çatışmaların tek nedeni olmamakla birlikte siyasi çatışmaları tetiklemektedir.

Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere iklim değişikliğinin etkileri olarak saydığımız kuraklık, seller, fırtınalar, deniz seviyesi yükselmesi ve çatışmalar hem kişilerin yaşamlarını hem de mevcut yaşam alanlarını tehdit ederek kişilerin göç etmek zorunda kalmalarına neden olmaktadır. İklim değişikliği ve göç ilişkisini incelemeye geçmeden önce, iklim değişikliğinin olası olumsuz etkilerini önlemek için uluslararası hukukta yapılan düzenlemelerden bahsedilecektir.

C. İklim Değişikliği ve Çevresel Sorunların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi

İklim değişikliği ve çevresel sorunlar ile ilgili olarak çok eski zamanlardan beri çalışmalar yapılıyor olsa da küresel ısınma ve küresel ısınmanın sonucu olarak meydana gelen iklim değişikliği, 1980'lerden itibaren bilimsel çalışmaların, uluslararası sözleşmelerin ve uluslararası hukukun gündemine girmiştir. İklim değişikliği ve çevresel sorunlar ilk başlarda ulusal ve bölgesel bir sorun olarak ele alınırken, günümüzde gelinen noktada

[274] Karasu, "Suriye'de İç Savaş", 85.

[275] "Earth Is Parched Where Syrian Farms Thrived", The New York Times, Erişim 1 Haziran, 2023, https://www.nytimes.com/2010/10/14/world/middleeast/14syria.html.

küresel ve uluslararası bir sorun olarak ele alınmaktadır. İklim değişikliği ve çevresel bozulmalardan kaynaklanan sosyal, ekonomik, siyasi ve politik sorunlar tüm devletleri ve toplumları ciddi şekilde etkilemektedir[276]. Uluslararası hukukta çevresel sorunlar ile ilgili olarak ilk başlarda düzenlenen antlaşmaların içeriğindeki sorunların ana kaynağı daha çok doğal kaynakların korunması ile ilgili iken günümüzde içerik küresel ısınma, küresel ısınmanın etkisiyle oluşan sera etkisi, iklim değişikliği gibi sorunlara kaymış durumdadır[277].

Aşağıda yer alan alt başlıklarda çevresel sorunlarla ilgili uluslararası düzenlemelerin başlangıcı olan Stockholm Konferansından, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadelede yürürlükte olan en güncel ve en etkili uluslararası anlaşma olarak kabul edilen Paris İklim Anlaşmasına kadar geçen süreç incelenecektir.

1. Stockholm Konferansı ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Kadar Geçen Süreç

Çevresel sorunlarla ilgili uluslararası düzenlemelerin başlangıcı 1972 yılında BM tarafından düzenlenen Stockholm Konferansı'na dayanmaktadır. Stockholm Konferansı uluslararası hukukun ilgisini çevre sorunlarına çekmesi açısından oldukça önemli olmakla birlikte bu konferansta daha çok kimyasal silahlar, atom bombası denemeleri ve balina avcılığı gibi konular üzerinde durulmuş, küresel ısınma ve iklim değişikliği konuları gündeme getirilmemiştir[278]. Stockholm Konferansı neticesinde çevrenin korunması amacıyla bağlayıcı nitelikte olmasa da bir bildiri kabul edilmiş ve bu bildiri daha sonrasında çevre hukuku ile ilgili gerçekleşen uluslararası bağlayıcı düzenlemeler açısından öncü olmuştur[279]. BM Çevre Programı (United Nations Environment

[276] Ünver, "Hukuksal ve Çevresel Boyutlarıyla İklim Mültecileri", 43.

[277] David John Frank, "Science, Nature and the Globalization of the Environment 1870-1990", *Social Forces*, 76/2 (1997), 411.

[278] Gökpınar, "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu", 56.

[279] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 40.

Programme- UNEP) bir çevre yönetim organı olarak çevresel sorunların çözümünde iş birliği yapmak amacıyla Stockholm Konferansı'nda kurulmuştur[280].

Sera gazlarının yayılımının giderek artması ve bu gazların ozon tabakasını inceltmesi uluslararası toplumda endişe uyandırmış ve 1985 yılında "Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi" imzalanmıştır[281]. Viyana Sözleşmesi'nin ozon tabakasındaki incelmeyi önleme konusunda yetersiz kalması üzerine 1987 yılında "Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü" imzalanmıştır[282].

İklim değişikliği ile ilgili uluslararası alanda atılan ilk adım, BM Genel Kurulu'nun 1988 yılında iklim değişikliğini insanlığın ortak ilgisi şeklinde kabul etmesi olarak görülmektedir[283]. Bu gelişmenin ardından BM Genel Kurulu'nun kararıyla, BM Çevre Programı'nın ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (World Meteorological Organization - WMO) ortaklaşa çalışmasıyla, küresel ısınmadan kaynaklı mevcut ve olası tehlikeleri araştırması ve çerçeve bir sözleşme hazırlaması için Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli kurulmuştur[284]. Panelin temel görev ve amacı iklim değişikliği ile ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek ve iklim değişikliği nedeniyle oluşan sorunlara çözüm getirmek şeklinde belirlenmiştir[285].

2. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

Stockholm Konferansı'nın ardından 20 yıl sonra 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Rio Konferansı çevre hukuku konusunda atılan en önemli adımlardan bir diğeri olarak kabul edilmektedir. Konferansta çevresel sorunların

[280] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu,* 41.
[281] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 531.
[282] Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri," 55-56.
[283] Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/43/53, 6 Aralık, 1988.
[284] Gökpınar, "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu", 57.
[285] İlhan Tekeli vd., *Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği*, (Ankara: TÜBA, 2010), 71.

çözümüne ilişkin olarak Rio Bildirisi, Gündem 20, Orman İlkeleri, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kabul edilmiştir[286]. Günümüz itibariyle 198 devletin taraf olduğu BMİDÇS, uluslararası hukukta iklim krizi ile ilgili olarak yapılan en kapsamlı ilk çalışma olarak kabul edilmektedir[287]. Sözleşmenin amacı m. 2'de belirtilmiştir. Buna göre;

> *"İşbu Sözleşme'nin ve Taraflar Konferansının benimseyebileceği ilgili yasal belgelerin nihai amacı, Sözleşme'nin ilgili hükümlerine uygun olarak, atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmaktır. Böyle bir düzeye, ekosistemin iklim değişikliğine doğal bir şekilde uyum sağlamasına, gıda üretiminin zarar görmeyeceği ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir şekilde devamına izin verecek bir zaman diliminde ulaşılmalıdır[288]."*

BMDİÇS'nin amaçlarından birisi de iklim değişikliği ile mücadeleye ilişkin olarak hukuki ve bağlayıcı ilkeleri belirlemektir[289]. BMİDÇS'nin 3. maddesinde sözleşmenin uygulanması ve iklim değişikliği ile mücadele için gerekli ilkeler belirlenmiştir[290]. Bu ilkeler, eşitlik ilkesi, ihtiyatlılık ilkesi, sürdürülebilir kalkınmayı destekleme ilkesi, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi ve göreceli kabiliyetler ilkesi olarak belirlenmiştir[291].

---

[286] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 42.

[287] "What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?, UN, Erişim 23 Ağustos, 2023, https://unfccc.int/process-and-meetings/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change#:~:text=The%20198%20countries%20that%20have,ultimate%20aim%20of%20the%20UNFCCC.

[288] Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, GE.05-62220 (E) 200705, (1994), m. 2.

[289] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 48.

[290] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 48.

[291] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 532.

BMİDÇS m. 4'te taraf devletlere iklim değişikliği ile mücadele etmeleri için gerekli olan yükümlülükler belirlenirken devletler gelişmiş ve gelişmekte olan devletler olarak ayrılmış ve tüm taraflar için bağlayıcı yükümlülükler, EK-I'de yer alan devletler için yükümlülükler ve EK-II'de yer alan devletler için yükümlülükler şeklinde bir ayrıma tabi tutularak belirlenmiştir[292]. EK-I'de yer alan devletleri Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne üye devletler (Organisation For Economic Co-operation and Development-OECD), Rusya Federasyonu, Baltık Devletleri ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi ekonomisi geçiş sürecindeki ülkeler oluştururken, EK-II'de yer alan devletleri ekonomisi geçiş sürecindeki ülkeler dışındaki Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne üye olan EK-I devletleri oluşturmaktadır[293]. Türkiye'de Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne üye devletler içerisinde yer aldığından EK-I ve EK-II listelerinde yer almıştır.

BMİDÇS m. 7'de Taraflar Konferansı'nın (Conference of the Parties- COP) kurulmasına karar verilmiş ve böylelikle sözleşmenin en yetkili organı kurulmuştur. En yetkili organ olarak görülen Taraflar Konferansı'nın, sözleşme hükümlerinin uygulanması için gerekli adımlar belirlemesi, kararlar alması ve sözleşmeye taraf devletlere öncülük etmesi beklenmiştir. Bu bağlamda iklim değişikliği ile mücadele için oldukça önemli sayılan Kyoto Protokolü 3. Taraflar Konferansı'nda (COP3), Paris İklim Anlaşması 21. Taraflar Konferansı'nda (COP21) kabul edilmiştir.

3. Kyoto Protokolü

BMİDÇS'nin yürürlüğe girmesinin ardından BMİDÇS'de yer alan yükümlülüklerin somut hedeflerle desteklenmesi gerektiği düşünülerek, taraflar konferansının ilkinde (COP1) taraf devletlere ek yükümlülükler getirilmesine karar verilmiştir[294]. Ardından 3. Taraflar Konferansı, 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde gerçekleştirilmiş,

[292] Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, m. 4.
[293] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 532.
[294] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 82.

konferansta Kyoto Protokolü imzaya açılmış ve BMİDÇS'ye taraf olan 192 ülke tarafından da protokol onaylanmıştır. Protokolün temel amacı BMDİÇS'nin uygulanmasını sağlayarak iklim değişikliği ile mücadelede hedefe ulaşılmasını ve sera gazı emisyon oranlarının düşürülmesini sağlamaktır[295]. BMDİÇS gibi iki listeye sahip Kyoto Protokolü'nün Ek-A kısmında azaltılması istenen 6 sera gazı emisyonu ve kaynaklandığı sektörler, Ek-B kısmında ise BMİDÇS'nin EK-I kısmında bulunan devletler ve sera gazı azaltım hedefleri yer almaktadır[296]. Ek-B listesinde, sera gazı salımlarında azaltma yükümlülüğü getirilen BMİDÇS'de EK-I olarak belirtilen gelişmiş devletler yer almaktadır. Kyoto Protokolü'nde "ortak ama farklılaştırılmış sorumluluk" ilkesi belirlenmiştir. Bu ilke kapsamında gelişmiş devletlerden, hem iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamaları beklenmiş hem de gelişmekte olan devletlere gereken yardımları (teknoloji transferi, mali kaynak sağlanması, masrafların karşılanması vb.) yapmaları beklenmiştir.

Protokolün 2008-2012 yılları ile 2013-2020 yılları arası olmak üzere iki dönemi mevcuttur. İlk dönem olan 2008-2012 yılları arasında, Ek-B listesinde yer alan taraf devletlere sera gazı salımlarını 2008-2012 yıları için 1990 yılı seviyesinin %5 altına getirme yükümlülüğü getirilmiştir[297]. Ek-A listesinde sayılan sera gazlarının azaltılması hususunda ise tüm devletlerin ortak yükümlülükleri bulunmaktadır. 2. dönem olarak kabul edilen 2013-2020 yıllarında ise Ek-B listesinde yer alan taraflara 2020 yılında sera gazı salımlarını % 18 oranında azaltmaları yükümlülüğü getirilmiştir[298]. Bu yükümlülükler taraf devletler açısından bağlayıcıdır. Bu yönüyle Kyoto Protokolü uluslararası hukukta büyük önem taşımaktadır. Ancak sera gazı salımı konusunda oldukça yüksek bir paya sahip ABD, 2001 yılında protokolün ABD ekonomisine zarar verdiğini öne sürerek protokolü onaylamamıştır[299]. ABD'nin protokolü onaylamaması

[295] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 82.
[296] Öztürk ve Öztürk, "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na", 535.
[297] Kyoto Protokolü, (1997).
[298] Kyoto Protokolü.
[299] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 83.

protokolü oldukça etkisiz bir hale getirmiştir[300]. Kyoto Protokolü'nün giderek etkisiz bir hale gelmesi ve devletlerin yükümlülük altına girmekten kaçınmasının ardından uluslararası toplumda yeni bir düzenleme getirilmesi gerektiği hususu gündeme gelmiş ve 21. Taraflar Konferansı'nda Paris İklim Anlaşması kabul edilmiştir.

4. Paris İklim Anlaşması

Kyoto Protokolü'nün giderek etkisini yitirmesi ve 2020 yılına gelindiğinde hedefini tamamlayacak olması sebebiyle 2015 yılında Paris İklim Anlaşması imzalanarak 2016 yılında da yürürlüğe girmiştir[301]. Paris İklim Anlaşması'nın temel amacı, 2020 sonrası süreçte, küresel ısınmanın, sanayi öncesi döneme nazaran 2 santigrat derecenin altında, mümkün olduğunca da 1,5 santigrat derece seviyesinde tutulmasıdır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'nde devletler EK-I ve EK-2 devletleri olarak gelişmiş ve gelişmemiş devletler şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırma uyarınca yalnızca EK-1 listesinde yer alan gelişmiş devletlere sera gazı salımlarını azaltmaları hususunda yükümlülükler yüklenmiştir. Bu durum ise devletler ar ası anlaşmazlıklara ve bazı devletlerin sorumluluk yüklenmekten kaçınmasına neden olmuştur. Nitekim dünyanın en çok sera gazı salımı yapan ülkesi Çin Ek-I 'de yer almadığından BMİDÇS ve Kyoto Protokolü çerçevesinde sera gazı salımı konusunda hiçbir yükümlülük altına girmemektedir[302].

Paris İklim Anlaşması, Kyoto Protokolü'nden ve BMİDÇS'den farklı olarak ortak sorumluluk anlayışını benimsemiştir. Anlaşma, tüm taraf devletlere sera gazı emisyonlarının azaltılması hususunda yükümlülük getirmesi nedeniyle evrensel nitelikli

[300] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 83.
[301] Paris Anlaşması, (2015).
[302] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 88.

bir anlaşma olarak kabul edilmektedir[303]. Aynı zamanda Kyoto Protokolü'nden farklı olarak Paris İklim Anlaşması iklim değişikliğiyle mücadele için zamansal hedefler koymamıştır.

Paris İklim Anlaşması'nda iklim değişikliği ile mücadelede belirlenen temel amaç küresel ısınmanın 2 santigrat derecenin altında tutulması şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyumun artırılması, fosil yakıt kullanımın azaltılması ve düşük emisyonlu kalkınma teşvik edilmiştir[304]. Tüm bu gelişmelere rağmen uzmanlar tarafından, Paris İklim Anlaşması'nın ana hedefi olan küresel ısınmanın 2 santigrat derecenin altında tutulması hedefi gerçekleşse dahi okyanus seviyelerinin 60 cm'ye kadar yükseleceği tahmin edilmektedir[305]. Ayrıca ABD eski Başkanı Donald Trump 2017 yılında yaptığı açıklama ile Paris İklim Anlaşması'nın ABD'ye çok fazla yük yüklediğini, anlaşmanın Amerikalıların yaşam kalitesini düşürdüğünü öne sürerek ABD'nin Paris İklim Anlaşmasından çekildiğini bildirmiştir[306]. Sera gazı salımında Çin ile dünyanın en çok salım yapan ülkesi olan ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmesi Paris İklim Anlaşması'na taraf diğer devletlere de yükümlülüklere uyma konusunda esneklik getirmiş, yani sözleşmeyi bir nevi etkisiz hale sokmuştur. Ancak 2020 yılı Kasım ayında yapılan ABD başkanlık seçimlerini Donald Trump'a karşı yarışan diğer aday Joe Biden kazanmıştır. Joe Biden kazanır kazanmaz ABD'nin Paris İklim Anlaşması'na geri dönmesi yönünde adımlar atmış, bu adımlar sonucu ABD, Paris İklim Anlaşması'na geri dönmüştür.[307] ABD'nin geri dönüşü, taraf ülkeleri tekrar harekete geçirmesi ve Paris İklim Anlaşması'nın yeniden aktif olarak uygulanmaya başlaması açısından iklim kriziyle mücadele için oldukça önemli bir adımdır. Bu noktada Paris

[303] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 88.

[304] Paris İklim Anlaşması, m. 2(b).

[305] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 3.

[306] "Paris Deal: A Year After Trump Announced US Exit, a Coalition Fights To Fill The Gap", The Guardian, Erişim 27 Temmuz, 2023. https://www.theguardian.com/us-news/2018/may/31/paris-climate-deal-trump-exit-resistance.

[307] "Paris İklim Anlaşması Nedir ve ABD'nin Anlaşmaya Dönmesi Neden Önemli", BBC Türkçe, Erişim 15 Eylül, 2023, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56124983.

İklim Anlaşması'nın iklim krizi ile mücadelede yürürlükte olan en güncel ve en etkili uluslararası anlaşma olarak günümüzde varlığını devam ettirdiğini ve Paris İklim Anlaşması'nın taviz verilmeden uygulanması gerektiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamızın konusunu oluşturan iklim değişikliğine bağlı olarak göç etmek zorunda kalan kişiler açısından yukarıda saymış olduğumuz uluslararası sözleşmeler herhangi bir hüküm içermemektedirler. Ancak, Paris İklim Anlaşması'nda doğrudan bir düzenleme bulunmamakla birlikte anlaşmanın giriş paragrafında iklim değişikliği konusu ele alınırken göçmenlerin haklarına saygı duyulması gerektiği belirtilmiştir[308]. Ancak paragraf metninden de anlaşılacağı üzere taraf devletlere yalnızca iklim değişikliği ile mücadele hususunda önlemler alınırken göçmenlerin haklarına saygı duyulması yükümlülüğü getirilmiştir[309]. Paragraf metninde çalışmamızın konusunu oluşturan iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle göç etmek zorunda kalacak kişiler belirtilmemiş ve bu kişilere yönelik devletlere ve uluslararası topluma bir sorumluluk yüklenmemiştir.

Yukarıda saydığımız, uluslararası sera gazı emisyonlarını azaltma, sıcaklıkları belli bir seviyede tutma gibi mücadelelere rağmen sera gazı emisyonları 1992 yılından bu yana artmaktadır[310]. Uzmanlarca sera gazı emisyonunu azaltma yönündeki yaklaşımların küresel ısınma ile mücadelede yetersiz kalacağı anlaşılmış ve son yıllarda küresel ısınmanın sonuçlarına ve uyum stratejilerine odaklanan bir eğilim baş göstermeye

[308] Paris İklim Anlaşması, Giriş Paragrafı, para. 9: *"Bu Anlaşma'nın Tarafları, iklim değişikliğinin insanoğlunun ortak bir endişe konusu olduğunu ve Tarafların, iklim değişikliğinin ele alınması için eyleme geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli bireyler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet konularına yönelik sorumluluklarına saygı göstermeleri, bunları teşvik etmeleri ve dikkate almaları gerektiğini de göz önünde bulundurarak, anlaşmaya varmıştır."*

[309] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 240.

[310] IPCC, *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Part A: Global and Sectoral Aspects,* (New York: Cambridge University Press, 2014), 67 vd; Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 181.

başlamıştır[311]. Çalışmamızın temelini oluşturan göç olgusu da küresel ısınma ile uyum stratejilerinden birisi haline gelmiştir.

Çalışmamızda iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalmış veya göç etme tehlikesiyle karşı karşıya olan kişilerin mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri uyarınca konumlarından, bu kişilerin korunmasına ilişkin olarak bu kişilere sağlanabilecek hukuki statülerden, uluslararası koruma prosedürlerinden bahsedilecek ve ardından hem göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin hem de iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalan devletlere ilişkin çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Tüm bu konular, uluslararası mülteci hukuku, insan hakları hukuku ve çevre hukuku ile uygulanabilir rejimlerdeki boşluklar veya sınırlamalar kapsamında incelenecektir.

D. İklim Değişikliği ve Göç İlişkisi

Çevresel sorunlar ve iklim değişiklikleri nedeniyle göç esasen çok eski bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel sorunlar ve iklim değişiklikleri Orta Asya kavimlerini, bilhassa Türk olarak bilinen kavimleri batıya göç etmeye zorlayan ana nedenler arasında yer almaktadır[312]. Kişiler, özellikle göçebe halklar ve pastoralistler, yüzyıllardır, genellikle mevsimsel olarak, iklim koşullarında ve çevrelerinde meydana gelen değişikliklere tepki olarak hareket etmektedirler[313]. Günümüzde gelinen noktada ise, özellikle insan kaynaklı iklim değişiklikleri kişileri göç etmeye zorlayan ana nedenler arasında sayılmaktadır. Sıcaklık değişimleri, salgın hastalıklar, şiddetli kuraklık, deniz seviyesinde yükselme, tarımda verimin düşmesi, içilebilir su kaynaklarının azalması veya yok olması gibi iklimsel süreçler ve şiddetli sel, kasırga ve hortum olayları gibi ani gelişen

[311] Berlemann ve Steinhardt, "Climate Change, Natural Disasters, and Migration", 354.

[312] Erdoğan ve Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi,* 23.

[313] Frank Laczko ve Christine Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change: Assessing The Evidence*, (Geneva: International Organization for Migration, 2009), 13.

iklim olayları iklim göçünün sebepleri arasında sayılabilmektedir[314]. Ayrıca yanlış hükümet politikaları, doğal kaynakların kontrolsüz tüketimi, aşırı nüfus artışı gibi etkenler de çevresel bozulmaları ve dolayısıyla göçleri tetiklemektedir[315]. Geçmişte gerçekleşen iklim değişiklikleri nedeniyle yer değiştirmelerin çoğu, insanların felaketten kısa süre sonra geri dönebilmeleri nedeniyle kendi içlerinde meydana gelme eğilimindeyken, iklim değişikliğinin küresel ısınma ile giderek artan etkileri belirli alanları yaşanamaz hale getirmekte ve geri dönüşü zorlaştırmaktadır[316]. Ayrıca geçtiğimiz yüzyıllarda gerçekleşen çevre felaketleri genellikle doğal sebeplerle meydana gelmekte ve insanları göçe zorlamakta iken, bugün gelinen noktada insan kaynaklı sebeplerle meydana gelen antropojenik iklim değişiklikleri kişileri göçe zorlamaktadır.

İklim değişikliği nedeniyle göç, ani başlayan iklim değişiklikleri nedeniyle meydana gelebileceği gibi belirli bir süre içerisinde yavaş bir şekilde gerçekleşen iklimsel süreçlerden de meydana gelebilmektedir[317]. İklim değişikliği ve göç ilişkisi üzerine çalışan önemli yazarlardan olan Susan Martin iklim değişikliği ve göç ilişkisini incelerken iklim değişikliğini oluşturan ve insanların göçünü etkileyen dört temel sebep saymıştır[318]. Bu dört temel sebep:

- İnsanların daha kısa veya daha uzun süreler için yer değiştirmesini gerektiren doğal afetlerin yoğunlaşması;
- Tarımsal üretimi etkileyen, insanların geçim kaynaklarını ve temiz suya erişimi azaltan artan sıcaklık seviyeleri ve kuraklık;

[314] "Devletler Görmese de "İklim Mültecileri" Hızla Göç Ediyor", TRT Haber, Erişim 29 Mart, 2023, https://www.trthaber.com/haber/cevre/devletler-gormese-de-iklim-multecileri-hizla-goc-ediyor-588513.html.

[315] Emre Külüşlü, "İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu", *Public and Private International Law Bulletin*, 40/2 (2020), 1182-1183.

[316] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 5.

[317] Fırat Harun Yılmaz ve Mücahit Navruz, "Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik", *Assam Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, (2019), 260.

[318] Susan F Martin, *Managing Environmentally Induced Migration*, (2009), 356.

- Kıyı alanlarını yaşanmaz hale getiren yükselen deniz seviyesi;
- Doğal kaynaklar üzerinde çatışmaya yol açabilecek ve dolayısıyla yer değiştirmeyi hızlandırabilecek rekabet şeklinde belirtilmiştir[319].

İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşmesi beklenen yer değiştirmeler yakın geleceğin bir problemi gibi gözükse de yukarıda da belirttiğimiz gibi belirli bölgelerde iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmenin günümüzde de muhtemel olduğuna dair inandırıcı işaretler bulunmaktadır[320]. Örneğin, Bangladeş'te, şu anda deniz seviyesinden bir metreden daha az yükseklikte yaşayan 17 milyon insan kaynak ve teknoloji eksikliği nedeniyle sular altında kalma tehlikesiyle karşı karşıyayken, Kiribati ve Tuvalu'da ise yükselen deniz seviyesinin bir sonucu olarak tüm ulusun yer değiştirmesi ve devlet topraklarının olası fiziksel yok oluşuyla birlikte devlet varlığının yok oluşu da yakındır[321]. Küresel iklim değişikliği nedeniyle 2050 yılına kadar Bangladeş'in mevcut topraklarının % 11'ini kaybetmesi beklenmektedir[322].

The Washington Post 23.02.2009 tarihinde yaptığı haberde şunları belirtmektedir;

> *"Bangladeş'te, son yıllarda çevre felaketleri nedeniyle yaklaşık 12 milyon ila 17 milyon insan evlerini terk etti ve alçakta bulunan ülke gelecekte daha yoğun sellere maruz kalacak gibi görünüyor. Afrika'nın Sahra ile sınır komşusu olan Sahel bölgesindeki birçok ülkede, yaklaşık 10 milyon insan kuraklık ve kıtlıklar yüzünden göç etmek zorunda kaldı. Filipinler'de, ormansızlaşmanın bir sonucu olarak 4 milyondan fazla insan ovalardan dağlık bölgelere taşındı. Ve daha önceki bir dönemde, yaklaşık 2,5 milyon*

[319] Laczko ve Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change*, 15.

[320] IPCC, *Summary for Policymakers' in Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to the Intergovernmental Panel on Climate Change Fourth Assessment Report* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 14–15.

[321] Mc Adam ve Saul, "An Insecure Climate for Human Security?", 5, World Bank, Bangladesh: Climate Change and Sustainable Development (Report No 21104 BD, 10 October 2000), chapter 2.

[322] Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", 100.

Amerikalı, 1930'ların Dust Bowl yıllarında yaşanan kuraklık ve arazi bozulmasından sonra eko-göçmen oldu[323]*."*

Küresel iklim değişikliğinden söz ederken genel olarak Pasifik Adalarında yer alan küçük ada devletlerinden, gelişmemiş ve gelişmekte olan devletlerden ve onların yüz yüze kalacağı felaketlerden bahsediyor olsak da 2019 yılı haziran ayında başlayan ve 240 gün süren Avusturya'daki orman yangınları, 2019 yazında Avrupa'da, özellikle Belçika ve Almanya'da, bilim adamlarının doğrudan iklim değişikliğiyle bağlantılı olduğunu belirttikleri şiddetli ve benzeri görülmemiş seller nedeniyle 220 kişinin hayatını kaybetmesi, Belçika'da 2.300'den fazla kişinin yerinden edilmesi[324] gelişmiş devletlerin de bu risklerle karşılaşacağını bizlere göstermektedir. Avrupa'nın özellikle alçak kıyı kesimlerinde yer alan yoğun nüfuslu devletlerin de iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kalacağı öngörülmektedir[325].

Çalışmamızın konusunu oluşturan iklim değişikliği kaynaklı göçler, her göç olgusunda olduğu gibi gönüllü-zorunlu, kalıcı-geçici, iç-dış, uzun süreli-kısa süreli olması sebebiyle çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır[326]. İklim değişikliğinin bir sonucu olarak daha sık ve şiddetli hale gelen doğal afetler gibi çevresel felaketler nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler bir süre sonra yaşam alanlarına geri dönmekte (geçici göç) iken, deniz seviyesinin yükselmesi, kuraklık gibi sebeplerle göç etmek zorunda kalan kişilerin geri dönebilecekleri bir yaşam alanları (daimî göç) kalmamaktadır.

---

[323] "Climate Fears Are Driving 'Ecomigration' Across Globe", Shankar Vedantam, Erişim 1 Nisan, 2023, https://banabanvoice.ning.com/profiles/blogs/climate-fears-are-driving?overrideMobileRedirect=1.

[324] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 3.

[325] Tina Acketoft, "Environmentally Induced Migration and Displacement: A 21st-century Challenge", *Council of Europe Parliamentary Assembly, Committee on Migration, Refugees and Population,* Recommendation 1862, 2009, para. 4.

[326] Merve Suzan Ilık Bilben, "Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında Göç Tartışmaları", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 75 (2018), 249.

Çalışmamız bir uluslararası hukuk çalışması olduğundan çalışmamızın kapsamı iklim değişikliği nedeniyle göç ederek devlet sınırlarını aşan ve yakın gelecekte de giderek artan sayılarda aşması beklenen kişiler ile sınırlı tutulmuştur. Söz konusu sebeple iklim değişikliği nedeniyle ülke içinde göç etmek zorunda kalan kişiler detaylıca incelenmeyecek olup iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin etkisi ile meydana gelen çevre felaketleri nedeniyle devlet sınırlarını aşarak göç etmek zorunda kalan kişiler ve bu kişilere yönelik uluslararası düzenlemeler incelenecektir.

1. İklim Değişikliği Nedeniyle Göçün Uluslararası Hukukun Gündemine Girmesi

İklim değişikliği ile mücadeleye ilişkin olarak ulusal, bölgesel ve uluslararası birtakım adımlar atılmış ve bu adımlar sonucunda belirli bazı kazanımlar elde edilmiş ise de iklim değişikliği nedeniyle göç eden, göç etmek zorunda kalan ve yakın bir gelecekte göç etmesi beklenen kişileri korumaya yönelik uluslararası adımlar ne yazık ki henüz yeterli yüzeye ulaşamamıştır.

Uluslararası alandaki iklim değişikliği nedeniyle göç tartışmaları, Birleşmiş Milletler Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin 1990 yılında yayınladığı Etki Değerlendirme Raporu ile gündeme gelmiştir. Söz konusu raporda iklim değişikliğinin en büyük etkisinin yer değiştiren insan sayısı üzerinde olacağı belirtilmiştir[327]. Dünya Afet Raporu'na göre 1990'lı yıllarda her yıl iklim değişikliği kaynaklı felaketlerden yaklaşık 200 milyon insan etkilenmekte iken, 2000'li yıllara gelindiğinde bu sayı 250 milyonu aşmış durumdadır[328]. BM Genel Kurulu da 2018 yılında gerçekleştirdiği toplantısında iklim değişikliği, çevresel bozulma ve doğal afetlerin göç hareketleri ile giderek daha fazla etkileşime girdiği şeklinde uyarılarda bulunmuştur[329].

---

[327] IPCC, "Policymakers Summary", Climate Change: The IPCC Impacts Assessment W.J.Mcg Tegart, G.W.Sheldon& D.C.Griffiths (eds.), 1990, 20.

[328] "BM'den "İklim Göçü" Uyarısı: Milyonlarca Kişi Ülke Değiştirebilir… Göç Yolları Üzerindeki Türkiye Bu Durumdan Nasıl Etkilenir", Lale Elmacıoğlu, Erişim 23 Ağustos, 2023, https://www.indyturk.com/node/314876/çevre/bmden-iklim-göçü-uyarısı-milyonlarca-kişi-ülke-değiştirebilir-göç-yolları.

[329] Insight Turkey, "The Impasse of International Law on Climate-Induced Migration: Recent Developments and the United Nation's January 2020 Decision on Climate Refugees", 23/3 (2021), Erişim

2010-2019 yılları arasında yer değiştirmelere neden olan ilk üç etken sırasıyla; seller, fırtınalar ve çatışmalar şeklinde olup çatışmalar nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanların sayısı iklim değişikliğinin neden olduğu seller ve fırtınalardan sonra gelmektedir. Uluslararası Göç Örgütü'nün 2018 yılında yayınladığı rapora göre, afetler ve çevresel felaketler nedeniyle göç eden kişilere 118 ülke ev sahipliği yapmakta iken, şiddet ve çatışma ortamından kaçan insanlara ev sahipliği yapan ülke sayısı yalnızca 37'dir[330]. Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi (Internal Displacement Monitoring Cenrte – IDMC) verilerine göre 2008-2018 yılları arasında yaklaşık 265 milyon kişi iklim değişikliği kaynaklı felaketler nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır[331].

Yukarıda anlatılan tüm veriler ışığında iklim değişikliği nedeniyle göç eden insan sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğu ve ilerleyen yıllarda da bu sayının giderek artacağı göz ardı edilemez bir gerçektir. Bu nedenle iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve yakın bir gelecekte göç etmek zorunda kalması beklenen kişilerin hukuki statülerinin tanınması, bu kişilerin korunması ve uluslararası hukukta bu kişiler için yeni sözleşmeler, protokoller düzenlenerek politikalar geliştirilmesi uluslararası hukukun temel amaçlarından birisi haline getirilmelidir.

2. İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke İçi Göç

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler çoğunlukla bir devlet ülkesinin sınırını aşmak yerine kendi devlet ülkeleri içerisinde yer değiştirmektedirler. Norveç Mülteci Konseyi Ülke İçinde Yerinden Olmayı İzleme Merkezi ve İnsani İşler

14 Ağustos, 2023, https://www.insightturkey.com/articles/the-impasse-of-international-law-on-climate-induced-migration-recent-developments-and-the-united-nations-january-2020-decision-on-climate-refugees.

[330] IOM, World Migration Report 2018, (Geneva: IOM, 2018), 38.

[331] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

Koordinasyon Ofisi (OCHA), istatistiklerine göre; 2008'den bu yana dünya genelinde 318 milyondan fazla insan, yalnızca 2020'de 30,7 milyon insan sel, fırtına, deprem veya kuraklık nedeniyle zorla yerlerinden edilmiştir[332]. Bu her dakikada 58 kişinin yerinden edilmesi veya her yıl tüm Avustralya nüfusunun yerinden edilmesi ile eş değer sayıda bir orana karşılık gelmektedir[333]. 2022 yılında ise afetler ve iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişi sayısı 32,6 milyon olarak belirtilmiştir[334]. Meydana gelen büyük doğal afetlerin sıklığına ve ölçeğine bağlı olarak, göç eden kişilerin toplam sayısında bir yıldan diğerine ciddi dalgalanmalar olsa da iklim değişikliği nedeniyle göç etme konusundaki eğilim günden güne giderek artmaktadır[335].

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin İnsan Hakları Genel Sekreteri Temsilcisi Walter Kälin, doğrudan veya dolaylı olarak kişilerin yerinden edilmesine neden olabilecek beş iklim senaryosu tanımlamıştır[336]. Bunlar;

- Hidro-meteorolojik felaketler (sel, kasırga/tayfun/siklon, toprak kayması, vb.);
- Hükümetler tarafından insan yerleşimi için çok yüksek riskli ve tehlikeli olarak belirlenen bölgeler;
- Çevresel bozulma ve yavaş başlayan felaket (örneğin, su mevcudiyetinin azalması, çölleşme, tekrarlayan sel baskınları, kıyı bölgelerinin tuzlanması, vb.);
- Küçük ada devletlerinin 'batması' durumu;
- İklim değişikliği nedeniyle temel kaynakların (örneğin, su, toprak, gıda) azalmasıyla tetiklenen şiddetli çatışmalar[337] olarak belirlenmiştir.

[332] "Aid Agencies Call For Strong Agreement to Address 'Humanitarian Shocks' of Climate Change", UNHCR, Erişim 1 Nisan, 2023, https://www.unhcr.org/news/press/2009/6/4a2d0fea24/aid-agencies-call-strong-agreement-address-humanitarian-shocks-climate.html.

[333] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee" 2.

[334] "Savaş ve İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke İçinde Yerinden Edilmiş İnsan Sayısında Rekor Kırıldı", İklim Haber, Erişim 8 Ağustos, 2023, https://www.iklimhaber.org/savas-ve-iklim-degisikligi-nedeniyle-ulke-icinde-yerinden-edilmis-insan-sayisinda-rekor-kirildi/.

[335] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 1.

[336] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 4.

[337] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 4.

Antropojenik iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göçler daha çok ülke içinde güvenli olarak görülen bir alana doğru gerçekleşmektedir. Ancak günümüzde gelinen noktada sınır aşan devlet dışı göçlerde azımsanmayacak seviyelere ulaşmış durumdadır. Örnek vermek gerekirse, günümüzde Kiribati, Tuvalu, Bangladeş gibi küçük ada devletlerinin halkları iklim değişikliği nedeniyle komşu ülkeler olan Yeni Zelanda'ya ve Avustralya'ya göç etme eğilimi göstermektedirler[338].

3. İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke Dışı Göç

İklim değişikliği nedeniyle meydana gelen felaketler sebebiyle kişiler genellikle ülke içi göç etme eğilimi gösterseler de günümüzde iklim krizinin geldiği noktada milyonlarca kişi yaşam alanlarını tamamen kaybetmekte ve devlet sınırlarını aşarak göç etmektedir. Örneğin, iklim değişikliğinin en büyük etki alanının deniz seviyesindeki yükselmeler nedeniyle topraklarının tamamını kaybedeceği beklenen Pasifik'te yer alan ada ülkelerinde görülmesi beklenmekte ve bu devletlerin halklarının devlet sınırları dışına göç etmekten başka çarelerinin kalmayacağı düşünülmektedir.

İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişi sayısına ilişkin tahminler 200 milyon ile 1 milyar arasında değişmektedir. Tahminlere yönelik rakamsal farklılığın bu denli büyük olmasının en büyük nedeni ise bazı araştırmacıların iklim değişikliğinin göç üzerinde doğrudan etkilerini baz alarak tahmin yürütmeleri iken bazı araştırmacıların ekonomik, politik, sosyal sebeplerle birlikte iklim değişikliğinin göç üzerine etkisini inceleyerek dolaylı tahminler yürütmeleridir[339].

[338] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 7.

[339] Ünver, "Hukuksal ve Çevresel Boyutlarıyla İklim Mültecileri", 82.

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucu giderek artan göçlere ilişkin mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde bu kişileri koruma altına alan özel nitelikli bir düzenleme ve bu kişiler açısından tanımlanmış bir hukuki statü bulunmamaktadır. Çalışmamızın devam eden bölümlerinde bu kişilere sağlanabilecek uluslararası koruma araçlarından bahsedilecektir.

E. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişiler Bakımından Terim Karmaşası

İklim değişikliği ve iklim değişikliğinin etkisiyle gerçekleşen göç hareketlerinin yönetimi için düzenlenen çözüm önerilerinin ve ulusal, bölgesel ve uluslararası iklim çalışmaların etkili bir şekilde işleyebilmesi için öncelikle sayıları her geçen gün artan ve iklim krizinin daha da derinleşmesine yol açan iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişilerin belirli bir hukuki tanımlarının yapılması ve uluslararası koruma altına alınmaları gerekmektedir. Çünkü, iklim değişikliği nedeniyle ülke sınırlarını aşan kişiler, göç ettikleri devlet ülkelerinde yaşamlarını devam ettirmek, ülkede kalışlarını yasal hale getirmek için uluslararası koruma talep etmişlerdir.

Laczko ve Aghazarm'a göre tanım yapmak iki nedenle çok önemli kabul edilmektedir[340]. İlk olarak, nüfus hareketlerine nasıl yanıt verileceği konusunda hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların politikalarını oluşturması için; ikinci olarak, iklim değişikliği nedeniyle göç edenlere ilişkin veri ve istatistiklerin toplanmasına yardım etmek için bir tanım yapılması oldukça önemlidir[341].

Çevresel felaketler ve iklim krizi nedeniyle yer değiştiren kişi sayısı azımsanmayacak kadar çok olmasına rağmen uluslararası alanda bu kişiler için ortak olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler için "ekolojik

[340] Laczko ve Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change*, 18.
[341] Laczko ve Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change*, 18.

göçmen", "çevresel göçmen", "iklim mültecisi", "çevre mültecisi", "iklim göçmeni" gibi çeşitli ve farklı tanımlamalar yapılmaktadır[342]. İklim değişikliği nedeniyle ve çevresel nedenlerle göç etmek zorunda kalan insanları niteleyen yasal bir tanımın olmaması, bu kişileri yasal bir belirsizlik içinde bıraktığından oldukça endişe verici kabul edilmektedir[343]. İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için çözüm yolları arıyorsak öncelikle bu kişilerin statülerinin belirli tanımlarının olması ve bu kişilerin sınıflandırılması gerekmektedir.

İlerleyen alt başlıklarda uluslararası hukuk yazınında iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için en sık olarak kullanılan çevresel göçmen, çevresel mülteci ve iklim mültecisi tanımları üzerinde durularak bu tanımların bu kişiler için uygun olup olmadıkları hususu incelenecektir.

1. Çevresel Göçmen

Mültecilik statüsü yalnızca ülke dışı göçleri kapsadığından ve iklim değişikliği sonucu göç etmek zorunda kalan kişiler daha çok ülke sınırları içerisinde yer değiştirdiklerinden, Uluslararası Göç Örgütü, iklim değişikliği ve çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilere daha geniş bir pencereden yaklaşarak bu kişileri çevresel göçmenler olarak belirtmiş ve buna uygun olarak daha kapsamlı bir tanım yapmıştır[344]. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre çevresel göçmen; *"ağırlıklı olarak ani ya da kademeli gelişen çevresel değişikliklerin yaşamlarını ya da yaşam koşullarını olumsuz etkilemesinden dolayı mutat evlerinden geçici veya kalıcı süreyle ayrılmak zorunda kalan ya da ayrılmayı tercih eden ve kendi ülkelerinde ya da yurtdışında dolaşan kişi veya gruplar"* olarak tanımlanmıştır[345].

[342] Jessica B. Cooper, "Environmental Refugees: Meeting The Requirements of the Refugee Definition", *New York University Environmental Law Journal*, 6/2 (1998), 480-483.

[343] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 2.

[344] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 8.

[345] Perruchoud ve Jillyanne, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 8.

Söz konusu tanımlamaya rağmen iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin uluslararası hukuk bakımından tanınmış hukuki bir statüleri henüz bulunmamaktadır. Bunun temel nedeninin göç olgusunun karmaşık yapısı olduğunu düşünmekteyiz. Aynı zamanda iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişileri göç etmeye iten unsurun yalnızca çevre felaketi ve iklim değişikliğinden mi kaynaklandığının net bir ayrımını çizmek de oldukça zordur.

İklim değişiklikleri ani olarak gelişen iklim değişiklikleri ve daha yavaş etkisini gösteren iklim değişiklikleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kuraklık, deniz seviyesinde yükselme yavaş şekilde etkisini gösterirken seller, fırtınalar gibi aşırı hidro-meteorolojik olaylar ani şekilde etkisini göstermektedir. Ani olarak başlayan iklim değişiklikleri nedeniyle yer değiştiren insanların sayısını ve nedenlerini saptamak görece kolay olsa da iklim değişikliğinin daha yavaş başlayan etkileri yüzünden yerinden edilen insan sayısını ölçmek oldukça zordur. Bunun nedeni ise hareketi yalnızca iklim değişikliğine atfetmenin imkânsız olarak görülmesidir[346]. Bir diğer açıdan ise bu kişilerin göç hareketleri zorunluluk ve gönüllülük unsuru açısından incelendiğinde bu hususta da net bir ayrım yapılması oldukça zordur. Kanaatimize göre, iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler ekonomik bir fırsat arayışından ziyade yardım ve korunma ihtiyaçları nedeniyle göç ettiklerinden bu kişiler için göçmen teriminin kullanımı yerinde bir kullanım olmayacaktır.

2. Çevre Mültecileri/İklim Mültecileri

İklim değişiklikleri nedeniyle göç eden kişiler, söz konusu göç hareketini genellikle gönüllü bir şekilde değil, iklim koşullarının giderek zorlaştırdığı ve yaşanamaz hale getirdiği yaşam şartları sonucu zorunlu olarak gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle

[346] McAdam ve Limon, *Human Rights, Climate Change and Cross-Border Displacement,* 3.

gönüllü bir şekilde gerçekleşen göçleri ifade etmek için kullanılan göçmen teriminin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için kullanımı pek yerinde bir kullanım olmayacaktır.

İklim değişikliği ve göç ilişkisi üzerine çalışan yazarlar, bu kişilerin nitelendirilmeleri hususunda çeşitli terimler önermişlerdir. 1970 yılında Sahra Çölü'nde yaşanan kuraklıklar sonucu göç etmek zorunda kalan kişiler temel alınarak yapılan ilk tanım Worldwatch Enstitüsü'nden Lester Brown tarafından yapılmıştır[347]. Brown bu kişileri *"çevre mültecisi"* olarak nitelendirmiştir. Brown'a göre çevresel mülteciler, etraflarındaki ortam değişiklikleri nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan, refah ve geçim kaynaklarından ödün veren insanlar olarak tanımlanmıştır[348].

1980 yılında BM Çevre Programı (UNEP) uzmanı Essam El-Hinnawi tarafından da bir tanım yapılmış, iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler *"çevresel mülteciler"* olarak tanımlamış ve bu tanım, uzun süre boyunca bu haliyle akademik çalışmalarda yer almıştır. El-Hinnawi çevresel mültecileri "*varlıklarını ve yaşam kalitelerini ciddi şekilde tehlikeye atan doğal ya da insan kaynaklı belirgin bir çevresel bozulma nedeniyle geleneksel yaşam alanlarını geçici veya kalıcı olarak terk etmek zorunda kalan kişiler"* olarak tanımlamıştır[349]. Brown ve El-Hinnawi'nin çevresel bozulmalar ve iklim nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için "mülteci" terimini kullanmaları uluslararası akademik yazında tartışmaları beraberinde getirmiştir[350]. Bunun en önemli nedeni ise ilk bölümde "Göç ve Sığınma Hukukuna İlişkin Uluslararası Düzenlemeler; 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi" başlığı altında detaylı olarak bahsettiğimiz

[347] Şeyma Karameşe, "İklim Değişikliği Mültecileri'nin Birleşmiş Milletler ve Türkiye'den Bekledikleri Yasal Düzenlemeler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23/4 (2021), 135; Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 60.

[348] "Who Are Environmental Refugees", Jus Corpus Law Journal, Erişim 30 Mart, 2023, https://www.juscorpus.com/environment-refugees-and-recognizing-their-long-due-rights/.

[349] Essam El-Hinnawi, *Environmental Refugees,* (Nairobi: United Nations Environment Programme,1985), 4.

[350] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 83.

ve ilerleyen bölümlerde de bahsedeceğimiz üzere mülteciliğin insan kaynaklı zulümler ile sınırlandırılmış bir hukuki statü olmasından ileri gelmektedir.

Uluslararası hukukta iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için uzlaşmaya varılmış ortak bir tanım bulunmadığından, çalışmamız boyunca farklı tanımlar üzerinde durulacaktır. Ancak kanaatimizce iklim değişikliği nedeniyle göçlerin zorunlu olması, tüm çevresel sorunların bu kapsamda ele alınmayarak belirli bir kapsamın çizilebilmesi için "iklim mültecisi" tanımının kullanımı çok daha yerinde bir kullanım olmaktadır. İlerleyen bölümlerde iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin olarak mülteci teriminin kullanımının uygun olup olmadığı üzerinde durulacaktır.

F. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi Kapsamında Değerlendirilmesi

1. Mülteci Teriminin Kapsamı

İklim değişiklikleri nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler bazı yazarlarca "iklim mültecileri" ve "çevre mültecileri" şeklinde tanımlanmış olsalar da bu kişiler 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci değillerdir. Çalışmamızın ilk bölümünde 1951 Cenevre Sözleşmesi ile uluslararası hukukta mülteci olma kriterlerinin belirlendiğinden bahsetmiştik. 1951 Cenevre Sözleşmesi yalnızca insan kaynaklı zulmü kriter olarak kabul eden bir mülteci tanımlaması yapmaktadır.

1951 Cenevre Sözleşmesi'nde zulüm nedenleri, ırk, din, uyruk, siyasi görüş veya belirli bir sosyal gruba mensubiyet olmak üzere tahdidi olarak sayılmıştır. Her ne kadar yükselen deniz seviyesi, deniz seviyesinin yükselmesinin etkisiyle tatlı sularda ve toprak

parçalarında meydana gelen tuzlanma[351], sıklaşan fırtınalar, depremler ve sellerin insanları yerlerinden edebileceği ve ekosistem açısından zararlı etkilere sahip olabileceği kabul edilse de ulusal ve uluslararası hukukta yüklendiği anlam uyarınca bu sebepler zulüm teşkil etmemektedir[352].

1951 Cenevre Sözleşmesi, sığınma talebinde bulunacak kişileri zulüm korkusu etrafında topladığından, temel insan hakları tehlike altında olan insanların sığınma talebinde bulunamadıkları bir düzen karşımıza çıkmaktadır[353]. Bu nedenle, bazı yazarlarca iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler açısından kullanılan "iklim mültecisi", "çevre mültecisi" terimlerinin anlamı, hukuk ve uygulama bağlamında tamamen belirsizdir[354]. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, iklim mültecisi terimi mevcut hiçbir uluslararası antlaşma kapsamında yer almadığından iklim mültecisi kavramının hukuki anlamda bir geçerliliği olmayıp yalnızca tanımlayıcı bir açıklama olarak kalmaktadır[355]. Bu durumda iklim değişikliğinin yarattığı çevresel afetler, tarım arazisinin azalması, kıtlık gibi nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanlara 1951 Cenevre Sözleşmesi tarafından bir koruma sağlanamayacaktır. Halbuki mültecilik statüsü başlangıçta, kişinin insan haklarının ihlal edildiği yerlerden kaçarak insan onuruna uygun yaşam sağlayabileceği yerlere giderek bir hayat kurmasını sağlayan bir kurum olarak doğmuştur[356].

2. İklim Değişikliği Zulüm Olarak Değerlendirilebilir Mi?

Ülke sınırlarını aşarak tabiiyetinde bulunduğu devlet sınırlarını terk eden kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi uyarınca mülteci olarak değerlendirilebilmeleri için bu kişilerin

[351] Sedat Karaman ve Zeki Gökalp, "Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri", *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3/1 (2010), 64.

[352] Mc Adam ve Saul, "An Insecure Climate for Human Security?", 8.

[353] Konyalı, *Sığınma Hakkı*, 120.

[354] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 3.

[355] Coşkun Yağan, "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", 110.

[356] Saraçlı, *"Uluslararası Hukuk"*, 103.

zulüm görecekleri konusunda korku ve endişe duyması gerekmektedir[357]. Zulüm kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde tanımlanmamış, yorumlanması esnek bırakılmıştır. Bu bağlamda iklim değişikliğinin bir zulüm olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu husus 2009 yılında Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin önüne gelen bir davada ele alınmıştır. Davaya konu olayda, Kiribati[358] vatandaşı bir kişi, iklim değişikliklerinin ülkesini olumsuz etkilediğini ve yakın bir gelecekte ülkesinin tamamen yaşanamaz hale gelmesinin muhtemel olduğunu belirterek Avustralya'nın kendisine 1965 Avustralya Göç Yasasının 65. Bölümü uyarınca koruma (Sınıf XA) vizesi vermesini talep etmiştir[359]. Avustralya hükümeti, davaya konu koruma (Sınıf XA) vizesini yalnızca 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak değerlendirilen kişilere vermektedir. Daha açık bir ifadeyle, başvurucu, mahkemeden kendisine 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamı dışında kalan nedenlerle mülteci statüsü verilmesini talep etmiştir.

Başvurucu her ne kadar iklim değişikliğinin hali hazırda zulüm olarak değerlendirilmediğini bildiğini ifade etmişse de iklim değişikliğinin, çoğunluğu tarım ile uğraşan Kiribati halkını ekonomik açıdan zorluğa düşürmesi, halkın geçimlerini sağlayamamaları sonucu yaşamlarını tehdit etmesi gibi nedenler göz önünde bulundurularak bir çeşit zulüm olarak değerlendirileceğini iddia etmiştir[360]. Mahkeme, başvurucunun iddialarını değerlendirerek Avustralya ve diğer gelişmiş ülkelerin, sera gazı salımlarından dolayı çevreye verdikleri zarar sonucu oluşturdukları iklim değişikliğini, zulüm kapsamına almaya yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur[361]. Mahkeme, gelişmiş devletlerin sera gazı salımı ile çevreyi kirlettiklerinin yadsınamaz bir

[357] Ekşi, "İklim Mültecileri", 30-31.

[358] Kiribati'nin fiziksel durumundan çalışmamızın ilerleyen bölümü, "İklim Mülteciliği İçin Önemli Bir Dava: Ioane Teitiota V. Yeni Zelanda" başlığı altında detaylı olarak bahsedileceğinden burada değinmeden geçiyoruz.

[359] Detaylı Bilgi için bkz. Esra Molu, "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin İklim Değişikliklerinin Kiribati Vatandaşına Mülteci Statüsü Kazandırmayacağına İlişkin 10 Aralık 2009 Tarihli Kararı", *İKÜHFD*, 10/1 2011, 225-238.

[360] Molu, "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin Kararı", 231.

[361] Molu, "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin Kararı", 237.

gerçek olduğunu kabul etmekle beraber gelişmiş devletlerin diğer ülkelerin vatandaşlarına ırk, din, tabiiyet ve sosyal gruba mensubiyet nedeniyle zulmetme ve zarar verme iradesi içerisinde olduklarının düşünülemeyeceğini belirtmiştir[362]. Mahkeme'ye göre sera gazı salımı yapan devletler bu durum nedeniyle sorgulanabilirler ve bazı yaptırımlara mecbur bırakılabilirler. Ancak devletler sırf sera gazı salımı yaptıklarından dolayı etkilenen devletlerin vatandaşlarına mülteci statüsü vermeye zorlanamazlar. Aynı zamanda, mahkemeye göre haklı korku nedeni olan zulmün ayrımcılık içeren bir öğesi olmalı ve zulüm 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde sayılan ırk, din, tabiiyet ya da belirli bir sosyal gruba mensubiyet nedeniyle meydana gelmelidir[363].

3. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Eden Kişiler Belirli Bir Sosyal Grup Oluşturabilirler Mi?

İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler yukarıda sayılan ırk, din, tabiiyet, siyasi görüş veya belirli bir sosyal gruba mensubiyet yüzünden zulüm görecekleri şeklindeki beş şartı taşımıyor olsalar da literatürde kimi yazarlar, iklim değişikliğinin kırılganlıkları artırabileceğini, iklim değişikliklerinin de bir tür zulüm olarak değerlendirilebileceğini ve bu zulme maruz kalan kişilerin sosyal gruba mensubiyetin içerisine dahil edilebileceğini savunmaktadır[364]. McAdam ve Saul ise mülteci olma kriterleri arasında yer alan sosyal gruba mensubiyetin değişmez bir özellik olduğundan bahisle iklim değişikliğinin etkisiyle göç etmek zorunda kalan kişiler ile arasında bağlantı kurmanın oldukça zor olduğunu savunmaktadır[365]. Avrupa Birliği tarafından göç ve iltica edenlerin statüsüne dair kabul edilen Nitelendirme Yönergesi, sosyal gruba mensubiyet ile anlaşılması gerekenin "kendi çevresini koruyacak siyasi güce sahip olmayan kişiler" olduğunu açık bir şekilde belirterek, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri, siyasi bir durum ile karşı karşıya kalmamaları sebebiyle kapsam dışında bırakmıştır[366].

---

[362] Molu, "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin Kararı", 237.

[363] Molu, "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin Kararı", 237.

[364] Laczko ve Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change*, 398.

[365] Mc Adam ve Saul, "An Insecure Climate for Human Security?", 8.

[366] AB, 29 Nisan 2004 tarihli ve 2004/83/CE sayılı Direktif.

İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin belirli bir sosyal grup oluşturup oluşturmayacağı konusu 2000 yılında Tuvalu vatandaşları tarafından Yeni Zelanda mahkemelerinde mülteci statüsü elde etmek için açılan bir davada ele alınmıştır. Dava konusu olaya geçmeden önce Tuvalu'nun fiziki yapısından kısaca bahsetmek gerekirse; Tuvalu, Büyük Okyanus'ta dokuz adet mercan adasından oluşan ve 2050 yılı gibi yakın bir gelecekte tüm adalarının sular altında kalması beklenen bir ada ülkesidir[367]. Tuvalu aynı zamanda en az nüfusa sahip BM üyesi devlettir[368].

Anne, baba ve beş çocuktan oluşan ve hali hazırda Yeni Zelanda'da yaşamakta ve çalışmakta olan Tuvalu vatandaşı bir aile, Tuvalu'da giderek kötüleşen iklim şartlarının yaşamlarını tehdit ettiği, ülkelerine geri dönmelerinin mümkün olmadığı gibi sebeplerle mülteci kotasına alınmaları için Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii 'ne başvuruda bulunmuşlardır[369]. Başvuruda, başvurucu kişilerin avukatı, başvuruculaların sosyo-ekonomik durumlarının düşük olması nedeniyle bir sosyal grup oluşturduklarını ve Tuvalu'ya gönderilmeleri halinde zulüm göreceklerini, bu nedenle mülteci statüsü almaları gerektiğini savunmuştur[370]. Ancak itiraz mercii bu değerlendirmeye katılmamış, tüm Tuvalu vatandaşlarının başvurucular ile aynı konumda olduğunu, tüm halkın iklim değişikliklerinin olumsuz etkileri ile karşı karşıya kaldığını ve başvurucunun herhangi bir sosyal grubun üyesi olması nedeniyle kimler ve neler tarafından zulüm gördüğünün saptanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir[371].

[367] "Tuvalu", Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, Erişim 20 Ekim, 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Tuvalu.

[368] "Tuvalu".

[369] Detaylı Bilgi İçin Bkz. Nuray Ekşi, "Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii'nin Ekonomik ve Çevresel Faktörler Sebebiyle Mülteci Statüsünün Kazanılamayacağına İlişkin Kararı", *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 10/1 (2011), 219-224.

[370] Ekşi, "Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii'nin Kararı", 223.

[371] Ekşi, "Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii'nin Kararı" 223-224.

4. Mülteci Terimi Genişletilebilir Mi?

1951 Cenevre Sözleşmesi II. Dünya Savaşı döneminin şartları itibariyle silahlı çatışmalar kaynaklı zulme odaklanmış ve silahlı çatışmalardan kaçan kişilere koruma sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Günümüzde gelinen noktada, 1951 Cenevre Sözleşmesi ile belirlenen mülteci olma kriterleri, doğal afetler, iklim kaynaklı çevresel bozulmalar gibi nedenlerle bulundukları ülkeyi terk ederek başka devletlerde sığınma arayan kişileri koruma hususunda yetersiz kalmaktadır.

1951 Cenevre Sözleşmesi ırk, din, uyruk, siyasi görüş veya belirli bir sosyal gruba mensubiyete dayalı haklı nedenlere dayanan zulüm korkusundan kaçan insanları korumak ve bu kişileri mülteci olarak nitelendirmek üzere inşa edilmiş olmasına rağmen 1969 tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi ve 1984 Cartagena Bildirisi gibi bölgesel nitelikteki sözleşmeler ile mülteci teriminin kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır[372]. 1969 Tarihli Afrika Birliği Örgütü Sözleşmesi'nde *"kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar"* nedeniyle zulüm görme tehlikesi altındaki kişilerin mülteci sayılabileceği belirtilmiştir. Bu durum çevresel bozulmalar ve iklim değişikliğinin de kamu düzenini bozan olaylar içerisine alınarak değerlendirilmesine imkân vermektedir[373]. 1984 Cartagena Bildirisi'nde şiddet, insan hakları ihlalleri, iç çatışmalar, dış saldırı ve kamu düzenini ciddi biçimde bozan başka olaylardan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan kişilere mülteci statüsü tanınabileceği belirtilmiştir[374]. 1984 Cartagena Bildirisi'nde "başka olayların" kapsamında çevresel felaketler ve iklim değişikliği de sayılarak mülteci tanımı kapsamına iklim mültecileri dahil edebilir. Ancak, ne yazık ki söz konusu her iki sözleşmenin de uluslararası anlamda bir bağlayıcılıkları mevcut değildir. Bunun yanında iki sözleşmede de kamu düzenini bozan olaylardan bahsedilmekle birlikte açık bir şekilde

[372] Laczko ve Aghazarm, *Migration, Environment and Climate Change*, 397; "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, "Güvenli Bölge" ve Geri Göndermeme İlkesi", Esin Bozovalı, Erişim 23 Nisan, 2023, https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/.

[373] Yılmaz ve Navruz, "Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik", 262.

[374] Bkz. 20-22.

çevresel bozulmalar ve iklim değişikliği sözleşmelerin kapsamına alınmamaktadır. Söz konusu nedenlerle bu sözleşmelerin iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilere açık bir şekilde koruma sağlamadığı şeklinde bir yorum getirilebilir.

Saraçlı, siyasal görüşleri nedeniyle haklı zulüm korkusu yaşayan bir kişi ile yeterli gıdaya ulaşamayan ve doğal afetler sebebiyle bulunduğu yerde yaşaması mümkün olmayan kişilerin zorunluluk hali içerisinde bir öncelik değerlendirilmesi yapılamayacağını, kişilerin seller veya doğal afetler gibi sebeplerle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmaları durumunda da mülteci olarak nitelendirilmeleri gerektiğini ifade etmektedir[375].

McAdam ise iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak kabul etmenin önünde birtakım engeller bulunduğunu belirtmektedir[376]. Söz konusu engeller şu şekilde özetlenebilmektedir: iklim değişikliği nedeniyle göçün daha çok ülke içinde gerçekleşmesi; iklim değişikliğinin göçü tek başına etkileyen faktör olmaması, daha ziyade çatışma, insan hakları ihlalleri, yoksulluk, siyaset gibi etkenlerle birleşerek göçe neden olması; iklim değişikliği ve afetler şeklinde tek bir nedene odaklanmanın mevcut sözleşme ile koruma altında olan kişilere ilişkin korumayı zayıflatması; halihazırda mevcut sözleşmeyi uygulama yönünde politik isteksizlik mevcutken sözleşmenin genişletilmesi halinde iradenin iyice azalacağıdır[377]. McAdam, sözleşmenin iklim mültecilerini de içerisine alacak şekilde genişletilmesi yerine önleyici önlemlerin alınması gerektiğini bunun içinde devletlerin iklim değişikliği ve afetler nedeniyle gelecekte oluşacak yer değiştirmeleri önlemek için, afet riskinin azaltılması, iklim değişikliğine uyum politikalarının geliştirilmesi, gönüllü göç ve insani vize fırsatlarının artırılması gerektiğini savunmaktadır[378].

[375] Saraçlı, *"Uluslararası Hukuk"*, 104.
[376] "Seven Reasons the UN Refugee Convention Should Not Include 'Climate Refugees".
[377] "Seven Reasons the UN Refugee Convention Should Not Include 'Climate Refugees".
[378] "Seven Reasons the UN Refugee Convention Should Not Include 'Climate Refugees".

Kanaatimizce, günümüzde gelinen noktada iklim değişikliği, ekolojik sorunlar, ekonomik düzensizlikler gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişiler mülteci olmaya ve mülteci olma statüsünü değişikliğe uğratmaya adaydır ve bu kişiler için acilen bir koruma sağlanması gerekmektedir [379]. Aksi takdirde tüm dünya önlenemez bir göç akınıyla karşı karşıya kalacaktır.

G. BMMYK'nın İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Konusuna Yaklaşımı

BMMYK, çatışma ve zulüm nedeniyle yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan kişileri kurtarmaya, bu kişilerin haklarını korumaya ve bu kişilere yeniden güvenli bir gelecek kurmaya ilişkin çalışmalar yapan uluslararası bir kuruluştur[380]. BMMYK ilk olarak 1950 yılında II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan kişilere yardım etmek amacıyla kurulmuştur[381]. Sonrasında BMMYK'nin çalışma alanı genişlemiş, dünya genelinde evlerini terk etmek zorunda kalan mültecileri, yerinden edilmiş kişileri ve vatansız kişileri koruma konusunda faaliyet göstermeye başlamıştır. BMMYK, dünya genelinde mültecilere yardım etme ve onları koruma konularında aktif rol üstlenmektedir[382]. Bugün, BMMYK, 137 farklı ülkede faaliyet göstermektedir[383].

BMMYK, iklim değişikliği ve göç ilişkisi ile ilgili olarak yapmış olduğu açıklamalarda, iklim değişikliğinin, şimdiye dek işleyen süreçleri anlamak ve insan faaliyetinin etkisini azaltmak amacıyla bilimsel yönlerine odaklanıldığını ancak günümüzde gelinen noktada iklim değişikliğinin insani sorun ve zorluklara yol açmasının göz ardı edilemeyeceğini, bu nedenle iklim değişikliğinin kendisinin de iştigal alanına girdiğini kabul etmiştir[384]. Ancak BMYYK, iklim değişikliği, doğal kaynakların azalması, küresel ekonomik

[379] Bozkurt, *Avrupa Birliği Politikaları*, 45.
[380] "About UNHCR", UNHCR, Erişim 8 Haziran, 2023, https://www.unhcr.org/about-unhcr.
[381] "About UNHCR".
[382] "About UNHCR".
[383] "About UNHCR".
[384] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 1.

yavaşlama ve çatışmaların birbirini tetiklediğini ve göçleri kategorize etmenin giderek zorlaştığını da açıklamalarına eklemiştir[385]. Tüm bunların yanı sıra, BMMYK, halihazırda mevcut siyasi mülteci sayısının kendi kapasitesinin oldukça üzerinde olduğunu, yeni bir mülteci kategorisinin oluşturulması halinde bu kişiler ile baş etmesinin oldukça zor olduğunu da belirtmiştir[386].

H. İklim Mülteciliği İçin Önemli Bir Dava: Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda

Güney Pasifik'te yer alan bir ada ülkesi olan Kiribati devletinin vatandaşı olan Ioane Teitiota'nın Yeni Zelanda'ya yaptığı sığınma başvurusu iklim değişikliğinin etkilerinden dolayı sığınma hakkı arayan bir kişinin şikayetine ilişkin ilk kararlardan olması ve aynı zamanda BM İnsan Hakları Komitesi'nin bu dava kapsamında iklim ve göç ilişkisini insan hakları ihlali bağlamında ele alması nedeniyle çalışmamız açısından oldukça önemlidir.

Bu bağlamda aşağıda yer alan alt başlıklarda sırasıyla Ioane Teitiota'nın Yeni Zelanda Göçmen ve Koruma Mahkemesi'ne,[387] Yeni Zelanda Auckland Temyiz Mahkemesine[388] ve son olarak da BM İnsan Hakları Komitesi'ne[389] yaptığı başvurular incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Kiribati'nin fiziksel durumundan ve iklim değişikliği nedeniyle yüz yüze kaldığı ve yakın bir gelecekte kalacağı problemlerden bahsedilecektir.

---

[385] "Conflicts Fuelled by Climate Change".

[386] "Climate Refugees in Political Pass-The-Parcel", Megan Rowling, Erişim 28 Kasım, 2023, https://www.reuters.com/article/us-climate-refugees/climate-refugees-in-political-pass-the-parcel-idUKL1084229020080313/.

[387] AF (Kiribati) [2013] NZIPT 800413 (25 June 2013), Erişim 27 Ocak, 2024, http://www.nzlii.org/nz/cases/NZIPT/2013/800413.html.

[388] Ioane Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business Innovation and Employment, SC 7/2015, (20 July 2015), Erişim 27 Ocak, 2024, https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2015/20150720_2015-NZSC-107_judgment.pdf.

[389] Human Rights Committee, CCPR/C/127/D/2728/2016, 23 September, 2020.

1. Kiribati'nin Fiziksel Durumu

Kiribati ya da resmi adıyla Kiribati Cumhuriyeti, Pasifik Okyanusunda Ekvator kuşağında yer alan, hiçbir devlet ülkesi ile kara sınırı bulunmayan, Okyanusya'da yer alan takımadalardan oluşan bir ada ülkesidir[390]. Bu ada ülkesinin toprakları denizden yalnızca üç dört metre yukarıda bulunmaktadır ve 2050 yılı gibi yakın bir gelecekte deniz seviyesindeki yükselmeler nedeniyle adanın tüm topraklarının sular altında kalması beklenmektedir[391]. Nitekim, geçmişte, 1999 yılında, Kiribati'nin iki adası Tebua Tarawa ve Abanuea sular altında kalarak yok olmuştur[392].

Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre, Kiribati dünyanın en düşük kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılasına sahiptir[393]. Adanın nüfusunu balıkçılık, ağaç bitkileri, hindistan cevizi ağaçları gibi doğal kaynaklara bağlı olarak yaşayan yerli halklar oluşturmaktadır[394]. Deniz seviyesinin giderek yükselmesi yerli halkın temiz suya erişimini ve tarım arazilerinin kullanılmasını giderek zorlaştırmaktadır. Kiribati'de şimdiden temiz suya erişim konusunda sıkıntılar mevcuttur. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, günlük tüketilmesi gereken temiz su miktarı kişi başı 50-60 litre olması gerekmekteyken Kiribati'de yaşayan halkın günlük temiz su tüketimi yetersiz altyapının da etkisiyle 50 litrenin altına düşmüş durumdadır[395]. Ayrıca, deniz seviyesi yükselmesinin bir çıktısı olarak meydana gelen çarpık kentleşme ve altyapı eksikliği gibi nedenlerle Kiribati'de sanitasyon problemleri baş göstermeye başlamıştır[396]. Kiribati'de

[390] "Kiribati", İnsamer, Erişim 26 Aralık, 2023, https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-kiribati/.

[391] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[392] "Pacific Atlantis: First Climate Change Refugees", John Vidal, Erişim 6 Haziran, 2023, https://www.theguardian.com/environment/2005/nov/25/science.climatechange.

[393] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[394] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[395] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[396]Sibel Safi, "Ioane Teitiota Kiribati/Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22/2 (2020), 525.

bulunan evlerin yalnızca %20'sinin kanalizasyon sistemi bulunmakta, evlerin %64'ü kanalizasyon sistemi olmadığından tuvaletlerini kullanamamaktadır[397].

Yükselen deniz seviyesi, giderek zorlaşan yaşam koşulları Kiribati vatandaşlarını başka devlet ülkelerine göç etmeye zorlamaktadır.[398] McAdam'a göre de Kiribati tamamen yok olma tehdidi ile karşı karşıya olan ülkeler arasında en büyük nüfusa ve nüfus artış hızına sahip olan ülkedir ve Kiribati'nin yüksek arazilerinin neredeyse hiç olmaması sebebiyle ülke içi göçlere imkân tanımamaktadır[399].

2. Davaya Konu Olayın Özeti ve Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi Kararı

Başvurucu Ioane Teitiota, Kiribati Adaları'nın başkenti olan Güney Tarawa'da ailesiyle birlikte yaşayan Kiribati vatandaşı bir kişidir. Ioane Teitiota ve eşi 2007 yılında Yeni Zelanda'ya taşınmışlar ve orada üç çocukları olmuştur. Teitiota ailesinin hiçbir ferdi Yeni Zelanda kanunları uyarınca Yeni Zelanda vatandaşlığına sahip değillerdir. Ailenin 2010 yılında oturma vizelerinin süresi dolmuş ve Kiribati'ye dönmeleri gerekmiştir[400]. Oturma vizesinin süresinin dolmasının ardından yasa dışı olarak bir süre ülkede kalan Ioane Teitiota, 2013 yılında sınır dışı edilmemek için Yeni Zelanda Göç Yasası'nın 5. bölümü uyarınca Yeni Zelanda'ya sığınma başvurusunda bulunarak kendisine mülteci statüsü verilmesini talep etmiştir[401]. Teitiota'nın sığınma başvurusu bir Mülteci Koruma Görevlisi tarafından reddedilmiştir. Bu durumun ardından başvurucu Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi'ne itirazda bulunmuştur.

---

[397] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 8.

[398] IPCC, *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Part A: Global and Sectoral Aspects*, (New York: Cambridge University Press, 2014), 20.

[399] Jane McAdam, "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", *International Journal of Refugee Law*, 23/1 (2011), 8-9.

[400] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[401] "Immigration Act 2009", New Zealand Legislation, Erişim 27 Ocak, 2024, https://www.legislation.govt.nz/act/public/2009/0051/latest/whole.html.

Başvurucu, yapmış olduğu sığınma başvurusunda Tarawa'da gündelik hayatın iklim nedeniyle oldukça zorlaştığını, iklim değişikliği sebebiyle deniz seviyesinin yükseldiğini, tatlı su kaynaklarına erişimin zorlaştığını, şiddetli arazi anlaşmazlıklarına neden olan yaşanabilir alan kıtlığının yaşandığını, yaşadığı bölgede hayati tehlikesinin bulunduğunu, devletin bunu önleyecek gücünün olmadığını ve devletin pozitif yükümlülüğü olan yaşama hakkını koruyamadığını, ülkesi olan Kiribati'ye döndüğü takdirde onarılamaz bir zarar riskinin meydana geleceğini belirtmiştir.

Başvurucu, Kiribati'nin başkenti olan Güney Tarawa'nın bir köyünde eşinin ailesi ve kendi ailesiyle birlikte aynı çatı altında tek bir evde yaşamaktadır. Ailenin yaşadığı ev müstakildir ve zemin seviyesinde bulunmaktadır. Evin elektrik ve suyu mevcut olmasına rağmen kanalizasyonu yoktur. Başvurucunun yaşadığı köyde şimdiden ekinlerin çoğu yok olmuş ve temiz içme suyu kalmamıştır. Ülkede tatlı suya erişim zordur, ekip biçilecek verimli bir arazi de bulunmamaktadır. Başvurucu ve ailesinin en önemli geçim kaynakları balıkçılık ve tarım olduğundan ülke kendileri için yaşanılamaz bir hal almıştır. Başvurucu iklim değişikliğinin etkilediği tüm bu fiziksel ve sosyal durumların incelenerek Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi'nden kendisine mülteci statüsünün verilmesini talep etmiştir.

Ioane Teitiota'nın itirazı 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak değerlendirilemeyeceği için Göçmenlik ve Koruma mahkemesi tarafından reddedilmiş, başvurucuya mülteci statüsü verilmemiş ve başvurucu sınır dışı edilmiştir. Başvurucu ret kararının ardından itiraz izni için Yüksek Mahkemeye başvurmuş, Yüksek Mahkeme'nin itiraz izni vermemesi üzerine başvurucu Yeni Zelanda Auckland Temyiz Mahkemesi'ne mülteci statüsünün tanınması için başvuru yapmıştır.

3. Yeni Zelanda Auckland Temyiz Mahkemesi Kararı

Başvurucu, Yeni Zelanda Auckland Temyiz Mahkemesi'ne yaptığı başvuruda Göçmenlik ve Koruma Mahkemesi'ne sunmuş olduğu delillere ek olarak Tarawa'da çıkan yerel haberlere yer vermiş, Tarawa'da bir geleceğinin olmadığını, devletin gelmek üzere olan problemleri önleyecek gücünün bulunmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda başvurucu, ailesi ile Kiribati'de ülke içerisinde nereye giderlerse gitsinler aynı sorunların baş gösterdiğini, Kiribati'de yüksek arazilerin bulunmadığını, söz konusu nedenlerle ülke içi göçün gelinen noktada mümkün olmadığını belirtmiştir.

Yeni Zelanda Auckland Temyiz mahkemesi, başvuru sahibinin 1951 Cenevre Sözleşmesi ve İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi kapsamında mülteci veya koruma altındaki kişi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini incelemiş, incelemeyi gerçekleştirirken Birleşmiş Milletler kuruluşları ve uzmanlar tarafından yazılmış akademik makaleler de dahil olmak üzere, başvurucu tarafından sunulan birçok destekleyici belgeyi birlikte değerlendirmiştir.

Mahkeme, aslında başvurucunun iddialarını inandırıcı bulmuş olmasına rağmen başvurucunun Kiribati'ye dönmesi halinde objektif olarak 1951 Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde gerçek bir zulüm riski ile karşı karşıya olmadığı sonucuna varmıştır. Başvurucunun durumunun Kiribati'deki diğer tüm kişilerden somut olarak farklı olduğuna dair de hiçbir kanıt yoktur. Aynı zamanda, mahkeme, Kiribati Cumhuriyeti'nin, vatandaşlarını çevresel bozulmanın etkilerinden korumak için, elinden geldiğince adımlar atmadığına dair hiçbir kanıt olmadığına da karar vermiş ve devletin pozitif yükümlüklerini yerine getirmemesinden kaynaklı zulüm riski olduğuna ikna olmamıştır. Bununla birlikte, Mahkeme, birçok durumda çevresel değişimden ve doğal afetlerden etkilenen kişileri 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamına sokmazken, bu kişilerin nitelendirilmesi hususunda hiçbir katı kural veya karinenin bulunmadığını

değerlendirmiştir[402]. Mahkeme, bu tarz durumlarda somut olayların belirli özelliklerinin incelenmesi gerektiğini ve mevcut düzenlemelerin somut olaylara uygulanabilirliğinin aranması gerektiğini bildirmesine rağmen mevcut olayda başvuru sahibi için koşulların oluşmadığı görüşüne yer vermiştir[403].

4. BM İnsan Hakları Komitesi Kararı

Ioane Teitiota, Yeni Zelanda mahkemelerinin ret kararının ardından, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetlemekle görevli BM İnsan Hakları Komitesi'ne, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi m. 6'da yer alan yaşam hakkının ihlal edildiği iddiası ile bireysel başvuruda bulunmuştur[404]. Yeni Zelanda, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ek ihtiyari protokole taraf olduğundan ve başvurucunun iddiası varsayımsal bir zarar nedeniyle değil gerçek bir zarar nedeniyle yaşam hakkının ihlaline ilişkin olduğundan[405] Komite, Ioane Teitiota'nın başvurusunu kabul edilebilir bulmuş ve başvuruyu incelemeye başlamıştır[406].

Komite, iklim değişikliğinin, çevresel bozulmaların ve sürdürülebilir olmayan kalkınmanın BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m. 6'da yer alan yaşam hakkının ihlaline yol açabileceğini ve devletlere geri göndermeme hususunda sorumluluk yükleyebileceğini kabul etmekle birlikte mevcut başvuruda Kiribati açısından durumun henüz bu sınıra ulaşmadığını belirtmiş ve Ioane Teitiota'nın başvurusunu reddetmiştir[407]. Komite, Kiribati'nin iklim değişikliği ve çevresel felaketler nedeniyle 10-15 yıl gibi

[402] Ioane Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business Innovation and Employment, para. 13.

[403] Safi, "Ioane Teitiota Kiribati/Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı", 509-540.

[404] "İklim Mülteciliği ve Teitiota Kararı", Mehmet Mücteba Göktaş, Erişim 8 Ağustos, 2023, https://iklimadaleti.org/2020/05/12/iklim-multeciligi-ve-teitiota-karari-mehmet-mucteba-goktas/.

[405] "A Significant Opening; On The HRC's Groundbreaking First Ruling in The Case Of a 'Climate Refugee'" Benedik Behlert, Erişim 1 Kasım, 2023, https://voelkerrechtsblog.org/de/a-significant-opening/.

[406] Mehtap Kayğusuz Akbay, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23/1 (2021), 224

[407] "The Case Of a 'Climate Refugee".

yakın bir gelecekte yaşanamaz hale geleceğini kabul etmekle birlikte söz konusu 10-15 yıl içerisinde ulusal, bölgesel ve uluslararası çabalar ile Kiribati'deki iklim değişiklikleri ve çevresel bozulmalar için tedbirler alınarak durumun Kiribati vatandaşları için iyileştirilebileceği yorumunda bulunmuştur[408].

Kanaatimize göre, tüm ilerici yorumlarına ve muhalefet şerhlerine rağmen Komite, Teitiota başvurusunda, devletlerin egemenliğinden yana bir tutum takınmıştır[409]. Ancak Komite, iklim değişikliğinin oluşturduğu olumsuz çevresel koşullar nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korumadan tamamen yoksun olmadıklarını ve uluslararası hukukta koruma mekanizmalarına başvurma yollarının da açık olduğunu belirtmiştir[410]. Nitekim, BM Mülteciler Yüksek Komiseri Flippo Grandi, Dünya Ekonomik Forumu'nda yaptığı açıklamada; Komite'nin kararının iklim değişikliği ve çevresel felaketler nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin uluslararası korumayı hak ettiği, bu durumun devletler üzerinde geniş etkilerinin bulunduğu anlamına geldiğini belirtmiştir[411].

Komite'nin kararları her ne kadar bağlayıcı olmasa da davaya konu kararda Komite'nin iklim değişikliği ve geri göndermeme konusundaki görüşleri uluslararası hukuk ve uluslararası toplum açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte, uluslararası hukukta "iklim mülteciliği" hususunu ele alan ilk karar olması nedeniyle çalışmamız açısından da oldukça önemlidir. Komite'nin iklim değişikliği ve göç ile ilgili kararı sonrası yakın bir gelecekte devletlerin iklim değişikliği ve zorunlu göç hususunda içerik veya yorum değişiklikleri yoluyla uluslararası anlaşmalar da dahil olmak üzere düzenlemelerini değiştirmeleri beklenmektedir[412].

---

[408] "Climate Refugees Cannot be Forced Back Home", Jane McAdam, Erişim 4 Kasım, 2023, https://www.smh.com.au/environment/climate-change/climate-refugees-cannot-be-forced-back-home-20200119-p53sp4.html.

[409] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

[410] "The Case Of a 'Climate Refugee".

[411] "World Needs to Prepare For 'Millions' of Climate Displaced: U.N.", Luke Baker, Erişim 4 Kasım, 2023, https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-refugees-idUSKBN1ZK1Q2.

[412] "The Impasse of International Law on Climate-Induced".

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için mülteci teriminin kullanımı her ne kadar akademik yazında sıklıkla kullanılsa da uluslararası hukuk bağlamında üzerinde uzlaşılmış bir iklim mültecisi tanımı mevcut değildir. Bu nedenle iklim mültecisi teriminin hukuken bir karşılığı bulunmamaktadır. Mültecilik statüsünün yanı sıra deniz seviyesi yükselmesi sonrası ülke topraklarının yok olması sonucu göç etmek zorunda kalan kişiler için vatansızlık statüsü gündeme gelecektir. İlerleyen başlıklarda iklim değişikliği nedeniyle göç ve vatansızlık ilişkisi incelenecek ardından da iklim göçlerine insan hakları temelli bir bakış getirilerek ikinci bölüm sona erdirilecektir.

I. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve Vatansızlık

Vatansızlık başlığı altında tanımladığımız üzere, vatansız kişi, hiçbir ülkenin korumasından yararlanamayan ve hiçbir ülkenin hukuki koruması altında vatandaş olarak kabul edilmeyen kişi olarak tanımlanmaktadır[413]. Devlet; ülke, egemenlik ve insan topluluğu olmak üzere üç unsurdan oluştuğuna ve devletin varlığının devamlılığı için bu üç unsurun birlikte bulunması gerektiğine göre bu unsurlardan herhangi birinin kaybı halinde devletin varlığının sona ermesi beklenecektir[414]. Bu durumda iklim değişikliğine bağlı olarak topraklarının tümünün sular altında kalması beklenen gelişmekte olan küçük ada devletlerinin vatandaşları için vatansızlık konusu gündeme gelecektir. Geçmişte devletlerin toprak kaybı politik ve siyasi süreçler sonucunda oluşurken mevcut durumda insan faaliyetlerinden kaynaklanan iklim değişikliği ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi nedenlerle devletler topraklarını kaybetme riskiyle ilk kez karşı karşıya kalacaktır[415].

Tuvalu, Kiribati gibi ada ülkelerinin sular altında kalması halinde devletin unsuru olarak saydığımız "ülke", diğer bir deyişle "toprak parçası" sıcaklığın yükselmesi, sel felaketleri

[413] Zabunoğlu, *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler*, 60.
[414] Hakan Ay ve Öznur Uçar, "Devletin Gelişim Süreci", *İşletme Fakültesi Dergisi* 16/2 (2015), 197.
[415] ILA, Lısbon Conference Report, 25-26.

gibi sebeplerle ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu durumun sonucu olarak toprakların yok olması halinde topraklarını kaybeden devletin vatandaşlarının bağlı olacakları fiziki bir devlet ülkesi de kalmayacaktır[416]. Söz konusu küçük ada devletlerinde yaşayan vatandaşlar yaşadıkları devlet ülkesinden başka bir devlet ülkesine zorunlu dış göç gerçekleştirmek zorunda kalacaklardır. Bu durumda bu ülkelerin vatandaşlarının artık geri dönebilecekleri bir ülkeleri kalmayacaktır. Bu kişilerin de jure vatansız konumuna düşmeleri mümkündür[417]. Aynı zamanda bu kişilerin 1. kuşak insan haklarından olan vatandaşlık hakları ve kendi kaderlerini tayin hakları gibi siyasal hakları da tehdit altına girecektir[418].

İklim değişikliği nedeniyle 2050 yılına kadar Tuvalu, Kiribati, Maldivler ve Marshall Adaları'nın deniz seviyesindeki yükselmeler nedeniyle yaşanamayacak hale geleceği, 200 milyon kişinin ise göç etmek zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. Bu tahminlere göre 2050 yılında her 45 kişiden birinin iklim değişikliği nedeniyle göç edeceği düşünülmektedir[419]. Küçük ada devletlerinin nüfusunun büyük bir kısmı tarıma dayalı yerel halklardan oluşmaktadır. Tarım yapılacak arazilerin sular altında kalması veyahut tuzlanma nedeniyle ekilecek alanların git gide daralması nedeniyle bu kişiler göç etmek zorunda kalacaklardır. Bu durumda da uluslararası hukukta devlet olmanın unsurlarından saydığımız insan topluluğu unsuru da yok olacaktır. Üzerinde hiçbir insan topluluğunun yaşamadığı bir yerin uluslararası hukukta devlet olarak nitelendirilmesi de mevcut uluslararası hukuk kurallarınca pek mümkün gözükmemektedir[420].

BMMYK da iklim değişikliği ve vatansızlık ilişkisini ele alan bir rapor yayınlamıştır[421]. BMMYK, iklim değişikliğinin en çarpıcı etkisinin deniz seviyesinden birkaç metre

[416] UNHCR, "Climate Change and Statelessness: An Overwiev", 1.

[417] Özkerim *Güner, İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 9.

[418] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 321.

[419] Oli Brown, *Migration and Climate Change*, (Cenevre: International Organization for Migration, 2008), 11.

[420] Kaya, *Uluslararası Hukukta Kişilik*, 96.

[421] UNHCR, "Climate Change and Statelessness: An Overwiev", 1.

yükseklikte bulunan Maldivler, Tuvalu, Kiribati gibi devletlerde meydana geleceğini, bu devletlerin vatandaşlarının tamamının ülkesini terk etmek zorunda kalacağını ve devletlerin varlığının da tehdit altında olduğunu, tüm nüfusun vatansız hale gelebileceğini belirtmiştir[422].

İklim değişikliği ve göç ilişkisi üzerine çalışmalar yürüten kimi bazı yazarlara göre ise bir devletin topraklarının kaybı o devletin varlığını tamamen ortadan kaldırmamakta, uluslararası hukuka göre devlet olmak için gereken insan topluluğu ve egemenlik unsurları varlığını devam ettirmektedir[423]. Tüm bunların yanında iklim değişikliği ve çevresel sorunlar nedeniyle fiili olarak vatansız kalacak kişiler açısından bir hukuki rejim boşluğu söz konusudur[424].

Devletin unsurlarından saydığımız ülke unsurunun yitirilmesiyle birlikte devletlerin varlığını sürdürüp sürdürmeyeceğine bağlı olarak iklim krizi nedeniyle göç etmek zorunda kalacak insanların vatansızlık statüleri de gündeme gelecektir. Bu kişiler, ülkelerinin sular altında kalması ile fiili olarak vatansız hale geleceklerdir. Bu durumda iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeye tabi tutulabilecek ve vatansız olarak adlandırılabileceklerdir. Ancak çalışmamızın ilk bölümünde vatansızlığın temel metni sayılan 1954 tarihli Sözleşme ile 1961 tarihli Sözleşmede hukuki vatansızlıktan bahsedilmekle birlikte fiili vatansızlıktan bahsedilmediğini, bu sözleşmelerin yalnızca hukuki vatansızlık durumlarını kapsadığını belirtmiştik. 1954 tarihli Sözleşme uyarınca bir devlet başka bir devlet ile birleştiğinde, başka bir devletin topraklarına katıldığında ya da başka halef devletlere ayrıştığında yok olur. Dolayısıyla sular altında kalarak yok olan devletlerin durumu 1954 tarihli Sözleşme ’ye göre vatansızlık statüsünü kapsamına almamaktadır.

[422] UNHCR, “Climate Change and Statelessness: An Overwiev”, 1.

[423] Walter Kälin ve Nina Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* (UNHCR: Switzerland, 2012), 27; Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*, 10.

[424] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 256.

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu yapmış olduğu çalışmalarda, uzun süreli ve kalıcı toprak kaybının muhakkak devlet olma üzerinde bir etkisi olduğunun altını çizmekle birlikte egemenliğin yalnızca kara topraklarını değil, devletin kontrolü altındaki deniz ve hava bölgeleri de dahil tüm bölgeleri ifade ettiğini belirtmiştir[425]. Bu sebeple, deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle toprak parçası tamamen sular altında kalan bir devletin var olmayan bir devlet olarak varsayılamayacağını, toprak parçası kaybolan devletin varlığını sürdürmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir[426]. Ancak devletin toprak parçasının kaybına rağmen denizler üzerindeki hakimiyetini sürdürebileceği varsayıldığında, devletin bu bölgelerdeki yükümlülüklerini yerine getirmesi de dahil olmak üzere birçok pratik zorluğun ortaya çıkacağı da kaydedilmiştir[427].

Sonuç olarak, devlet varlığını devam ettirmesine rağmen iklim değişiklikleri nedeniyle vatandaşlarına koruma sağlayamıyorsa bu kişiler de facto vatansız olarak değerlendirebilirler ancak uluslararası hukukta de facto vatansız kişiler için üzerinde uzlaşılmış bir uluslararası statü ve bu kişileri koruma altına alan bir hukuki düzenleme yoktur[428]. BMMYK, de facto vatansız kişiyi bir vatandaşlığa sahip olmasına rağmen vatandaşı olduğu devletin korumasından yararlanamayan yahut geçerli sebeplerle yararlanmak istemeyen kişiler olarak tanımlamıştır[429].

İ. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç ve İnsan Hakları Hukuku

Mülteci hukuku ve mülteci hukukunun koruma kapsamı 1951 Cenevre Sözleşmesi ile dar bir alana hapsedildiğinden 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin iklim değişikliği nedeniyle göç

[425] ILC, A/77/10, 332-335.

[426] ILC, A/77/10, 332.

[427] ILC, A/77/10, 335.

[428] UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı,* 5; Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu* 9.

[429] BMMYK*, Uluslararası Hukuk Kapsamında Vatansız Kişiler Kavramı Hakkında Uzman Toplantısı (Özet Sonuçlar)*, Kısım II.A, (2010).

eden kişilere yeterli korumayı sağlayamadığından bahsetmiştik. Uluslararası mülteci hukukuna kıyasla insan hakları hukuku daha geniş bir koruma sağlama imkanına sahiptir[430]. Bu kapsamda iklim değişikliği nedeniyle göç ve insan hakları arasındaki ilişki incelenecektir.

İklim değişikliği, uluslararası çerçevede ilk olarak devletler arasındaki iş birliği ile sera gazı salımını azaltma, iklim değişikliğinin etkilerini hafifletme, çevreye duyarlı teknoloji transferi gibi konularda ele alınmış ve uzun bir süre bu çerçeveye odaklanılmıştır. Ancak zaman ilerledikçe iklim değişikliğinin yaşam, barınma, sağlık hakkı gibi temel insan hakları ihlallerine yol açtığı görülmüş ve iklim değişikliğinin insani yönü ele alınmaya başlanmıştır[431]. İnsan hakları birbirine bağımlı, evrensel, devredilemez ve bölünemez olup bir hakka yapılan müdahale doğrudan ya da dolaylı olarak diğer haklara da yapılan müdahale anlamına gelmektedir[432]. İnsan haklarının bu birbirinden ayrılamaz yapısına rağmen iklim değişikliğinin en büyük tehdidi 1. kuşak insan hakları olarak da nitelendirilen klasik (kişisel ve siyasal) insan haklarınadır. Diğer bir deyişle, insan hakları açısından iklim değişikliğinin en ciddi tehdidi yaşam hakkı, özel ve aile yaşamına saygı hakkı, mülkiyet hakkı, işkence ve ayrımcılık görmeme hakkı gibi haklaradır. Kanaatimize göre, iklim değişikliğinin aynı zamanda da bir insan hakları krizi olduğunu söylemek de pek yanlış bir yorum olmayacaktır. İnsan haklarına saygı ilkesi gereği küresel iklim krizinin olumsuz etkileri ile karşı karşıya kalan kişilere ilişkin kapsamlı bir koruma sağlanmalıdır[433].

İklim değişikliğinin etkilerine karşı en savunmasız ülkeler olan küçük ada devletleri, 13-14 Kasım 2007 tarihinde Maldivler'in başkenti Male'de iklim değişikliğinin insan

[430] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu,* 17.
[431] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu,* 18.
[432] Seda Yurtcanlı Duymaz, *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği*, (İstanbul, 2020), 3.
[433] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 324.

haklarına olası etkilerini tartışmak için bir toplantı düzenlemişlerdir[434]. Küçük ada devletleri iklim değişikliği ile mücadele konusunda BMİDÇS'nin yetersiz kaldığını, kendi vatandaşlarının insan haklarının korunmasının sağlanamadığını bu nedenle iklim değişikliği politikasını harekete geçirmek, geliştirmek ve savunmasız konumdaki kişilerin haklarını korumak için yeni önlemler alınması gerektiğini belirtmişlerdir[435]. Bu toplantı sonucunda İklim Değişikliğinin İnsani Boyutuna İlişkin Male Deklarasyonu (Male' Declaration on the Humen Dimension of Climate Change) kabul edilmiştir[436].

28.03.2008'de BM İnsan Hakları Konseyi, 7. Oturum Raporu'nda, *iklim değişikliğinin dünyadaki insanlar ve topluluklar için acil ve geniş kapsamlı bir tehdit oluşturduğunu, insan haklarından yararlanma açısından sorun yarattığını* ilk defa ele almıştır[437]. Konsey, iklim değişikliğinin küresel bir sorun olduğunu ve bu nedenle küresel bir çözüm gerektirdiğini kabul ederek Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli ve BMİDÇS sekretaryası da dahil olmak üzere, diğer ilgili uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlarla istişare ederek ve onların görüşlerini dikkate alarak BMMYK'den iklim değişikliği ve insan hakları konusunda araştırma yapması talebinde bulunmuştur[438].

Uluslararası insan hakları metinleri iklim değişikliği ve buna bağlı oluşabilecek afet ve göçlere ilişki bağlayıcı düzenlemeler öngörmemektedir[439]. 2021 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (Human Rights Council – HCR) 4813 numaralı ilke kararı ile temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşamayı insan hakkı olarak tanımlamıştır. Bu ilke kararı ile insan haklarının teşviki ve korunması konusunda özel bir raportörlüğün kurulması da öngörülmüştür. Bunun nedeni ise küresel ısınmanın ve

[434] Marc Limon, "Human Rights Obligations And Accountability In The Face Of Climate Change", *GA. J. INT'L&COMP.L,* 38/3 (2010), 546.

[435] Limon, "Human Rights Obligations And Accountability In The Face Of Climate Change", 547.

[436] Detaylı Bilgi İçin Bkz. Limon, "Human Rights Obligations And Accountability In The Face Of Climate Change", 546-548.

[437] UN Human Rights Council, A/HRC/7/78, 28.03.2008.

[438] A/HRC/7/7, para. 65.

[439] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 201.

çevresel bozulmanın dünya çapında milyonlarca insanı özellikle de dezavantajlı konumdaki kişileri etkilemesidir[440]. Küresel ısınma nedeniyle yaşanacak iklim değişiklikleri çevrenin unsurları arasındaki ekolojik dengeyi bozarak sürdürülebilir bir çevrede yaşamayı zorlaştırmaktadır[441].

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı AİHS'de açık bir şekilde düzenlenmemekle birlikte sözleşmede yer alan diğer hakların uygulanması bakımından dolaylı yoldan uygulanmaktadır. Nitekim AİHM Öneryıldız- Türkiye[442], Budeyeva ve Diğerleri-Rusya[443] gibi birçok kararında çevresel bozulma ile insan hakları arasında bir bağlantı bulunduğunu kabul etmiş ve devletler aleyhine ihlal kararları vermiştir. Ancak bu ihlal kararları ile iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin korunması konusunda doğrudan bir bağlantı kurulması oldukça zordur. Bunun en önemli nedeni ise her iki olayda ölüm sonucu ihlal kararı verilmesi ile devletlere atfedilecek risk boyutunun belirlenebilir olmasıdır[444].

Küresel ısınmanın şiddetini artırmasıyla gittikçe etkisini artıran iklim değişiklikleri kişileri yerleşik yaşam alanlarını terk etmeye zorlamaktadır. İklim değişikliğinin etkileri, coğrafya, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, yerli veya azınlık statüsünde olma durumlarına göre kişiler tarafından orantısız bir şekilde hissedilmektedir. Özellikle, gelişmemiş ve gelişmekte olan kıyı devletleri ile küçük ada devletlerinin halkları iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en çok hisseden devletlerdir. Bu devletler hissettikleri bu olumsuz etkilerin aksine küresel ısınmaya katkısı en az bulunan devletlerdir. Bu devletlerin halklarını çoğunlukla tarım ve balıkçılık ile geçimini sağlayan gelir seviyesi düşük kişiler oluşturmaktadır. Bu kişilerin yaşamları adanın geleceği ile sıkı sıkıya bağlıdır. Sonuç olarak küçük ada devletlerinin halklarının doğayla güçlü bağlantıları da göz önüne

[440] "Climate Change, Displacement and Human Rights", UNHCR, Erişim 29 Eylül, 2023, https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/6242ea7c4.pdf.

[441] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 160.

[442] Case of Öneryıldız v. Turkey, Application No: 48939/99, 30.11.2004.

[443] Case of Budayeva And Others v. Russia, Application No: 15339/02, 20.03.2008.

[444] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 322.

alındığında yaklaşık 400 milyon yerli halk ve yerel topluluk kendi kaderlerine terk edilmiş durumdadır. Tüm bunlar değerlendirildiğinde iklim göçlerinin bir güvenlik sorunu olmaktan öte temelde bir insan hakları sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu konuya dair yaklaşımlar hak ve ihtiyaç temelli olmalıdır.

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra temel insan hakları da koruma altına alınmalıdır. İnsan hakları antlaşmaları genellikle ihlal edilen temel insan haklarının ihlalini korumaya yönelik olduklarından iklim değişikliği nedeniyle göç gerçekleştikten sonra ancak bir koruma sağlamaktadır. Bu nedenle insan hakları antlaşmalarını iklim göçü meydana gelmeden bu kişilerin yaşam alanlarını korumaları için bir çözüm olarak değerlendirmek oldukça güçtür[445].

Her ne kadar iklim değişikliğine hak temelli yaklaşılması gerekmekte ise de devletler iklim değişikliğine ilişkin sorunları çözme konusunda politik olarak isteksiz bir tutum sergilemektedir. Tüm dünyada var olan mevcut mülteci krizi de bu politik isteksizliğin en önemli nedenlerinden birisidir. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları ve kişiler tarafından devletlerin iklim değişikliği ile mücadele hususunda üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmediği iddiasıyla da ulusal ve uluslararası mahkemelere başvurular yapılmaktadır[446]. Söz konusu başvurular iklim değişikliği nedeniyle göç meydana gelmeden önce devletlerin sorumluluklarını yerine getirmeleri ve devletlere yükümlülük yüklenmesi nedeniyle oldukça önemli olarak görülmektedir.

[445] Ekşi, "İklim Mültecileri", 41.

[446]Başvurulara örnekler için bkz. Sacchi et al. v. Argentina, Brazil, France, Germany & Turkey; Case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others, Application No: 39371/20, 2022.

J. İklim Değişikliği Düzenlemeleri ve Türkiye

1. Türkiye'nin İklim Değişikliği Yönünden Karşılaşabileceği Problemler

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri tüm dünyayı ilgilendiren küresel bir sorun olup Akdeniz Havzası'nın doğusunda bulunan diğer ülkeler gibi Türkiye'de yaşanacak iklim değişiklikleri ve çevresel bozulmalardan kaçınılmaz olarak etkilenecektir[447]. Türkiye gerek üç tarafının denizlerle çevrili olduğu coğrafi yapısı gerekse ekonomik yapısı nedeniyle iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı oldukça savunmasız durumdadır[448]. Dünya Bankası Raporu'na göre, Türkiye, 21. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ve Orta Asya İklim Bölgesinde uç iklim olaylarına maruz kalacak 3. ülke olacaktır[449]. Türkiye'de ortalama sıcaklıklarda 2,5 santigrat ile 4 santigrat derece arası artış beklenmektedir[450]. Özellikle Türkiye kıyı yerleşimlerinin de çok olmasının etkisiyle iklim değişikliğinin neden olduğu fırtınalara, aşırı yağışlara ve sellere, deniz seviyesindeki yükselmelere ve kıyı erozyonlarına karşı hassas bir konumdadır. Tüm bunların yanı sıra, Türkiye'de ekonomiyi önceleyen yanlış kamu politikaları, düzensiz ve çarpık kentleşmeler, fosil yakıta dayalı sanayi iklim krizinin etkilerini daha da derinleştirmektedir[451].

Bunlara ek olarak, Türkiye'nin coğrafi konumu, Türkiye'yi iklim göçleri açısından da hassas bir konuma getirmektedir[452]. Orta Asya'da giderek artan sıcaklıklar ve artan nüfus sonucunda bu bölgede yaşayan milyonlarca kişinin Türkiye ve Ortadoğu üzerindeki göç yollarını kullanarak ülkelerini terk etmeleri beklenmektedir[453]. Türkiye içerisine bakıldığında ise ekilecek alan sayısı giderek azalmakta, kırsal tarım arazilerinde yaşayan

---

[447] Kurnaz, "İklim Değişikliği ve Türkiye", 201.
[448] Kurnaz, "İklim Değişikliği ve Türkiye", 199.
[449] "Her Üç Kişiden Biri 2070'te İklim Göçmeni Olabilir".
[450] Yurtcanlı Duymaz, *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği*, 26.
[451] Ünver, "Hukuksal ve Çevresel Boyutlarıyla İklim Mültecileri", 91.
[452] Ergüven ve Özturanlı, "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", 1008.
[453] Kurnaz, "İklim Değişikliği ve Türkiye", 204.

kişiler büyük kentlere doğru göç etmektedir[454]. Tarım alanlarının giderek azalması, kuraklık, sel felaketleri gibi durumlar kırsal alanlarda yaşamı oldukça zorlaştırmaktadır. Böylelikle kırdan kente göç hız kazanmaktadır. Bir süre sonra ekilecek alan kalmadığında zorunlu göçler baş gösterecektir. Ekilecek alan kalmaması nedeniyle ülke içine veya ülke dışına göç eden kişilerin nasıl nitelendirilecekleri ise yine ulusal ve uluslararası hukukun bir sorunu olarak gündeme gelecektir.

2. Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Alanda İklim Değişikliği ile Mücadele İçin Attığı Adımlar

Türkiye'nin iklim değişikliklerinden etkilenmesi kaçınılmaz olmakla birlikte Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadele etmek için sorumlulukları da bulunmaktadır. Yukarıda "İklim Değişikliği ve Çevresel Sorunların Uluslararası Hukukta Düzenlenmesi" bölümünde detaylı olarak bahsettiğimiz ve uluslararası hukukta iklim krizi ile ilgili en kapsamlı çalışma olarak kabul edilen BMİDÇS'ye, Türkiye 4990 sayılı kanun ile 24.05.2004'te 189. taraf olarak katılmıştır[455]. BMDİÇS yürürlüğe girdiğinde Türkiye gelişmiş ülke kategorisinde ele alınarak EK-I listesine, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye olduğundan gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği ile mücadele ve uyum süreçlerinde teknoloji transferi, mali kaynak sağlanması yükümlülükleri yüklenerek EK-II listesine dahil edilmiştir. EK-I ve EK-II listesine aynı anda dahil edilmek kendisi de halen gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'yi iklim değişikliği ile mücadele konusunda oldukça zor bir duruma sokmuştur. Bunun üzerine, Türkiye, sanayileşme sürecine yeni girdiğini ve gayri safi milli hasılasının EK-I VE EK-II listesinde yer alan diğer devletlerden çok daha geri düzeyde olduğunu iddia ederek bu listelerden çıkmak ve iklim değişikliği ile kendi ekonomik durumu doğrultusunda mücadele etmek istediğini bildirmiştir[456]. Türkiye'nin bu isteğinin bir diğer nedeni de

---

[454] "Tarım Alanlarının Yüzde 8,2'sini Kaybettik", Dünya, 17 Ağustos, 2023, https://www.dunya.com/sektorler/tarim/tarim-alanlarinin-yuzde-82sini-kaybettik-haberi-376321.

[455] Bkz. 21.10.2003 Tarihli, 25266 Sayılı Resmî Gazete.

[456] Kaya ve Ilgıt, "İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği", 187.

Türkiye'nin, iklim değişikliği ile mücadele için gelişmiş devletlerin sağladığı ekonomik ve teknolojik desteklerden yararlanmak istemesidir. Nihayetinde, 2001 yılında Marakeş'te gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansı'nda (COP7) 26/CP.7 sayılı kararla taraf devletlerin oy birliği ile Türkiye EK-II listesinden çıkarılmış ancak EK-I listesinde kalmaya devam etmiştir[457].

Uluslararası Hukukta küresel iklim krizi ile mücadele için önemli bir adım olarak görülen ve 2020 yılında uygulaması sona eren Kyoto Protokolü'ne, Türkiye 2009 yılında taraf olmuş ancak Kyoto Protokolü'nün kabul edildiği 1997 yılında Türkiye BMDİÇS'ye henüz taraf olmadığından Kyoto Protokolü bağlamında bir sera gazı emisyonu azaltma ve sınırlama taahhüdü olmamıştır[458]. Türkiye, halihazırda küresel iklim krizi ile mücadele için en etkili uluslararası adım olan Paris İklim Anlaşması'nı 2016 yılında imzalamıştır. Bu gelişmenin ardından Türkiye, ancak 5 yıl sonra 10 Kasım 2021 tarihinde anlaşmaya taraf olmuştur[459]. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Paris İklim Anlaşması hedeflerine uygun olarak Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefi yönünde açıklamalarda bulunmuştur[460]. Ancak tüm bu açıklamalara ve çabalara rağmen Türkiye İstatistik Kurumu 1990-2021 yılı istatistiklerine göre, 2021 yılında Türkiye'nin sera gazı emisyonu bir önceki yıla göre 7,7% artmıştır[461].

Ulusal düzeyde de Türkiye, iklim değişikliği ile mücadele konusunda bazı adımlar atmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın adı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Çevre

[457] "BMİDÇS", T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, Erişim 16 Eylül, 2023, https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33#:~:text=Taraf%20olarak%20katılmıştır.,EK%2DII%20listelerine%20dâhil%20edilmiştir.

[458] "Kyoto Protokolü", T.C. Dışişleri Bakanlığı, Erişim 16 Eylül, 2023, https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa.

[459] Bkz. 07.10.2021 Tarihli, 31621 Sayılı Resmî Gazete.

[460] "Paris Anlaşması", T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, Erişim 16 Eylül, 2023, https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34.

[461] "Sera Gazı Emisyon İstatistikleri; 1990-2021", Türkiye İstatistik Kurumu, Erişim 18 Kasım, 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672.

Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı" olarak değiştirilmiş[462], Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023[463], İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023[464], Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı[465] hazırlanmıştır[466].

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kalmaya başladığını, bu durumun giderek artacağını ve Türkiye'nin etkili önlemler almadığı takdirde ekonomik, sosyal ve politik olarak olumsuz bir şekilde etkileneceğini söyleyebiliriz. Bu noktada belirtmeliyiz ki, Türkiye'nin iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları ile etkili mücadele için adımlarını daha da hızlandırması ve uluslararası iş birliğine önem vermesi gerektiği kanısındayız.

[462] Bkz. 29.10.2021 Tarihli, 31643 Sayılı Resmî Gazete.

[463] "Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023", T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 16 Ekim, 2023, https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Turkiye-Iklim-Degisikligi-Stratejisi.pdf.

[464] "İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023", T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 16 Ekim, 2023, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf.

[465] "Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı", T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Erişim 16 Ekim, 2023, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf.

[466] Ekşi, "İklim Mültecileri", 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE GÖÇ VE GÖÇÜN YÖNETİMİNE İLİŞKİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Eden Kişiler ve İklim Değişikliğinden Etkilenen Devletler

İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin planlı ve düzenli bir şekilde yönetilmesi için atılması gereken adımlar belirlenirken iki farklı durum üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Bunlardan ilki iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere yönelik olarak sağlanabilecek uluslararası koruma prosedürleri iken, ikincisi de iklim değişikliği ve göç nedeniyle sosyal, ekonomik ve politik durumu zarar görecek olan devletlere ilişkin alınabilecek önlemlerdir. Aşağıda yer alan başlıklarda öncelikle iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin uluslararası hukukta mevcut sözleşmeler kapsamında hem uluslararası hem bölgesel şekilde nasıl korunacakları, sözleşmelerin yetersiz geldiği durumlarda ne tür yöntemlerle bu kişilere koruma sağlanabileceği üzerinde durulacak, ardından iklim değişikliği nedeniyle zarar gören devletlere sağlanabilecek maddi fon oluşturulmasına ilişkin çözüm yöntemlerine değinilerek son olarak deniz seviyesinin yükselmesi sonucu sular altında kalacak olan küçük ada devletlerinin mevcut durumu ve çözüm önerileri sıralanacaktır.

B. Uluslararası ve Bölgesel Düzeyde Atılabilecek Adımlar

İklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin yönetimi hususunda atılacak adımların en başında, zorunlu göç olgusu meydana gelmeden önce iklim krizi ile mücadele edilmesi gelmektedir. Ulusal, bölgesel ve uluslararası arenada öncelikli hedef zorunlu göç gerçekleşmeden önce küresel iklim değişikliğine ilişkin önlemleri almak olmalıdır. İkinci bölümde detaylı bir şekilde bahsettiğimiz üzere bugüne dek iklim değişikliği ile mücadele ve uyum politikaları temelde sera gazı emisyonlarını belirli bir

seviyede tutmak üzerine inşa edilmiştir. Ancak günümüzde gelinen noktada iklim krizi ekonomik, politik, siyasal ve sosyal anlamda tüm dünyayı etkileyen küresel bir sorun halini almıştır. İklim krizi ile mücadele ve uyum politikalarının daha da genişletilmesi hatta iklim krizine hak temelli bir bakış açısıyla çözüm aranması gerekmektedir. Tüm bunların haricinde, bugüne dek iklim krizi ile mücadelede sorumlu aktörler hep devletler olarak görülmüş ve iklim krizi ile mücadelede yalnızca devletlere sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak günümüz şartlarında iklim krizini tetikleyen faaliyetler ağırlıklı olarak özel sektör eliyle gerçekleştiğinden özel sektörün iklim kriziyle mücadelede yer almasının uluslararası toplum tarafından sağlanması gerekmektedir[467].

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin durumuna acil olarak bir çözüm getirilmesi gerektiği herkes tarafından kabul edilmesine rağmen uluslararası ve bölgesel düzeyde doğrudan bu konu ile ilgili atılmış bir adım bulunmadığı gibi mevcut düzenlemeler de yetersiz gelmektedir[468]. İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve sığınma arayan kişi sayısının şiddet ve çatışma ortamından kaçan kişi sayısını aştığı bir dönemde ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta iklim değişikliği ile ilgili koruma ve göç politikaları geliştirmek zorunlu bir hale gelmiştir. Günümüzde devletlerin büyük çoğunluğu, göç sorununun tek başlarına üstesinden gelecekleri aşamayı çoktan geçtiğini ve bu küresel sorunun devletler arasındaki ortak iş birliği ile çözülmesi gerektiğinin farkındadırlar. Ancak devletler, iş birliği yapmanın ötesinde iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere yardım yükümlülüklerinin bulunduğunu da kabul etmelidirler[469].

İklim değişikliği ve göç meselesi ile ilgili çözüm yolları aranırken yalnızca göç etmek zorunda kalan kişiler değil, yakın bir gelecekte göç etme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak kişiler ve maddi ve sosyal imkansızlıklar ve farklı dezavantajlar nedeniyle hareket

[467] Yurtcanlı Duymaz, *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği,* 32.

[468] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 309.

[469] Burleson, "Climate Change Displacement to Refugee", 34.

kabiliyetine sahip olamayacak kişiler de göz önüne alınarak bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. İklim değişikliği ve iklim değişikliğinin doğurduğu göç olgusunun yönetimi için atılacak adımlar iki yönlü olmalıdır. Öncelikli olarak mevcut sorunları oluşturan durumların temeline inmek ve çözüm arayışlarına girmek, ardından da meydana gelen mağduriyetleri gidermek gerekmektedir.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin meydana getirdiği zorunlu göçün yönetimine ilişkin olarak atılacak adımlar ve çözüm önerileri öncelikle bölgesel ve uluslararası düzeyde incelenecek olup ardından halihazırda göç eden ve göç etmek zorunda kalan kişilere hangi hukuki koruma statüleri kapsamında koruma sağlanıp sağlanmayacağı mevcut devlet örnekleri ile incelenecektir.

1. Bölgesel Düzeyde Atılabilecek Adımlar

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere devletler arası ikili veyahut bölgesel birtakım antlaşmalar yolu ile koruma sağlanması önerilmektedir. Bu durumun en önemli nedeni ise, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin öncelikle sınır komşuları olan ülkelere göç etme eğilimi gösterecekleri düşünüldüğünden bu kişilere sağlanacak koruma ve yardımlar konusunda yardım etme önceliğinin de doğal olarak sınır komşularına yükleneceği görüşüdür.

Nitekim, ikinci bölümde çeşitli devletlerin mahkeme kararlarında da yer verdiğimiz üzere, yakın bir gelecekte sular altında kalması beklenen küçük ada devletleri Kiribati ve Tuvalu devletlerinin vatandaşları halihazırda iklim koşullarının dayanılmaz etkileri karşısında yakın komşu devletler olan Yeni Zelanda ve Avusturya'ya sığınma başvurusunda bulunmaya başlamışlardır. Benzer şekilde, McAdam, uluslararası bir antlaşmanın Kiribati, Tuvalu, Bangladeş gibi ülkelerin yakın gelecekte karşı karşıya kalacakları sorunlar ve bu ülkelerin etnik ve yerel kimlikleri açısından uygun olmadığını bunun yerine bölgesel düzeyde anlaşmaların ve hızlı harekete geçirilebilecek çözüm

önerilerinin bu kişilerin haklarını koruma konusunda daha işlevsel olacağını ifade etmektedir[470]. Bununla birlikte, McAdam, uluslararası toplumun ortak sorumluluk paylaşımı anlayışıyla yapacağı bir uluslararası anlaşma rejimini reddetmediğini de belirtir[471].

a. Afrika Birliği Örneği

Zorunlu göç, çevresel bozulma, çatışmalar ve insan hakları ihlalleri de dahil olmak üzere söz konusu sorunlara yönelik bölgesel çözüm arayışının bir sonucu olarak 2009 yılında Afrika Birliği Zirvesi'nde bölgesel bir sözleşme kabul edilmiştir[472]. Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunması ve Onlara Yardım Edilmesine İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi, kısaca Kampala Sözleşmesi'nde, iklim değişikliği de dahil olmak üzere doğal veya insan kaynaklı felaketler nedeniyle ülke içerisinde yerinden edilmiş kişileri koruma yükümlülükleri yer almaktadır[473]. Kampala Sözleşmesi'nin öncelikli odak noktası ülke içerisinde yerinden edilmiş kişilerin veya kişi gruplarının korunması olsa da sözleşmenin yerinden edilme ve göç sorununa kalıcı bir çözüm arayışına sahip olması Afrika Birliği'nin bir devlet sınırını aşan kişi veya kişi gruplarının korunması hususunda da çözüm bulmaya hazır olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir[474]. Nitekim, Afrika Birliği, iklim değişikliğinin bölgesel düzeyde ele alınması yönünde çeşitli platformlarda da oldukça aktif bir tutum sergilemektedir.

---

[470] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 4-5.

[471] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 5.

[472] Allehone Mulugeta Abebe, "The Kampala Convention and Environmentally Induced Displacement in Africa", *IOM Intersessional Workshop on Climate Change, Environmental Degradation and Migration,* (2011), Erişim 13 Ocak, 2024, https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/climate-change-2011/SessionIII-Paper-Allehone-Mulugeta-Abebe.pdf.

[473] Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunması ve Onlara Yardım Edilmesine İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi (kısaca Kampala Sözleşmesi), madde 5(4).

[474] Abebe, "The Kampala Convention"; Kälin ve Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* 48.

b. Avrupa Birliği Örneği

Bölgesel düzeyde atılacak adımların başında, tüm dünyada bölgesel olarak etkili bir kurum olarak görülen Avrupa Birliği'nin iklim mültecileri ile ilgili olarak yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır.

Avrupa Birliği Hukukunda iklim nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunması için düzenlenmiş bir sözleşme bulunmamaktadır. Ancak bölgesel düzeyde atılacak adımlarda AB'nin tutumu oldukça önemlidir. AB'nin çevresel sorunlarla ilgili geçmişte atmış olduğu adımlar, yapmış olduğu sözleşmeler ve uygulamalar göz önüne alındığında çevre ile ilgili bölgesel nitelikli düzenlemelerde öncü bir konumda olduğu görülmektedir[475]. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 2009 yılında yayınladığı raporda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne çevresel nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişileri korumak üzere sağlıklı ve güvenli bir çevre hakkını da içerecek şekilde ek bir protokol düzenlenmesini önermiştir. Avrupa Birliği Parlamenterler Meclisi, 3 Ekim 2019 tarihli iklim değişikliği ve göç ilişkisini ele alan raporunun 5.4 numaralı paragrafında, Avrupa Konseyinin sanayileşmiş üye devletlerinin, antropojenik iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden etkilenen küresel güney devletlerine karşı özel bir sorumluluk taşıdığını ve bu kişiler için uygun sığınma statüsünün sağlanması gerektiğini kabul etmiştir[476].

Tüm bunların yanı sıra, Trump'ın başkanlığı döneminde ABD'nin ilk olarak Paris İklim Anlaşması'ndan, ardından BM'de göçmen ve mültecilerle ilgili yürütülen görüşmelerden çekilmesi de bir bakıma AB'yi atılacak adımlar konusunda öncü bir konuma getirmiştir[477].

[475] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 310.
[476] Parliamentary Assembly, A Legal Status for "Climate Refugees, Resolution 2307, 3 October, 2019.
[477] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 310.

Bölgesel düzeyde atılacak adımların yanı sıra iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere yönelik kapsamlı bir koruma sağlanabilmesi için konunun insan hakları, çevre hakkı ve güvenlik politikaları temelinde uluslararası düzeyde detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir[478].

Kanaatimize göre, ilk bakışta iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere bölgesel anlaşmalar yoluyla koruma sağlanması birçok açıdan daha avantajlı ve daha hızlı bir çözüm yolu gibi gözükse dahi bir zaman sonra devletler arasında uluslararası yük paylaşımı bozulacak ve iklim değişikliğinden en çok etkilenen devletlere komşu olan devletlerin üzerine binen yük giderek orantısız bir şekilde artacaktır. Bu nedenle bölgesel çözüm önerilerinin kısa vadede etkili ve hızlı sonuçlar sunabileceğini kabul etmekle birlikte uzun vadede uluslararası toplumun odağını iklim ve zorunlu göç olgusundan uzaklaştıracağını düşünmekteyiz.

2. Uluslararası Düzeyde Atılabilecek Adımlar

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunması yönünde daha etkili çözümlerin üretilebilmesi için uluslararası hukukta bazı adımların atılması öngörülmüştür. Mevcut uluslararası hukuk kapsamında iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler belirli bir hukuki statüye sahip değillerdir, bu kişilerin varış devletlerinde kabul zorunlulukları yoktur ve bu kişiler işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı bir durum ile karşı karşıya değillerse menşe ülkelerine geri gönderilebilirler[479]. Uluslararası hukuk çerçevesinde atılacak adımlar sonrasında iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunmasına ilişkin önemli ölçütler ve standartlar belirlenmesi mümkün olsa da bunların tamamen etkili olabilmesi

[478] Mustafa T. Karayiğit ve Merve Kılıç, "The Legal Status and Protection Of Climate Refugees In The EU", *AkdHFD,* 11/1 (2021), 32.

[479] Kälin ve Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* 41.

için devletlerin siyasi irade ve eylemleri ile desteklenmeleri gerekmektedir[480]. Denilebilir ki uluslararası alanda etkili çözümler geliştirilebilmek için devletler, sivil toplum kuruluşları ve özel şirketler iş birliğini geliştirmelidir. Uluslararası alanda iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için mevcut düzenlemelerin yanında ek protokoller düzenlenmesi, mevcut sözleşmelerin kapsamının genişletilmesi, yeni bir uluslararası sözleşmenin yapılması gibi çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. İlerleyen alt başlıklarda tek tek bu çözüm önerileri üzerinde durularak bu çözüm önerilerinin uygunlukları incelenecektir.

a. Mevcut Düzenlemelere Ek Protokol Düzenlenmesi Önerisi

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için mevcut uluslararası hukuk çerçevesindeki ilk boşluk bu kişiler için üzerinde anlaşmaya varılmış bir hukuki terimin bulunmamasıdır[481]. Bu kişiler hakkında hem ortak bir terminoloji geliştirilmesi hem de koruma sağlanması için mevcut insan hakları hukuku, çevre hukuku ve mülteci hukuku düzenlemelerine ek olarak bazı düzenlemeler getirilmesi yoluyla koruma yöntemleri öngörülmüştür.

Kimi yazarlar tarafından 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü'nün kapsamının genişletilerek, iklim değişikliğinin zulüm kapsamına, bu kişilerin de mülteci statüsüne alınması şeklinde önerilerde bulunulmuştur[482]. Bu kişileri tanımlamak için de iklim mültecisi teriminin kullanılması önerilmiştir. Ancak bu önerilere, iklim değişikliğinin zulüm olarak ele alınması halinde bu durumun diğer zulüm türlerinin zayıflamasına neden olacağı, BMMYK'nın kurumsal kapasitesini aşarak BMMYK'nın mülteci sayısı ile baş etmekte zorlanacağı şeklinde karşı çıkan yazarlar olmuştur[483]. Bu yazarlara göre,

[480] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 25.

[481] Kälin ve Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* 28.

[482] Karayiğit ve Kılıç, "The Legal Status of Climate Refugees", 22.

[483] Karayiğit ve Kılıç, "The Legal Status of Climate Refugees", 25.

uluslararası sözleşmelerin kapsamını genişletmek veyahut ek protokoller düzenlemek gibi çözümler yerine iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin kendine özgü çok taraflı bir antlaşma yapılması soruna daha kapsamlı bir çözüm getirecektir[484]. Bu çözüm yöntemine getirilen eleştirilerden bir diğeri ise iklim değişikliği nedeniyle göçlerin daha çok ülke içerisine doğru gerçekleşmesi ve 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin yalnızca ülke dışına göç eden kişiler için koruma sağlaması nedeniyle ülke içi göç eden kişilerin kapsam dışı kalacağı şeklindedir[485].

Diğer yandan iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin mülteci kapsamına alınması halinde zulmün aktörleri konusunda da bir karışıklık meydana gelecektir[486]. İklim mültecileri devletlerini yaşanmaz hale getiren iklim değişiklikleri sonucu genellikle iklim krizine ve göçe katkısı olan sanayisi gelişmiş devletlere sığınacaklardır. 1951 Cenevre Sözleşmesi devletlerinin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişilere mülteci statüsü vermekte iken iklim mültecileri iklim değişikliğine katkı sunan devletlere sığınacaklar ve bu durum zulmeden devlet ile sığınılan devlet arasındaki ayrımı kaldıracak ve geleneksel mülteci hukuku ile bağdaşmayacaktır[487].

BMMYK'da, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri dolayısıyla sınırları aşarak başka bir ülkeye sığınan kişilerin mevcut uluslararası mülteci hukuku çerçevesinde mülteci olarak nitelendirilemeyeceklerini, mültecilik kriterlerinin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde sayılan şartlar ile sınırlı olduğunu belirtmiştir[488]. BMMYK, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü kapsamında mülteci statüsü kriterlerinin belirlenmesine ilişkin olarak

[484] Karayiğit ve Kılıç, "The Legal Status of Climate Refugees", 26.

[485] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 315.

[486] Neva Övünç Öztürk, "İklim Mülteciliği Kavramının Hukuki Görünümü: Mevcut Koruma Araçlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri", Erişim 23 Mayıs, 2023, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_iklim_multeciligi_kavraminin_hukuki_gorunumu_mevcut_araclarin_degerlendirilmesi_ve_cozum_onerileri.pdf.

[487] Mcadam, *Climate Change, Forced Migration and International Law,* 45.

[488] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 4.

hazırladığı el kitabında ırk, din, uyruk, siyasi görüş veya belirli bir sosyal gruba mensubiyet nedenleriyle haklı nedenlerle zulüm korkusuna sahip olmadıkları sürece doğal afetler, çevresel bozulmalar ve kıtlık gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan kişilere mülteci statüsünün tanınamayacağını ifade etmektedir[489].

BMMYK, bu kişilerin 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında mülteci olarak nitelendirilmelerini mümkün bulmamakla birlikte iklim değişikliğinin göçe zorladığı kişilerin uluslararası korumaya ihtiyaç duyabileceklerini kabul etmektedir[490]. Ayrıca, BMMYK, küçük ada devletlerinin deniz seviyesinin yükselmesi sonucu sular altında kalması halinde ülkede yaşamın devam edemeyecek bir hale geleceğini ve toprakların kaybı halinde bu devletin vatandaşlarının vatansızlık sorununun doğacağını da kabul etmektedir[491]. BMMYK'nin iklim mülteciliği konusundaki olumsuz tutumu mültecilik ile ilgilenen kuruluşları ve uluslararası toplumu da etkilemektedir. Örneğin, AB tarafından iklim değişikliği nedeniyle göç için hazırlanan düzenleme ve belgelerde mülteci teriminin kullanılmasından özellikle kaçınılmıştır[492].

Tüm bunlara ek olarak, halihazırda mevcut mülteci kategorisine giren kişiler için dahi koruma sağlama hususunda politik isteksizlik içerisinde olan BMMYK ve devletler iklim mültecileri için 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü ile girdikleri taahhütlere ek yeni taahhütlere girme konusunda isteksiz davranmaktadır.

[489] UNHCR, *Handbook For Determining Refugee,* para. 39.
[490] UNHCR, COP 25- Madrid Spain, 2.
[491] UNHCR, "Climate Change: a UNHCR Perspective", 5.
[492] Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 307.

Bazı yazarlar tarafından ise iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere iklim değişikliği ile mücadelenin temelini oluşturduğu kabul edilen BMİDÇS aracılığıyla yeni bir protokol oluşturularak yasal statü verilmesi gerektiği ifade edilmiştir[493].

b. Yeni Düzenlemelerin Oluşturulması

Mevcut rejimlere ek düzenlemeler ile getirilen çözümlerin yetersiz kalacağını düşünen kimi yazarlar yeni hukuki düzenlemeler oluşturulmasını savunmuşlardır. Bu bağlamda, ikili ve bölgesel anlaşmalar ile bir rejim oluşturulması gerektiğini düşünenler ile uluslararası hukukta küresel bir hukuki rejim oluşturulması gerektiğini savunanlar olmuştur[494]. Ancak kanaatimizce iklim göçü sorunu yalnızca uluslararası yeni bir sözleşme ile çözülecek aşamayı çoktan geçmiş durumdadır.

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri uluslararası hukuk bağlamında korumak için yeni bir sözleşme hazırlanması devletlere ekonomik, politik ve sosyal anlamda yeni yükümlülükler yüklemektedir[495]. Kanaatimizce de 2023 ortası itibariyle halihazırda Dünya çapında 36.4 milyon mülteci, 6.1 milyon sığınmacı, 62.5 milyon ülkesi içerisinde yerinden edilmiş kişi mevcutken[496] ve bu kişilerin sorunlarına halen yeterli bir çözüm bulunamamışken devletlerin yeni bir uluslararası sözleşme hazırlanmasını kabul etmeleri bir hayli zayıf bir olasılık olarak görülmektedir. Tüm dünyada hali hazırda var olan ekonomik kriz, giderek artan aşırı sağ popülizmi ve yükselen milliyetçilik, güvenlik kaygıları ile anti göç karşıtı söylemler bu sözleşmelerin politik olarak desteklenmesini güçleştirirken aynı zamanda yeni bir koruma düzeninin inşasını oldukça zorlaştırmaktadır. Yeni bir sözleşme üzerinde mutabakata varılsa dahi,

[493] Frank Biermann ve Ingrid Boas, "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees", Global Environmental Politics, 10/1 (2010), 21-26; Rowling, "Climate Refugees in Political Pass-The-Parcel".

[494] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 277.

[495] Ekşi, "İklim Mültecileri", 42.

[496] "Refugee Data Finder".

sözleşmenin onaylanması, uygulanması ve icrası için devletlerin siyasi bir irade göstermeleri gerekir[497].

Yeni bir sözleşme hazırlanmasına getirilen eleştirilerden bir diğeri, devletlerin bir antlaşmaya odaklanması durumunda antlaşmanın dili, kapsamı gibi şekli ayrıntılara takılarak iklim değişikliği ile mücadele konusunda eylemsizliğin teşvik edilebileceği yönündedir[498]. Daha açık bir deyişle, bir antlaşma hazırlanması süreci devletler için bir mazeret olarak öne sürülerek iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan mevcut kişilerin korunmasını zorlaştıracaktır.

Kimi yazarlar tarafından iklim değişikliği nedeniyle ülke içi/dışı göç etmek zorunda kalacak kişilere ilişkin yeni sözleşmelerin düzenlenmesine ülkelerin politik isteksizlikleri, mali sıkıntılar ve yeni bir sözleşme hazırlanmasının uzun zaman alması gerektiği şeklinde eleştiriler getirilmektedir[499]. Bunun yanı sıra politik ve siyasi bir iradeye sahip olunmadan ek protokol yahut yeni bir sözleşmeyi tartışmanın anlamsız olacağını belirtmektedirler[500]. Bu görüşlere paralel şekilde, kanaatimize göre de uluslararası bir sözleşme hazırlanması birçok taraf devletin ortak katılımıyla mümkün olacağından mevcut bir kriz olarak bekleyen iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için geç bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni bir sözleşme hazırlanmasının tek başına iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler sorununu çözüme kavuşturması oldukça zor gözükmektedir.

Sonuç olarak, devletlerin uluslararası koruma yükümlülüklerini arttıracak şekilde yeni bir sözleşmeye yanaşmaları şu anki mevcut durumda pek mümkün gözükmemektedir.

[497] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 17.
[498] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 5-6.
[499] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 327.
[500] McAdam, "Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer", 16.

c. Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Metni (KMM)- Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat Metni (KGM)

Yeni düzenlemeler oluşturulması şeklindeki öneriler sonrası, uluslararası düzeyde atılan adımlardan en önemlilerinden birisi New York Deklarasyonu'dur. Büyük Ölçekli Mülteci ve Göçmen Hareketlerine Yönelik olarak düzenlenen ve BM Zirvesi'nde 193 devletin kabul edilmesiyle yayınlanan 2016 New York Deklarasyonu'nda çatışma ve doğal afetlere maruz kalan ülkelerdeki göçmenlerin ihtiyaçlarının giderilerek bu göçmenlere yardımcı olunacağı dile getirilmiştir[501]. New York Deklarasyonu'nda göç sorununun uluslararası iş birliği ile çözülmesi için iki yeni küresel sözleşme çağrısında bulunulmuştur. Bu gelişme üzerine, 17.12.2018'de 181 devletin imzası ile "Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat Metni (KMM)[502]", 152 devletin imzası ile 19.12.2018'de BMGK tarafından "Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat Metni (KGM)[503]" kabul edilmiştir.

KGM göç sorununu uluslararası düzeyde ele alan ve bu soruna uluslararası iş birliği çözümleri arayan bir metin iken KMM esas olarak çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler ile daha az ev sahipliği yapan ülkeler arasında iş birliği kurmayı hedefleyen bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır[504]. Her iki metin de göçmen ve mülteci sorunlarının tüm uluslararası toplumun ortak sorunu olduğunu kabul etmektedir. Her iki metinde bağlayıcı olmamakla birlikte, göç sorununun uluslararası iş birliği ve dayanışma ile çözülmesi yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir.

Çalışmamız açısından incelediğimizde ise her iki metinde de doğal afetler ve iklim değişikliği göçün sebepleri arasında sayılmıştır. Bu sebeple KMM ve KGM çalışmamızın

[501] UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants, A/RES/71/1, 19.09.2016, para. 50.

[502] United Nations, Global Compact On Refugees, (New York: United Nations, 2018).

[503] "Global Compact For Safe, Orderly and Regular Migration", Erişim 2 Ekim, 2023, https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf.

[504] Esra Yılmaz Eren, "Küresel Mülteci Mutabakatı Türkiye'deki Suriyeliler İçin Kalıcı Çözümler Sunabilir mi?", *Public and Private International Law* Bulletin, 42/2 (2022), 798.

konusunu oluşturan sorunların çözümü açısından oldukça önemlidir. KMM ve KGM ilerleyen yıllarda iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadele etmek için atılacak adımlara ve izlenecek politikalara bir alt yapı hazırlamaktadır. KGM'nin *"İnsanları menşe ülkelerinden ayrılmaya zorlayan ters etki yaratan etkenlerin ve yapısal faktörlerin asgariye indirilmesi*" başlıklı bölümünün *"Doğal afetler, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve çevrenin bozulması"* alt başlığında, kişileri göç etmeye zorlayan sebeplerin minimum düzeye indirilmesi amacıyla iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma ve adaptasyonun sağlanması, direnç stratejilerinin geliştirilmesi, iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin daha iyi planlanması ve gerekli yatırımların yapılması gibi hedefler belirlenmiştir[505].

KGM'de Hedef-5 başlığı altında beklenmeyen doğal afetler ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile çölleşme, kuraklık, deniz seviyesinde yükselme gibi çevre kaynaklı sorunlardan dolayı menşe ülkesini terk etmek zorunda kalan kişiler için planlı yeniden yerleştirme ve insani vize, geçici çalışma izni gibi çözüm ve düzenlemeler yapılması öngörülmüştür (para. 21/g-h). KMM ise yalnızca 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde yer alan "mülteci" tanımındaki kişiler için düzenlenmiş olduğundan iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişilerden bu mutabakatta bahsedilmemiştir[506].

1951 Cenevre Sözleşmesi'nin çevresel sorunlar ve iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişileri de kapsamına alacak şekilde değiştirilmesi, uluslararası hukukta mevcut sözleşmelere ek protokol düzenlenmesi yahut bu kişiler için yeni bir sözleşmenin yapılması iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin karşı karşıya kalacakları hukuki belirsizlikleri sona erdirme ihtimaline sahiptir[507]. Ancak bu çözüm önerilerinin yukarıda da belirttiğimiz üzere devletlerin politik isteksizlikleri nedeniyle uygulamaya geçirilmesi oldukça zor gözükmektedir. Bu nedenle ulusal hukuklarda

[505] Esra Yılmaz Eren, "Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat" Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3/1 (2021), 92.

[506] Yılmaz Eren, "Küresel Mülteci Mutabakatı ve Türkiye'deki Suriyeliler", 807.

[507] Burleson, "Climate Change Displacement to Refugee", 22.

mevcut koruma yöntemlerinin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere de uygulanması durumu gündeme gelmektedir. Aşağı yer alan alternatif koruma yöntemleri başlığı altında bu durum incelenecektir.

C. Alternatif Koruma Yöntemleri

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin uluslararası hukuk bağlamında korunması ve mevcut hukuki boşluğun doldurulması gerektiği konusunda fikir birliği mevcuttur. Ne var ki hukuki literatürde iklim nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunması ve hukuki statüsüne ilişkin olarak birçok öneride bulunulmasına rağmen uluslararası hukukta iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan ve yakın bir gelecekte kalması beklenen kişiler için tanımlanmış bir hukuki statü ve yasal koruma kapsamı halen bulunmamaktır.

Kanaatimize göre, iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin korunması için mevcut düzenlemelere ek bir sözleşme düzenlenmesi yahut yeni bir bölgesel ve uluslararası sözleşme yapılması oldukça uzun bir zaman gerektirecektir. Ek sözleşme yahut yeni bir sözleşme üzerinde devletler uzlaşma sağlayana kadar uluslararası hukukta mevcut uluslararası koruma prosedürleri ile iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere korunma sağlanması çok daha pratik bir çözüm olarak karşımıza çıkacaktır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu yaptığı çalışmalar ile mülteci olarak nitelendirilmeyen kişilere ulusal hukuklarda tamamlayıcı koruma, geçici koruma, insani vize verme ve ikincil koruma sağlama gibi alternatif koruma yöntemlerinin uygulanmasının daha uygun bir koruma yöntemi olabileceğini belirtmiştir[508]. Bu bağlamda ilerleyen alt başlıklarda iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için alternatif koruma yöntemleri bağlamında sağlanabilecek çözüm önerileri incelenecektir.

[508] ILC, A/77/10, 336.

1. Tamamlayıcı Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Koruma

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere uluslararası hukukta mevcut alternatif koruma türlerinden tamamlayıcı ve geçici koruma kapsamında koruma sağlanabileceği öngörülmüştür. Bu korumanın nasıl sağlanabileceğine geçmeden önce kısaca tamamlayıcı ve geçici korumanın tanımını yapmak gerekirse; tamamlayıcı ve geçici koruma 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre daha kapsamlı düzenlemeler içermekte olup 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre daha geniş koruma alanı sağlamaktadırlar. Bu iki koruma türü 1951 Mülteci Sözleşmesi kapsamında verilen mülteci statüsüne alternatif ikincil bir koruma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere tamamlayıcı ve geçici koruma statüleri ile koruma sağlanabileceği yönünde öneriler mevcuttur.

Uluslararası hukukta tamamlayıcı korumanın 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü dışında kalan yabancılara uygulanan bir koruma türü olduğu şeklinde genel bir kanı mevcuttur[509]. Tamamlayıcı koruma, devletlerin 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 protokolünde ele alınmayan durumlarda insan hakları gerekçesiyle geri gönderilme olasılığıyla karşı karşıya kalan kişilere koruma sunması olarak kabul edilmektedir[510]. Tamamlayıcı koruma bir nevi geri göndermeme ilkesi kapsamında sığınma ülkesinde tutulan yabancılar için kullanılan bir koruma türüdür. Ayrıca, tamamlayıcı korumanın, uzun vadede veya kalıcı olarak geri dönüş ihtimali olmadığında taşınmaya zorlanan bazı kişiler için de geçerli olabileceği öne sürülmüştür[511].

Tamamlayıcı koruma, insan haklarını temel alarak düzenlenmesi ve işkence yasağına ilişkin mutlak bir koruma sağlaması nedeniyle diğer uluslararası koruma türlerinden

[509] Detaylı Bilgi İçin Bkz. Jane McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2006), 221-226.

[510] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 7

[511] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 7-8.

ayrılmakta ve daha kapsayıcı bir koruma sağlamaktadır[512]. Yürütme Komitesi 103 numaralı kararında 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü kapsamında mülteci tanımını karşılamayan fakat aynı zamanda da uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilerin sığınma hukuku ve insan hakları kapsamında tamamlayıcı koruma ile korunmalarını teşvik etmiştir[513].

2. Geçici Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Koruma

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler açısından bir diğer koruma rejimi olan geçici koruma rejiminin uygulama alanı bulabileceği hususu da bu konuda çalışan kişilerce öne sürülmektedir. İlk bölümde "Türk Hukukunda Göç ve Sığınma" başlığı altında da anlatıldığı üzere geçici koruma, kitlesel akın halinde bir devlete sığınan yabancılara tanınan acil bir koruma türüdür[514].

Belirli bir çevre felaketi ve iklim değişikliği sonucu kişiler toplu olarak ülke sınırlarını terk ederek, kendileri ve aileleri için koruma arayışına girebilmektedirler. Söz konusu nedenle kitlesel olarak göç etmek zorunda kalan bu kişilere geçici koruma sağlanabilmesi gündeme gelmektedir. Ancak ne uluslararası sözleşmelerde ne de bölgesel sözleşmelerde kitlesel akın ile gelen kişilere geçici koruma sağlanması için devletlere bir yükümlülük öngörülmemiştir[515]. Devletler bu kişilere koruma sağlama konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptirler[516]. Hatta kimi yazarlar, kitlesel akının devletin temel çıkarlarını tehdit ettiği ve tehlikeye soktuğu durumlarda geri göndermeme ilkesini de askıya alarak devletlerin sınırlarını kapatabileceklerini iddia etmişlerdir[517].

---

[512] Bozovalı, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, "Güvenli Bölge" ve Geri Göndermeme İlkesi.

[513] Executive Commitee of the High Commissioner's Programme, No. 103 (LVI), 7 October 2005.

[514] Bkz. 45-48.

[515] Ekşi, "İklim Mültecileri", 50.

[516] Özkerim Güner, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu,* 14.

[517] Roman Boed, "State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct", *Yale Human Rights and Development L.J.,* 3/1 (2000), 25-27.

Geçici koruma rejimi devlet takdirine bırakılsa ve iklim mültecileri için net bir uygulama alanı bulmasa da bazı devlet örneklerinde iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilere ulusal hukuklarda koruma sağlandığı görülmektedir. Örneğin, ABD, 1990 yılında özellikle çevresel bozulmalar nedeniyle ülkesine göç eden insanları koruma altına almak amacıyla ABD Göçmenlik ve Vatandaşlık Yasası Geçici Koruma Statüsü (Temporary Protected Status – TPS) belirlemiştir[518]. Bu statü uyarınca ABD, silahlı çatışmalar nedeniyle zulme uğrayacağından korkan kişiler ile çevresel bozulmalar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan kişilere ABD'nin menfaatleri ile çatışmadığı sürece geçici koruma statüsü vereceğini bildirmiştir. Doğal afetler nedeniyle zarar gören Pakistan, Malezya, Bangladeş, Kenya, Lübnan, Somali ve Bosna Hersek vatandaşlarına ABD tarafından geçici koruma statüsü verilmiştir[519]. Ancak geçici koruma statüsü verilmesi tamamen devletin takdirine bırakılmıştır. Nitekim, ABD, 2004 yılında Hint Okyanusu depremi ve tsunamisi sonrasında ve 2005 Pakistan depremi sonrasında Hindistan ve Pakistan vatandaşı 2.6 milyon kişiye talep etmelerine rağmen geçici koruma statüsü vermemiştir[520].

Her ne kadar ABD'nin uygulaması oldukça önemli olarak kabul edilse ve diğer devletlerin ulusal uygulamaları açısından öncü bir konumda yer alabileceği söylense de hem geçici bir çözüm olması hem koruma sağlamanın tamamen devletin takdirinde olması nedeniyle yeterli değildir. İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişi sayısı giderek arttığından bu kişiler için uluslararası, nitelikli ve kalıcı çözümler bir an önce devreye sokulmalıdır.

[518] Ruth Ellen Wasem ve Karma Ester, "Temporary Protected Status: Current Immigration Policy and Issues", *Congressional Research Services*, (2010), 2-6; Ekşi, "İklim Mültecileri", 36

[519] Wasem ve Ester, "Temporary Protected Status", 5.

[520] Kara K Moberg, "Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection", *Iowa Law Review*, 94/3 (2009), 1127.

3. Geri Göndermeme İlkesi Kapsamında Sağlanabilecek Korumalar

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler mevcut uluslararası hukuk bağlamında hukuki bir tanıma sahip olmasalar dahi bu kişilere geri göndermeme ilkesi kapsamında belirli korumalar sağlanabileceği düşünülmektedir. Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin İnsan Hakları Genel Sekreteri Temsilcisi Walter Kälin, uluslararası hukukta tüm yabancılar için uygulama alanı bulan geri göndermeme ilkesinin kıyas yoluyla iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere de uygulanabileceği görüşündedir[521].

Kalin ve Schrepfer, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin zorla geri gönderilmesinin önünde üç tür engel tanımlamaktadır. Bunlar şu şekildedir:

- Hukuki engeller: insan hakları hukuku kapsamında mülteci hukukunun geri göndermeme ilkesi temel alınarak kişiler işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye maruz kalacakları durumlar olduğunda;
- Fiili engeller: Kişileri geri gönderecek fiziki durumların eksikliğinde (yolların sel nedeniyle kesilmesi veya menşe ülkedeki havaalanlarının kapanması gibi);
- İnsani engeller: Geri dönüşe izin verilebileceği ve uygulanabilir olduğu durumlarda bile, insanlardan, merhamet ve insani gerekçelerle, menşe ülke herhangi bir yardım veya koruma sağlamıyorsa, geri dönmeleri istenmemelidir[522].

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için mevcut bir koruma rejimi boşluğu bulunduğu ve bu boşluğun doldurulmasının uzun süreceği aşikardır. Kanaatimize göre, mevcut alternatif koruma yöntemleri ve geri göndermeme ilkesi gibi uluslararası

[521] Walter Kalin, *Guiding Principles on Internal Dısplacement: Annotations*, (Washington: The American Society of International Law and The Brookings Instution, 2008), 69.

[522] Kälin ve Schrepfer, *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* 65-66.

hukukun örf ve âdet kuralları ile bu kişilere koruma sağlanması çok daha yerinde olacaktır.

D. Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Kapsamında Sağlanabilecek Korumalar

Türk hukukunda uluslararası koruma YUKK'un 3. bölümünde düzenlenmiştir. YUKK uyarınca uluslararası korumanın kapsamında mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü bulunmaktadır. Bu üç statünün yanında Türk hukukunda uluslararası koruma olarak düzenlenmeyen "geçici koruma" statüsü bulunmaktadır[523].

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler ve mülteci statüsü arasındaki ilişki ve "iklim mülteciliği" kavramının uygunluğu ikinci bölümde detaylı olarak anlatıldığından ilerleyen alt başlıklarda Türk hukukunda ikincil koruma ve geçici koruma kapsamında sağlanabilecek koruma prosedürleri incelenecektir.

1. İkincil Koruma Kapsamında Koruma Sağlanıp Sağlanamayacağı

Türkiye, taraf olduğu uluslararası antlaşmalar uyarınca geri göndermeme ilkesi kapsamında, ülkesinde bulunan yabancılara ikincil koruma statüsü sağlamak ile yükümlüdür[524]. İkincil koruma YUKK'un 63. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde uyarınca mülteci ve şartlı mülteci olarak nitelendirilmeyen ancak menşe ülkesine döndüğü takdirde ölüm cezasına, işkenceye, insanlık dışı muamelelere maruz kalacak, ayrım gözetmeyen şiddet nedeniyle ciddi tehdide maruz kalacak kişilere ikincil koruma statüsü verilebileceği düzenlenmiştir[525]. YUKK m. 63'te sayılan sebepler tahdidi olup iklim değişikliği bu sebepler arasında sayılmamıştır[526]. Mevcut durumda YUKK m. 63

[523] Ekşi, "İklim Mültecileri", 45.
[524] Ekşi, "İklim Mültecileri", 45.
[525] YUKK, m. 63.
[526] Ekşi, "İklim Mültecileri", 49.

iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için ikincil koruma kapsamında bir uluslararası koruma öngörmemektedir. Ancak, ulusal mevzuatta yapılacak değişiklikler ile iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ikincil koruma sağlanmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır[527].

2. Geçici Koruma Kapsamında Koruma Sağlanıp Sağlanamayacağı

Geçici koruma statüsü YUKK m. 91 ile 2014 yılında hazırlanan Geçici Koruma Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. YUKK m. 91'de ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ülkesine geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen ve sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma statüsü verileceği düzenlenmiştir[528]. Türk hukukunda yabancılara geçici koruma statüsü verilebilmesi için sığınmanın acil ve geçici olması şartı aranmıştır. Ancak ikincil korumada belirtildiği gibi kişileri ülkelerini terk etmeye zorlayan sebeplerin neler olduğu tahdidi olarak sayılmamıştır[529]. Bu nedenle iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere geçici koruma statüsü verilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Kimlerin geçici koruma altına alınacağı Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelik ile düzenlenmektedir[530]. Böylelikle, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalacak kişilerin geçici koruma altına alınabilmesi Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılabilecek bir yönetmelik ile mümkün olabilecektir. Ancak Türkiye, geçici koruma yükümlülüğü öngören herhangi bir uluslararası antlaşmaya taraf olmayıp ülkesine sığınan kişilere geçici koruma verip vermeme konusunda takdir yetkisine sahiptir[531].

---

[527] Övünç Öztürk, "İklim Mülteciliği Kavramının Hukuki Görünümü: Mevcut Koruma Araçlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri".

[528] YUKK, m. 91/1.

[529] Ekşi, "İklim Mültecileri", 53.

[530] YUKK, m. 91/2.

[531] Ekşi, "İklim Mültecileri", 53-54.

E. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişiler İçin İnsani Yardım Fonu/Uyum Fonu Kurulması

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin hem menşe devlet hem de göç ettikleri ev sahibi devlette yeterli korumaya sahip olamamasının nedenlerinden bir diğeri de finansal yetersizliklerdir[532].

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin gittikleri devletlerde yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli maddi desteğin özellikle iklim değişikliğine katkısı bulunan gelişmiş devletlerce sağlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Uluslararası bir yardım fonunun kurulması halinde bu kişilerin gittikleri ülkelere adaptasyonlarının sağlanması ve çevresel bozulmaların düzelmesi halinde kendi ülkelerine dönüşleri bu fondan karşılanacak ve iklim nedeniyle göç eden kişiler uluslararası toplum tarafından bir nebze de olsa korumaya alınmış olacaktır. Her ne olursa olsun uluslararası toplum iklim değişikliği ile mücadeleyi, uyumu, finansmanı, çevreye duyarlı teknoloji transferini ve zamanında insani yardımı sağlamalıdır[533].

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile baş edebilmek için oluşturulan uluslararası fonlar iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin zarar ve masraflarının tazmini için kullanabilir. Ancak bu durum hem bu fonların iklim değişikliği ile mücadele için toplanması şeklinde direkt tazminat şeklinde toplanmaması nedenleriyle hem de gelişmiş ülkelerin asıl sorumluluklarını ikinci plana atabileceği nedenleriyle eleştirilmektedir[534].

---

[532] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 331.

[533] Burleson, "Climate Change Displacement to Refugee", 35.

[534] Rina Kuusipalo, "Exiled by Emmissons, Climate Change Related Displacement and Migration in International Law: Gaps in Global Governance and the Role of the UN Climate Convention", *Vermont Journal Of Environmental Law*, 18/4 (2017), 642; Yılmaz Turgut, "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri", 330.

F. İklim Değişikliği Nedeniyle Göç Etmek Zorunda Kalan Kişilerin Korunması İçin Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler İçin Tanınan Korumaların Örnek Alınması

Ülke içinde yerinden edilen insanları koruyan bağlayıcı bir uluslararası koruma mekanizması olmamasına rağmen 1998 BM Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Kılavuz İlkeler, uluslararası sınırları geçemeyen doğal ya da insan kaynaklı felaketlerden korunmak için kaçan insanlara bir koruma sağlamaktadır[535]. 2009'da Avrupa Konseyi, iklim değişikliği ve doğal afetler nedeniyle uluslararası sınırları aşan kişilerin korunmasına yönelik olarak 1998 BM Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Kılavuz İlkelerin benzer bir küresel kılavuz çerçeve geliştirmek için model olarak alınabileceğini ifade etmiştir[536]. İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin göç yönlerinin büyük çoğunlukla ülke içerisinde olduğundan bahsetmiştik. Bunun en büyük nedeni kişilerin sosyal ve ekonomik koşullarının sınır ötesi göç etmelerine imkân tanımamasıdır.

Sosyal ve ekonomik imkansızlıkların yanı sıra iklim değişikliğinden etkilenen devletlerin halkları da topraklarını terk ederek başka devlet ülkelerine göç etme konusunda isteksizdirler. Özellikle Kiribati, Tuvalu gibi toprağa ve kültürlerine bağlı yaşayan küçük ada ülkelerinin halkları göç etme konusunda isteksizdirler. 2009 yılında Tuvalu Başbakanı Avrupa Parlamentosu Kalkınma Komitesi'ne, Tuvalu'nun geleceğinin iklim değişikliği nedeniyle belirsiz olduğunu, Tuvalular için yeniden yerleştirme ihtimali bulunmadığını ve Tuvaluların Tuvalu'da kalmaları ve ülkelerini korumaları gerektiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur[537].

---

[535] Apap ve Harju, "The Concept of Climate Refugee", 7.

[536] "Environmentally Induced Migration and Displacement: A 21st-Century Challenge", Parliamentary Assembly, Erişim 3 Nisan, 2023, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17718&lang=en.

[537] "Climate change threatens Tuvalu's survival, says Prime Minister Apisai Ielemia", European Parliament Press Release, Erişim 7 Ocak, 2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2009/EN/03A-DV-PRESSE_IPR(2009)12-07(66100)_EN.pdf.

Tüm bu gelişmeler iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin hukuki bir statüye kavuşmalarını henüz sağlayabilmiş değildir. Ancak, iklim değişikliğinin meydana gelmesinde önemli katkıları bulunan gelişmiş devletlerin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin olarak hukuki boşluğun farkında olmaları ve çözüm yolları aramaları bakımından önemlidir[538].

G. Küçük Ada Devletleri İçin Çözüm Önerileri

İkinci bölümde detaylı bir şekilde bahsettiğimiz üzere iklim değişikliğine en az etkisi bulunan kıyı devletleri ile küçük ada devletleri iklim değişikliğinin etkilerini hali hazırda en çok hisseden ve gelecekte de hissedecek olan devletlerdir. Buna paralel şekilde, bilim insanları 21. yüzyılda kara kütlelerinde büyük değişiklikler olacağını öngörmektedir[539].

Deniz seviyesinin yükselmesine bağlı olarak topraklarının büyük bir bölümünün sular altında kalması beklenen devletler açısından önerilecek çözüm önerilerinden birisi de deniz seviyesi yükselmesinin etkilerinin azaltılmasını amaçlayan kıyı takviye önlemleri ile yapay adalar inşa edilmesi olabilmektedir[540]. Hollanda gibi ekonomi ve teknolojisi gelişmiş devletlerde deniz seviyesi yükselme tehdidi ile karşı karşıyadır. Ancak bu gelişmiş devletler teknolojik imkanları doğrultusunda kıyı şeridine bariyerler çekilmesi gibi önlemler almaktadır. Ancak bu önlemler oldukça maliyetli olduğundan küçük ada devletleri gibi gelişmekte olan devletlerin tek başlarına bunu gerçekleştirmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle gelişmiş devletler ve uluslararası toplum kıyı takviye önlemleri alınması ve yapay adalar inşa edilmesi konusunda küçük ada devletleri ile iş birliği içerisinde olmalıdırlar.

[538] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 266.
[539] European Commıssıon, *Climate Change and International Security*, 6.
[540] ILC, A/77/10, 328.

Uluslararası Hukuk Derneği bünyesinde yer alan Uluslararası Hukuk ve Deniz Seviyesi Yükselmesi Komitesi yükselen deniz seviyesi nedeniyle toprakları sular altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalan küçük ada devletleri ile takım ada devletleri için bir dizi sonuç önerisinde bulunmuştur. Bunların içerisinde yukarıda saydığımız teknolojik gelişmeler ile önleme, yapay adaların kurulması gibi öneriler bulunmaktadır. Bu önerilere ek olarak, Komite topraklarını kaybeden küçük ada devletlerinin gelişmiş devletlerden toprak kiralayabileceği önerisinde de bulunmuştur. Komiteye göre toprakları sular altında kalan devletler egemenliklerini başka bir devletin topraklarında devam ettirebilmek için diğer devletlerden toprak kiralayabilirler[541]. Topraklarını kiraya veren devlet, kiralayan devlete egemenliğini devam ettirmesi hususunda haklar tesis etmelidir[542]. Bu kiralama ilişkisi özel hukuktaki kira sözleşmelerine benzer şekilde her iki devletin rızasını içeren, belirli özelliklere sahip bir anlaşma şeklinde olmalıdır[543]. Ne yazık ki Komite, bir devletin kendi topraklarının üzerindeki egemenliğinden vazgeçmesinin oldukça zor olduğunu ve kiralama çözüm önerisinin pratik hayatta gerçekçi olmaktan uzak olduğunu da belirtmiştir.

Komite'nin küçük ada devletleri için önerilerinden bir diğeri ise devletlerin birleşerek federal devletler, konfederasyon veya kat mülkiyeti şeklinde birleşmeleridir[544]. Ancak bu öneri hukuki bir çözüm olmaktan öte politik çözümler gerektirmektedir. Günümüzde devletlerin politik isteksizlikleri göz önüne alındığında bu önerinin hayata geçirilmesi oldukça zor görünmektedir. Nitekim Avrupa Komisyonu tarafından 2020 yılında yayınlanan "İklim Değişikliği ve Uluslararası Güvenlik" isimli raporda iklim değişikliği kaynaklı göçler Avrupa için bir tehdit olarak görülmüş, iklim değişikliğinin Avrupa'nın doğal ortamını, toplumunu ve ekonomisini ağır şekilde etkileyeceği ifade edilmiştir[545]. İklim değişikliği ve göç ilişkisine olan bakış güvenlik perspektifinden insan hakları

[541] ILA, Lısbon Conference Report, 30.
[542] ILA, Lısbon Conference Report, 30.
[543] ILA, Lısbon Conference Report, 30.
[544] ILA, Lısbon Conference Report, 32.
[545] European Commıssıon, *Climate Change and International Security*, 4.

perspektifine doğru kaymadığı sürece, önerilecek tüm çözüm önerileri pratikte etkisiz kalacaktır. Çalışmamızın ikinci bölümünde de bahsettiğimiz üzere uluslararası toplum iklim değişikliği kaynaklı göç için kapsamlı ve hukuki çözümler yerine geçici ve kısa vadeli çözümlere odaklanmıştır.

İkinci bölümde de bahsettiğimiz Tuvalu devleti, Okyanusya'da yer alan ve yakın bir gelecekte de topraklarının tamamını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan küçük ada devletlerinden birisidir. Tuvalu yerel meclisi, artan deniz seviyesi ile mücadele etmek için atılacak adımlar hususunda üç çözüm önerisi üzerinde durmaktadır. Bunlar; BM Kalkınma Programı öncülüğünde gelişmiş devletlerden gelen fon ile bir deniz duvarı inşa etmek, yüzen bir ada inşa etmek ve denizin dibine ulaşarak Tuvalu'nun merkez adası olan Fongafale'i deniz seviyesinden 10 metre yükseğe çıkartmaya çalışmaktır[546]. Ancak tüm bu projeler çok fazla bütçe istediğinden ve gelişmiş devletlerden de ekonomik yönde bir destek görülemediğinden uygulamaya geçilmesi oldukça zor gözükmektedir. Nitekim 2013-2019 yılları arasında Tuvalu Başbakanlığı görevini yürüten Enele Sopoaga, Tuvalu'da iklim krizi ile mücadadaları tahliye etmenin son çare olacağını dile getirmiştir[547].

Yeni Zelanda her yıl Tuvalu vatandaşlarına yönelik olarak bölgesel göç kotası belirlemiştir. Ancak bu kota iklim değişikliği nedeniyle göç eden kişiler şeklinde bir kapsam belirtmemekle birlikte yalnızca 18 ile 45 yaşları arasındaki, sağlık sorunları olmayan 400 kişiyi kapsamaktadır[548]. Bu durum insani temelli bir sığınma politikasından çok nitelikli iş gücü için yapılan bir anlaşma gibidir.

[546] "Tuvalu'nun Batan Adaları: Bir Gün Gelecek ve Biz Yok Olacağız", Ali Serdar Gültekin, Erişim 20 Ekim, 2023, https://yesilgazete.org/tuvalunun-batan-adalari-bir-gun-gelecek-ve-biz-yok-olacagiz/.

[547] "Tuvalu'nun Batan Adaları".

[548] Burleson, "Climate Change Displacement to Refugee", 27-28.

İklim değişikliği nedeniyle göç eden kişilerin, menşe ülkede afet sonrası durum düzeldiğinde yeniden orada yaşamaları için gönüllü geri dönüş imkanları sağlanmalıdır. Ancak topraklarının tamamının sular altında kalması beklenen ada ülkeleri için geri dönüş imkânı bulunmamaktadır. Bu kişiler için ev sahibi ülkede uzun süreli ikamet hakkı ve kalıcı konut hakkı devreye girmelidir[549].

xs

[549] Yurtcanlı Duymaz, *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları,* 322.

SONUÇ

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri her geçen gün artış göstermekte olup Dünya'nın iklimi geri döndürülemez bir şekilde bu durumdan etkilenmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi'nin ardından insan kaynaklı iklim değişiklikleri giderek hız kazanmış, iklim değişikliği tek başına canlı yaşamını ve yaşam alanlarını yok etmese de yaşanabilir alanları oldukça daraltmıştır. İklim değişikliği nedeniyle yaşam alanları tehdit altında olan kişilerin sayısı da bu duruma bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Yaşam alanları tehdit altında bulunan bu kişiler ya kendi devlet ülkeleri içinde ya da kendi devlet ülkelerinin sınırlarını aşarak başka devlet ülkelerinde uluslararası koruma aramaktadırlar. Uluslararası toplum giderek sayıları artan iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişi sorunu ile karşı karşıyadır.

İklim değişikliği ile uyum ve mücadele politikaları uluslararası toplumda bugüne dek sera gazı seviyesini belirli bir seviyede tutma eğilimi şeklinde baş göstermiştir. Bu bağlamda 1972 yılında Stockholm Konferansı ile başlayan süreç son olarak 2020 yılında kabul edilen Paris İklim Anlaşması ile halen devam etmektedir. Ancak söz konusu konferans ve anlaşmalarda iklim değişikliğine bağlı olarak göç etmek zorunda kalan kişiler açısından herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Günümüzde gelinen noktada, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişi sayısı azımsanmayacak seviyelere gelmiş ve göç, iklim değişikliği ile mücadelede bir uyum politikası halini almıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen uluslararası toplum bu konuda ortak bir adım atabilmiş değildir.

Temelde, uluslararası koruma prosedürleri ve göç ilişkisini incelediğimiz çalışmamızda, iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için mevcut uluslararası hukuk çerçevesindeki ilk boşluk bu kişiler için üzerinde anlaşmaya varılmış bir hukuki terimin bulunmaması ve bu kişilerin nasıl korunacakları yönünde bir fikir birliği

bulunmaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Literatürde bazı yazarlar ve göç konusunda çalışan bazı uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından *"çevresel göçmen", "iklim mültecisi", "çevresel mülteci"* gibi çeşitli tanımlar önerilmiş ise de uluslararası hukukta üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanım bulunmamaktadır. İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler belirli bir hukuki statüye sahip değillerdir, bu kişilerin varış devletlerinde kabul zorunlulukları yoktur ve bu kişiler işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı bir durum ile karşı karşıya değillerse menşe ülkelerine geri gönderilebilmektedirler. Bu kişiler için ortak bir tanım bulunmaması bu kişilerin korunması sorununu daha da derinleştirmektedir.

Bu sorunun çözümü için iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler hakkında hem ortak bir terminoloji geliştirilmesi hem de koruma sağlanması için mevcut insan hakları hukuku, çevre hukuku ve mülteci hukuku düzenlemelerine ek olarak bazı düzenlemeler getirilmesi yoluyla koruma yöntemleri öngörülmüştür. Bu kişilerin korunması için önerilen tanımların yanı sıra iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunması için bölgesel ve uluslararası nitelikli düzenlemeler yoluyla koruma sağlanması da gündeme gelmektedir. Bölgesel düzeyde devletler arası ikili veyahut bölgesel birtakım antlaşmalar yolu ile koruma sağlanması şeklinde öneriler mevcuttur. İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin de genellikle sınır komşuları olan yakın devletlere göç etme eğilimi gösterdikleri kabul edildiğinden bölgesel bir çözüm yolu çok daha hızlı bir çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kanaatimize göre, iklim krizi küresel bir sorun olup tüm dünyayı ilgilendirdiğinden bölgesel çözümlerin gündeme gelmesi uluslararası yük paylaşımını zedeleyecek ve iklim değişikliğine asıl katkısı bulunan devletlerin sorumluluk altına girmelerini engelleyecektir.

Uluslararası hukukta ise iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler için 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ek protokoller düzenlenerek yahut yeni bir sözleşme düzenlenerek koruma sağlanması önerilmiştir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin çevresel

sorunlar ve iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişileri de kapsamına alacak şekilde değiştirilmesi, uluslararası hukukta mevcut sözleşmelere ek protokol düzenlenmesi yahut bu kişiler için yeni bir sözleşmenin yapılması iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin karşı karşıya kalacakları hukuki belirsizlikleri sona erdirme ihtimaline sahiptir. Ancak bu çözüm önerilerinin devletlerin politik isteksizlikleri nedeniyle uygulamaya geçirilmesi oldukça zor gözükmektedir. Kanaatimize göre de iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilerin korunması için mevcut düzenlemelere ek bir sözleşme düzenlenmesi yahut yeni bir bölgesel ve uluslararası sözleşme yapılması oldukça uzun bir zaman gerektirecektir. Bu nedenle ulusal hukuklarda mevcut koruma yöntemlerinin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere de uygulanması gündeme gelecektir.

Ek sözleşme yahut yeni bir sözleşme üzerinde devletler uzlaşma sağlanana kadar uluslararası hukukta mevcut uluslararası koruma prosedürleri ile iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere korunma sağlanması çok daha pratik bir çözüm olarak karşımıza çıkacaktır. Uluslararası Hukuk Komisyonu da yaptığı çalışmalar ile mülteci olarak nitelendirilmeyen kişilere ulusal hukuklarda tamamlayıcı koruma, geçici koruma, insani vize verme ve ikincil koruma sağlama gibi alternatif koruma yöntemlerinin uygulanmasının daha uygun bir koruma yöntemi olabileceğini belirtmiştir[550]. Kanaatimize göre de yeni sözleşmelerin yapılması yahut ek protokollerle anlaşmaların genişletilmesindense mevcut koruma prosedürlerinin iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler yönünden uygulanması çok daha hızlı ve pratik bir çözüm yolu olacaktır.

İklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişiler açısından sağlanabilecek koruma ve çözüm yöntemlerinin yanında iklim değişikliğine çok az katkısı bulunmasına rağmen iklim değişikliğinin etkilerini hali hazırda en çok hisseden ve gelecekte de hissedecek olan kıyı devletleri ile küçük ada devletleri içinde bir dizi çözüm önerisinde

[550] ILC, A/77/10, 336.

bulunulmuştur. Bunlara; teknolojik gelişmeler ile önleme, yapay adaların kurulması, topraklarını kaybeden küçük ada devletlerinin gelişmiş devletlerden toprak kiralayabileceği şeklinde örnekler verilebilir. Bunların yanı sıra iklim değişikliğine katkısı bulunan gelişmiş devletlerce iklim değişikliğinden etkilenen devletlere ilişkin uluslararası bir yardım fonunun kurulması da çözüm yollarından bir diğeridir.

Gerek iklim değişikliğinin etkisiyle göç etmek zorunda kalan kişilerin hukuki statülerinin belirlenmesi gerek yeni sözleşmeler, ek protokoller ya da ulusal hukukta yer alan koruma yöntemleri ile koruma sağlanması yahut iklim değişikliğinden etkilenen devletlere yardım amaçlı ortak fonlar oluşturulması şeklinde olsun iklim değişikliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan kişilere ilişkin uluslararası, nitelikli ve kalıcı çözümler geç kalınmadan bir an önce devreye sokulmalıdır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

Abou-El Wafa, Ahmed. *The Right to Asylum between Islamic Shari'ah and International Refugee Law*. Riyadh: Naib Arab University for Security Sciences, 2009.

Acer, Yücel ve Kaya, İbrahim. *Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.

Acer, Yücel, İbrahim Kaya ve Mahir Gümüş, *Türkiye'nin İltica Stratejisi: Küresel ve Bölgesel Perspektiften*. Ankara: Usak Yayınları, 2010.

Ay, Hakan ve Uçar, Öznur. "Devletin Gelişim Süreci". *İşletme Fakültesi Dergisi.* 16/2, (2015): 195-206.

Aybay, Rona ve Oral, Elif. *Kamusal Uluslararası Hukuk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Baldwin, W. Andrew. "Climate Change Refugees". *International Encyclopedia of Human Geograph.* (2020): 275-279.

Berlemann, Michael ve Steinhardt, Max Friedrich. "Climate Change, Natural Disasters, and Migration- a Survey of the Empirical Evidence". *CESifo Economic Studies*. 63/4, (2017): 355.

Biermann, Frank ve Boas, Ingrid. "Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees". Global Environmental Politics. 10/1 (2010): 60-88.

Bindi, Marco ve Brown, Sally. *Impacts of 1.5°C of Global Warming on Natural and Human Systems*. IPCC, 2019.

BMMYK, *Uluslararası Hukuk Kapsamında Vatansız Kişiler Kavramı Hakkında Uzman Toplantısı (Özet Sonuçlar)*, Kısım II.A, 2010.

Boed, Roman. "State of Necessity as a Justification for Internationally Wrongful Conduct". Y*ale Human Rights and Development L.J.* 3/1 (2000): 1-40.

Boed, Roman. "The State Of The Right Of Asylum In International Law". *Duke Journal Of Comparative & International Law.* 5/1 (1994): 1-33.

Bozkurt, Kutluhan. *Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Göç Hukuku Mülteci Statüsü ve Sığınma*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2018.

Brown, Oli. *Migration and Climate Change*, Cenevre: International Organization for Migration, 2008.

Coşkun Yağan, Nilüfer. "21. Yüzyılda Bir Çevre Hakkı İhlali Örneği: İklim Mültecileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2021.

Çiçekli, Bülent, *6458 Sayılı Kanun'la Güncellenmiş Yabancılar ve Mülteciler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Çiçekli Bülent. *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009.

Çiçekli, Bülent. "Yasa Dışı Göç, İnsan Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele ve Türkiye*". Polis Bilimleri Dergisi*. 7/1 (2005): 43-57.

Cooper, Jessica B. "Environmental Refugees: Meeting The Requirements of the Refugee Definition". *New York University Environmental Law Journal*. 6/2 (1998): 480-530.

Edwards, Alice. "Refugee Status Determination in Africa". *African Journal of International and Comparative Law*. 14 (2006): 204-233.

Ekşi, Nuray. "Yeni Zelanda Mülteci Statüsü Belirleme İtiraz Mercii'nin Ekonomik ve Çevresel Faktörler Sebebiyle Mülteci Statüsünün Kazanılamayacağına İlişkin Kararı". *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 10/1 2011: 219-224.

Ekşi, Nuray. "İklim Mültecileri". *Göç Araştırmaları Dergisi.* 2/2 (2016): 10-58.

Ekşi, Nuray. *Mültecilere ve Sığınmacılara İlişkin Mevzuat*. İstanbul: Beta Basım, 2010.

El-Hinnawi, Essam. *Environmental Refugees.* Nairobi: United Nations Environment Programme, 1985.

Ellen Wasem, Ruth ve Ester, Karma. "Temporary Protected Status: Current Immigration Policy and Issues". *Congressional Research Services*. (2010): 1-10.

Erdoğan, M. Murat. *Türkiye'deki Suriyeliler; Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergüven, Nasıh Sarp ve Özturanlı, Beyza. "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 62/4 (2013): 1007-1062.

European Commission, "Climate Change and International Security: Paper From The High Representative and The European Commission to The European Council". S113/08 (2008): 3.

Frank, David John. "Science, Nature and the Globalization of the Environment 1870-1990". *Social Forces.* 76/2 (1997), 411.409-435.

Goodwin-Gill Guy S., ve McAdam Jane. *The Refugee in International Law.* Oxford: Oxford University Press, 2007.

Gökalp, Süheyla Suzan. "Paris Anlaşması ve Türkiye'ye Yansımaları". ed. Tahmazoğlu Üzeltürk, Sultan, Bozkurt, Kutluhan ve Kulaç, Duygu. *İklim Krizi ve Hukuk*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2022.

Gökpınar, Fatih Bilal. "21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2020.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.

Greger, Nina, "Environmental Security". *Journal of Peace Research*. 3/1 (1996): 110.

Güngören Bulgan, Birden. *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Hathaway, James C. *The Rights Of Refugees Under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Ilık Bilben, Merve Suzan. "Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında Göç Tartışmaları". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.* 75 (2018): 237-268.

International Law Commission, *Yearbook of The International Law Commission: Report of the Commission to the General Assembly on The Work of Its Seventieth Session Volume II Part Two*. United Nations: New York and Geneva, 2022.

International Law Commission Annual Reports, "Chapter IX: Sea-lever Rise in Relation to International Law". A/77/10 (2022), 329.

IOM. World Migration Report 2018, Geneva: IOM, 2018

IPCC. *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Part A: Global and Sectoral Aspects*. New York: Cambridge University Press, 2014.

IPCC, *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*. Newyork: Cambridge University Press, 2013.

Jaeger, Gilbert. "On The History of The International Protection of Refugees". 83/12 (2001): 727-737.

Kalin, Walter ve Künzli, Jörg. *The Law of International Human Rights Protection*. UK: Oxford University Press, 2019.

Kalin, Walter ve Schrepfer, Nina. *Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches,* UNHCR: Switzerland, 2012.

Kalin, Walter. *Guiding Principles on Internal Dısplacement: Annotations*. Washington: The American Society of International Law and The Brookings Instution, 2008.

Karaman, Sedat ve Gökalp, Zeki. "Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri". *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*. 3/1 (2010): 59-66.

Karameşe, Şeyma. "İklim Değişikliği Mültecileri'nin Birleşmiş Milletler ve Türkiye'den Bekledikleri Yasal Düzenlemeler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23/4 (2021): 133-150.

Karasu, Mithat Arman. "Suriye'deki İç Savaşın Çevresel Kökenleri". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 26/3 (2017), 69-89.

Karayiğit Mustafa T. ve Kılıç, Merve. "The Legal Status and Protection Of Climate Refugees In The EU". *AkdHFD*. 11/1 (2021): 13-38.

Kaya, Gülsüm. *Uluslararası Hukukta Kişilik*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Kaya, Ayhan ve Erdoğan, Murat. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Kaya, Sezen. ve Ilgıt, Aslı. "İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik: Türkiye Örneği". *Alternatif Politika Dergisi*. 13/1 (2021): 175-207.

Kayğusuz Akbay, Mehtap. "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından "İklim Mültecileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23/1 (2021): 223-248.

Konyalı, Gökçe. *Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

Kuhlman, Tom. *Towards a Definition of Refugees,* Oxford: Refugee Studies Centre Documentatiton, 1991.

Kuran Selami., *Uluslararası Hukuk Temel Metinler.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

Kurnaz, Mehmet Levent. "İklim Değişikliği ve Uyum Süreçlerinde Türkiye". *Dirençlilik Dergisi*. 7/1 (2023): 199-208.

Kuusipalo, Rina. "Exiled by Emmissons, Climate Change Related Displacement and Migration in International Law: Gaps in Global Governance and the Role of the UN Climate Convention". *Vermont Journal Of Environmental Law*. 18/4 (2017): 614-647.

Külüşlü, Emre. "İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu". *Public and Private International Law Bulletin.* 40/2 (2020): 1175-1197.

Laczko, Frank ve Aghazarm, Christine. *Migration, Environment and Climate Change: Assessing The Evidence*. Geneva: International Organization for Migration, 2009.

Lauterpacht, Sir Elihu and Daniel Benthlehem. "The Scope And Content Of The Principle Of Non-Refoulement: Opinion". *Refugee Protection in International Law*. ed. Feller Erika, Volker Türk and Frances Nicholson. Cambridge University Press, 2003.

Limon, Marc. "Human Rights Obligations And Accountability In The Face Of Climate Change". *GA. J. INT'L&COMP.L*. 38/3 (2010): 545-586.

Martin, Susan F. *Managing Environmentally Induced Migration*. (2009).

McAdam, Jane and Limon, Marc. *Human Rights, Climate Change and Cross-Border Displacement: The Role of The International Human Rights Community in Contributing to Effective and Just Solutions*. Universal Rights Group, 2015.

Mcadam, Jane. *Climate Change, Forced Migration and International Law*. New York: Oxford University Press, 2012.

McAdam, Jane. "Swimming Against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer". *International Journal of Refugee Law*. 23/1 (2011): 2-27.

Moberg, Kara K., "Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection". *Iowa Law Review*. 94/3 (2009): 1107-1136.

Molu, Esra. "Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi'nin İklim Değişikliklerinin Kiribati Vatandaşına Mülteci Statüsü Kazandırmayacağına İlişkin 10 Aralık 2009 Tarihli Kararı". *İKÜHFD*. 10/1 2011: 225-238.

Moussalli, Michel. *Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında Elkitabı*. BMMYK, 2013.

Odman, Tevfik. *Mülteci Hukuku*. Ankara: AÜ SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:15, 1995.

Öğütçü, Muhlis. "Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk Işığında İnsan Hakları Alanındaki Bazı Kavramlar*". Dokuz Eylül Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi.* 7, (2005): 555-616.

Ökten Sipahioğlu, Buket. "Küresel İklim Değişikliğinin Bir Sonucu Olarak İklim Göçü". *Akademik Hassasiyetler*. 9/20 (2022): 543-565.

Övünç Öztürk, Neva. "Uluslararası Hukuktaki Mülteci Tanımının Mülteci Kavram ve Tanımın Oluşum Süreci Açısından Değerlendirilmesi". *Prof Dr. Tuğrul ARAT'a Armağan*. (2012): 918-950.

Övünç Öztürk, Neva. *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.

Özkan Işıl. *Göç ve Vatandaşlık Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Özkerim Güner, Neslihan, *İklim Değişikliği Nedeniyle Devletlerin Sorumluluğu*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2018).

Öztürk, Mehmet ve Öztürk, Arzu. "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 12/4 (2019): 527-541.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2022.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2021.

Perruchoud, Richard ve Redpath, Jillyanne, ed., *Göç Terimleri Sözlüğü.* Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.

Reçber, Sercan "Hayatın Yok Yerindekiler: Mülteciler ve Sığınmacılar". (VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu. Kasım 10-11, 2014.

Rochman, Christian. "İklim Değişikliği ve İnsan Hakları". çev. Engin Fırat. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 70/4 (2021): 1156-1198.

Safi, Sibel. "Ioane Teitiota Kiribati/Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 22/2 (2020): 509-540.

Saraçlı, Murat. *Uluslararası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*. İstanbul: Adalet Yayınevi, 2019.

Saraçlı, Murat. "Uluslararası Hukuktaki Son Gelişmeler Çerçevesinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu". *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları.* Der. Murat Saraçlı. Ankara Bigbang Yayınları. 2012: 131-159.

Steffens, Jane. "Climate Change Refugees in the Time of Sinking Islands". *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 52/3 (2019): 729-771.

Taneri, Gökhan. *Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gönderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi*. İstanbul: Bilge Yayınevi, 2012.

Tekeli İlhan, Nesrin Algan, Murat Türkeş, Songül A. Vaizoğlu vd. *Türkiye Açısından Dünyada İklim Değişikliği*. Ankara: TÜBA, 2010.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rifat Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

Tuna, Muammer. "Çevresel Sorunların Küreselleşmesi". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*. ½ (2000): 1-16.

Ulutaş, Ahmet. "Deniz Seviyesinin Yükselmesinin Uluslararası Hukuk Bakımından Etkileri ve BM Uluslararası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları*". Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 31/1 (2023): 325-393.

UNHCR. *Handbook On Procedures And Criteria For Determining Refugee Status and Guidelines On International Protection; Under The 1951 Convention and 1967 Protocol Relating To The Status Of Refugees.* Cenevre, 2019.

UNHCR. "Climate Change, Natural Disasters and Human Displacement: a UNHCR Perspective", (2008): 1-14.

United Nations Environment Programme. *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*. Kenya: UNEP, 2009.

United Nations General Assembly, "Climate Change And Its Possible Security Implications". A/RES/63/281. (2009).

UNHCR, *Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin El Kitabı,* Cenevre, 2014.

United Nations, *Global Compact On Refugees,* (New York: United Nations, 2018).

Ünver, Dilan. "Hukuksal ve Çevresel Boyutlarıyla İklim Mültecileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, 2023.

Van Hear, Nicholas, "Locating Internally Displaced People in the Field of Forced Migration". *Norsk Geografisk Tidsskrift*. 54/3 (2000): 90-95.

Yılmaz Eren, Esra. "Küresel Mülteci Mutabakatı Türkiye'deki Suriyeliler İçin Kalıcı Çözümler Sunabilir mi?". *Public and Private International Law* Bulletin. 42/2 (2022): 791-848.

Yılmaz Eren, Esra. "Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç İçin Küresel Mutabakat" Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3/1 (2021): 65-122.

Yılmaz Eren, Esra. *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.

Yılmaz Turgut, Nükhet. "Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi.* 139 (2018): 287-346.

Yılmaz, Fırat Harun ve Navruz, Mücahit. "Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik". *Assam Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*. (2019): 255-270.

Yurtcanlı Duymaz, Seda. *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.

Yurtcanlı Duymaz, Seda. *Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak İklim Değişikliği*. İstanbul, 2020.

Zabunoğlu, Hamdi Gökçe. *Kamu Hukuku Açısından Mülteciler: Modern Devletin Bir Anomalisi*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2020.

World Health Organization, *Protecting Health From Climate Change: Global Research Priorities*. Switzerland: WHO Press: 2009.

İnternet Kaynakları

Abebe, Allehone Mulugeta. "The Kampala Convention and Environmentally Induced Displacement in Africa", *IOM Intersessional Workshop on Climate Change, Environmental Degradation and Migration.* (2011). https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/microsites/IDM/workshops/climate-change-2011/SessionIII-Paper-Allehone-Mulugeta-Abebe.pdf. (Erişim 13 Ocak, 2024).

Africa Times. “Africa’s “Climate Refugees” Are Already Here- And There”. Erişim 18 Eylül, 2023. https://africatimes.com/2019/12/24/africas-climate-refugees-are-already-here-and-there/.

Anadolu Ajansı. “BM: 2024 Sonunda Zorla Yerinden Edilenlerin Sayısının 130 Milyonu Aşması Bekleniyor”. Erişim 20 Ocak, 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-2024-sonunda-zorla-yerinden-edilenlerin-sayisinin-130-milyonu-asmasi-bekleniyor/3073829.

Anadolu Ajansı. “Her Üç Kişiden Biri 2070’te İklim Göçmeni Olabilir”. Erişim 16 Mayıs, 2022. https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=her+%C3%BC%C3%A7+ki%C5%9Fiden+biri+2070%27TE+%C4%B0KL%C4%B0M+G%C3%96%C3%87MEN%C4%B0&ie=UTF-8&oe=UTF-8.

Apap, Joanna ve Harju, Sami James. “The Concept of 'Climate Refugee'; Towards a Possible Definition”. *European Parliemantary Research Service*. (2023): 1-12. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI(2021)698753_EN.pdf. (Erişim 2 Nisan, 2023).

Baker, Luke. “World Needs to Prepare For ‘Millions’ of Climate Displaced: U.N.”. Erişim 4 Kasım, 2023. https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-refugees-idUSKBN1ZK1Q2.

BBC News Türkçe. “Paris İklim Anlaşması Nedir ve ABD’nin Anlaşmaya Dönmesi Neden Önemli”. Erişim 15 Eylül, 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56124983.

BBC News Türkçe. “İstanbul ve Kırklareli’nde Sel: Hayatını Kaybedenlerin Sayısı 8’e Yükseldi”. Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.bbc.com/turkce/articles/cgr5gj9gy3xo.

BBC News Türkçe. “ABD İstihbarat Raporu: "İklim Değişikliği Küresel Güvenliği Tehdit Ediyor"”. Erişim 6 Nisan, 2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59005290.

Behlert, Benedik. “A Significant Opening; On The HRC’s Groundbreaking First Ruling in The Case Of a ‘Climate Refugee’”. Erişim 1 Kasım, 2023. https://voelkerrechtsblog.org/de/a-significant-opening/.

Bozovalı, Esin. Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler, “Güvenli Bölge” ve Geri Göndermeme İlkesi”. Erişim 23 Nisan, 2023. https://anayasagundemi.com/2019/10/21/turkiyedeki-suriyeli-multeciler-guvenli-bolge-ve-geri-gondermeme-ilkesi/.

Dünya. “Tarım Alanlarının Yüzde 8,2’sini Kaybettik”, 17 Ağustos, 2023. https://www.dunya.com/sektorler/tarim/tarim-alanlarinin-yuzde-82sini-kaybettik-haberi-376321.

Dünya. “Kızılhaç: Libya’daki Sel Felaketinde Kayıp Kişi Sayısı 10 Bine Çıktı. Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.dunya.com/dunya/kizilhac-libyadaki-sel-felaketinde-kayip-kisi-sayisi-10-bine-cikti-haberi-704572.

Elmacıoğlu, Lale. “BM’den “İklim Göçü” Uyarısı: Milyonlarca Kişi Ülke Değiştirebilir… Göç Yolları Üzerindeki Türkiye Bu Durumdan Nasıl Etkilenir”. Erişim 23 Ağustos, 2023. https://www.indyturk.com/node/314876/çevre/bmden-iklim-göçü-uyarısı-milyonlarca-kişi-ülke-değiştirebilir-göç-yolları.

European Parliament Press Release. Climate Change Threatens Tuvalu's Survival, Says Prime Minister Apisai Ielemia". Erişim 7 Ocak 2024. https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_info/2009/EN/03A-DV-PRESSE_IPR(2009)12-07(66100)_EN.pdf.

"Global Compact For Safe, Orderly and Regular Migration". Erişim 2 Ekim, 2023. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf.

Göktaş, Mehmet Mücteba. "İklim Mülteciliği ve Teitiota Kararı". Erişim 8 Ağustos, 2023. https://iklimadaleti.org/2020/05/12/iklim-multeciligi-ve-teitiota-karari-mehmet-mucteba-goktas/

Görüş. "The New York Times'in Küresel Göç Dosyası | Büyük İklim Göçü". Erişim 26 Mart, 2023. https://gorus21.com/buyuk-iklim-gocu/.

Gültekin, Ali Serdar. "Tuvalu'nun Batan Adaları: Bir Gün Gelecek ve Biz Yok Olacağız". Erişim 20 Ekim, 2023. https://yesilgazete.org/tuvalunun-batan-adalari-bir-gun-gelecek-ve-biz-yok-olacagiz/.

Insight Turkey. "The Impasse of International Law on Climate-Induced Migration: Recent Developments and the United Nation's January 2020 Decision on Climate Refugees". 23/3 (2021). https://www.insightturkey.com/articles/the-impasse-of-international-law-on-climate-induced-migration-recent-developments-and-the-united-nations-january-2020-decision-on-climate-refugees. (Erişim 14 Ağustos, 2023).

İklimBu. "Deniz Seviyesinin Yükselmesi". Erişim 17 Ağustos, 2023. http://climatechange.boun.edu.tr/deniz-seviyesinin-yukselmesi/.

İklim Haber. "Savaş ve İklim Değişikliği Nedeniyle Ülke İçinde Yerinden Edilmiş İnsan Sayısında Rekor Kırıldı". Erişim 8 Ağustos, 2023. https://www.iklimhaber.org/savas-ve-iklim-degisikligi-nedeniyle-ulke-icinde-yerinden-edilmis-insan-sayisinda-rekor-kirildi/.

Jus Corpus Law Journal. "Who Are Environmental Refugees". Erişim 30 Mart, 2023. https://www.juscorpus.com/environment-refugees-and-recognizing-their-long-due-rights/.

McAdam, Jane. "Climate Refugees Cannot be Forced Back Home". Erişim 4 Kasım, 2023. https://www.smh.com.au/environment/climate-change/climate-refugees-cannot-be-forced-back-home-20200119-p53sp4.html.

Mülteciler Derneği. "Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Aralık 2023". Erişim 20 Ocak, 2024. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/#:~:text=Türkiye%27de%20kayıt%20altına%20alınmış,yılın%20en%20düşük%20seviyesine%20geriledi.

NTV. "İstanbul'u Sağanak Vurdu: Ev ve İşyerlerini Su Bastı, Sele Kapılan 2 Kişi Hayatını Kaybetti". Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/istanbulu-saganak-vurdu-ev-ve-is-yerlerini-su-basti-sele-kapilan-2-kisi-hayatini-kaybetti,UirV0JQwNEeH_Y14ZDvsdQ.

NTV. "Türkiye'nin En Kirli Havaya Sahip İlleri Belli Oldu". Erişim 7 Nisan, 2023. https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiyenin-en-kirli-havaya-sahip-illeri-belli-oldu,lQnRoOEW8EyczfsSt6j8DA.

NTV. “Libya’da Sel Felaketi: 3 Binden Fazla Ölü, 7 Bin Kayıp”. Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/libyada-sel-felaketi-olu-sayisi-20-bine-ulasabilir,5nFxL_2Bq0C9IXMvlJrJhg.

Övünç Öztürk, Neva. "İklim Mülteciliği Kavramının Hukuki Görünümü: Mevcut Koruma Araçlarının Değerlendirilmesi ve Çözüm Önerileri”. Erişim 23 Mayıs, 2023. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_iklim_multeciligi_kavraminin_hukuki_gorunumu_mevcut_araclarin_degerlendirilmesi_ve_cozum_onerileri.pdf.

Parliamentary Assembly. “Environmentally Induced Migration and Displacement: A 21st-Century Challenge”. Erişim 3 Nisan, 2023. https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17718&lang=en.

Pratika Mala. "PM States Climate Related Disasters Are National Security Threat Number One For Fiji”. Erişim 26 Eylül, 2023. https://fijivillage.com/news/PM-states-climate-related-disasters-are-national-security-threat-number-one-for-Fiji-29rks5/.

Rowling, Megan. “Climate Refugees in Political Pass-The-Parcel”. Erişim 28 Kasım, 2023. https://www.reuters.com/article/us-climate-refugees/climate-refugees-in-political-pass-the-parcel-idUKL1084229020080313/.

“Sea Level”. Erişim 11 Mart, 2023. https://climate.nasa.gov/.

UNHCR. “Key Messages and Commitments on Climate Change and Disaster Displacement”. Erişim 31 Ekim, 2023. https://www.unhcr.org/uk/sites/uk/files/legacy-pdf/5e01e3857.pdf.

UNHCR. “Recurring Floods in Sudan Displace Refugees and Their Host Communities”. Erişim 6 Nisan, 2023. https://www.unhcr.org/news/recurring-floods-sudan-displace-refugees-and-their-host-communities.

UN. “What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?. Erişim 23 Ağustos, 2023. https://unfccc.int/process-and-meetings/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change#:~:text=The%20198%20countries%20that%20have,ultimate%20aim%20of%20the%20UNFCCC.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı. “BMİDÇS”. Erişim 16 Eylül, 2023. https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33#:~:text=Taraf%20olarak%20katılmıştır.,EK%2DII%20listelerine%20dâhil%20edilmiştir.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Kyoto Protokolü”, Erişim 16 Eylül, 2023. https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı. “Paris Anlaşması”. Erişim 16 Eylül, 2023. https://iklim.gov.tr/paris-anlasmasi-i-34.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. “Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023”. Erişim 16 Ekim 2023. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Turkiye-Iklim-Degisikligi-Stratejisi.pdf.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. "İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023". Erişim 16 Ekim, 2023. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. "Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı". Erişim 16 Ekim, 2023. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf.

The Guardian. "Conflicts Fuelled by Climate Change Causing New Refugee Crisis, Warns UN". Erişim 7 Nisan, 2023. https://www.theguardian.com/environment/2008/jun/17/climatechange.food.

The New York Times. "Earth Is Parched Where Syrian Farms Thrived". Erişim 1 Haziran, 2023, https://www.nytimes.com/2010/10/14/world/middleeast/14syria.html.

The Guardian. "Paris Deal: A Year After Trump Announced US Exit, a Coalition Fights To Fill The Gap". Erişim 27 Temmuz, 2023. https://www.theguardian.com/us-news/2018/may/31/paris-climate-deal-trump-exit-resistance.

TRT Haber. "Devletler Görmese de "İklim Mültecileri" Hızla Göç Ediyor". Erişim 29 Mart, 2023. https://www.trthaber.com/haber/cevre/devletler-gormese-de-iklim-multecileri-hizla-goc-ediyor-588513.html.

TRT Haber. "Libya'daki Selde Ölü Sayısı 3 Bine Çıktı". Erişim 12 Eylül, 2023. https://www.trthaber.com/haber/dunya/libyadaki-selde-olu-sayisi-3-bine-cikti-794931.html.

Türkiye İstatistik Kurumu. "Sera Gazı Emisyon İstatistikleri; 1990-2021". Erişim 18 Kasım, 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2021-49672.

UNHCR. "Aid Agencies Call For Strong Agreement to Address 'Humanitarian Shocks' of Climate Change". Erişim 1 Nisan, 2023. https://www.unhcr.org/news/press/2009/6/4a2d0fea24/aid-agencies-call-strong-agreement-address-humanitarian-shocks-climate.html.

UNHCR. "Refugee Data Finder". Erişim 20 Ocak, 2024. https://www.unhcr.org/refugee-statistics/#:~:text=Data%20on%20some%204.4%20million,estimated%20to%20be%20significantly%20higher. UNHCR. "Climate Change, Displacement and Human Rights". Erişim 29 Eylül, 2023. https://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/6242ea7c4.pdf.

UNHCR. "About UNHCR". Erişim 8 Haziran, 2023. https://www.unhcr.org/about-unhcr.

Vidal, John. "Pacific Atlantis: First Climate Change Refugees". Erişim 6 Haziran, 2023. https://www.theguardian.com/environment/2005/nov/25/science.climatechange.

Yeşil Gazete. "İklim Krizi Araştırması: Son 20 Yılda Akdeniz'de Deniz Seviyesi 6 Santimetre Yükseldi". Erişim 17 Ağustos, 2023.https://yesilgazete.org/iklim-krizi-arastirmasi-son-20-yilda-akdenizde-deniz-seviyesi-6-santimetre-yukseldi/.

Yeşil Hat. Her Üç Kişiden Biri 2070'te İklim Göçmeni Olabilir". Erişim 24 Ocak, 2024. https://www.aa.com.tr/tr/yesilhat/vg/video-galeri/her-uc-kisiden-biri-2070te-iklim-gocmeni-olabilir/92831.

World Bank. “Social Dimensions of Climate Change”. Erişim 2 Nisan, 2023. https://www.worldbank.org/en/topic/social-dimensions-of-climate-change.
World Health Organization. “Drinking-water”. Erişim 25 Ekim, 2023. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water.

Uluslararası, Bölgesel, Ulusal Metinler

Afrika Birliği Örgütü Mültecilerin Özel Yönlerini Düzenleyen Sözleşme, 1969.
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1969.
Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1992.
Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 1966.
Cartagena Mülteciler Bildirisi, 1984.
Haklar ve Devletlerin Görevlerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi, 1933.
İklim Değişikliğinin İnsani Boyutuna İlişkin Male Deklarasyonu, 2007.
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948.
Kyoto Protokolü, 1998.
Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi, 1951.
Mültecilerin Hukuki Statüsü İle İlgili Protokol, 1967.
Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi, 1985.
Paris İklim Anlaşması, 2015.
Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Korunması ve Onlara Yardım Edilmesine İlişkin Afrika Birliği Sözleşmesi (Kampala Sözleşmesi), 2009.
Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilere İlişkin Kılavuz İlkeler, 1998.
Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, 1954.
Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme, 1961.
Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2014.

Mahkeme Kararları

- **AİHM**

Case of Öneryıldız v. Turkey, Application No: 48939/99, 30.11.2004.
Case of Budayeva And Others v. Russia, Application No: 15339/02, 20.03.2008.
Mamatkulov and Askarov v. Turkey, 46827/99, 4.2.2005.
Jabari v. Turkey, 40035/98,11.7.2020.
Soering v. United Kingdom, 14038/88, 7.7.1989.
Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others, Application No: 39371/20, 2022.
Saadi v. Italy, 37201/06, 28.2.2008.

- **UAD**

  Kolombiya v. Peru, Judgment Of November 20th, No: 7, (1950).

- **Ulusal Mahkemeler**

  AF (Kiribati) [2013] NZIPT 800413 (25 June 2013)

  Avustralya Mülteci Temyiz Mahkemesi, n°0907346, 10 Aralık 2009.

  Ioane Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business Innovation and Employment, SC 7/2015, (20 July 2015), Erişim 27 Ocak, 2024

- **Bölgesel ve Uluslararası Kararlar ve Raporlar**

  Avrupa Birliği, 29 Nisan 2004 tarihli ve 2004/83/CE sayılı Direktif.

  Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, A/RES/43/53, 6 Aralık, 1988.

  General Conclusion on International Protection, No. 25 (XXXIII) (1982), para: b.

  Human Rights Committee, CCPR/C/127/D/2728/2016, 23.10.2020.

  International Law Association, Lısbon Conference Report: International Law and Sea Level Rise, 2022.

  International Law Committe, Committe On International Law and Sea Level Rise; Working Season, 20.06.2022.

  Parliamentary Assembly, A Legal Status for "Climate Refugees, Resolution 2307, 3 October, 2019.

  UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants, A/RES/71/1, 19.09.2016

  UN Human Rights Council, A/HRC/7/78, 28.03.2008.

  United Nations, Report of The International Law Commisison, A/73/10, (2018).